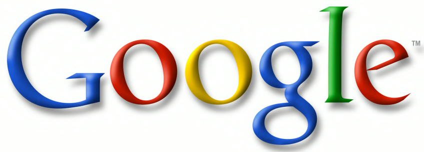

44 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 44

ЖИТИЈЕ
ГЕРАСИМА ЗЕЛИЋА

СВЕСКА ДРУГА

44 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 44

ЖИТИЈЕ

ГЕРАСИМА ЗЕЛИЋА

СВЕСКА ДРУГА

БЕОГРАД — ЗАГРЕБ
ШТАМПАНО У СРПСКОЈ ШТАМПАРИЈИ У ЗАГРЕБУ.
1898.

ПРЕГЛЕД

ДРУГИ ДИЈЕЛ

(НАСТАВАК ИЗ 1. СВЕСКЕ)

ТРЕЋИ ДИЈЕЛ

Од поставленија на генерал-викарство до оставленија истог достоинства,

ЖИТИЈЕ ГЕРАСИМА ЗЕЛИЋА

АРХИМАНДРИТА

СВЕСКА ДРУГА

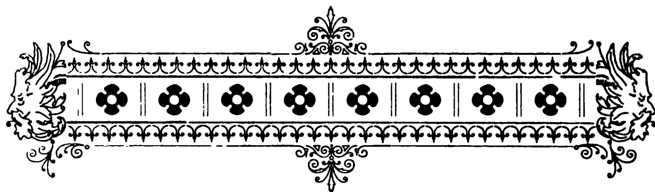

ДРУГИ ДИЈЕЛ

(НАСТАВАК ИЗ I СВЕСКЕ)

Пут из Петрбурга у Москву и даље до Азовског Мора.

По вечери около пол ноћи 10. маија 1787. отлучим се из Санкт-Петрбурга за Москву. Ту ноћ падне снијег доста велик, али га је сутрадан сунце за три часа растопило. Осванем у Царском Селу, на првој штацији от поште, ђе сам фруштуковао, док су ми друге коње упрегнули. Путујући тако дан и ноћ, стигнем 21. маија кроз Новгород у славни и још од старине царствујући град Москву благополучно.

Москва је удаљена од Петрбурга 900 врста, које чини 850 мљетачкије миља. Не може се описати љепота и величина овога града. Видио сам ја јошт великије градова, као: Цариград, Солунић, Смирну, Венецију, Болоњу, Цежену, Синигају, Анкону, Верону, Брешу,

---

врста — 1,067 км; *Болоња, Верона, Бреша* (Brescia) и *Цежена* (управо Чезена, Cesena) — у северној, а *Синигаја* (Синигаља) и *Анкона* — у средњој Италији.

Бергам, Милан, Лион, Париз, Вијену (Беч), Будим, Пожун, Брин, Олмуц, Краковију, Лемберг, Варшавију, Кијев, Чернигов, Могилов, Твер, Курск, Новгород, Петрбург, Пултаву, Кременчуг, Херсон, Черкаск, Азов на Дону, које су сви славни и знаменити градови, но ниједан није ми се учинио већи и љепши од Москве. Она има у округу 30 миља мљетачкије. Кроз њу тече ријека, не велика, Москва, от које је исти град узео име, који као што су ми њеки Руси казивали, да је сазидан прије Христа на њеколико стотина година. Усред града види се једна тврдињица (фортица), зовома Кремљин, на једном холму илити повисокој главици; у тврдињици овој има саборна, велика, светоуспенска црква, у којој се и данас крунишу императори русијски, премда у Петрбургу живу. Поред ове цркве виде се старински царски двори. У Кремљину је столица била патријарха и архиепископа московскије и типографија правилније црковније књига. Ко би могао избројити число црква и манастира, који су богати и великољепни, а особито изнутра, ђе се само сребро и злато

Бергам и *Милан* — обласни градови у северној Италији; *Брин* (Брно) — главно место у Моравској; *Краковија* (Кракова), *Лемберг* (Лвов), *Варшавија* (Варшава) — главна места у старој краљевини Пољској; *Кијев*, *Чернигов*, *Могилов*, *Твер*, *Курск*, *Новгород*, *Пултава* (Полтава); *Херсон*, *Черкаск* — губернијски градови у Русији; *Кременчуг* — окр. место у губерн. полтавској; *Азов* — град у јекатеринославској губернији (на ушћу Дона у Азовско Море); *Кремљин* — Кремљ, горњи град и најзнатнији део Москве (има 32 цркве): у XVI веку је ту (под патријархом Никоном) био почет преглед и исправљање погрешака у преписима ст. словенског превода црквених књига, што је изазвало појаву т. зв. *раскола* у Русији.

и различито драгоцјено камење блиста на иконама. Царске двери јесу од самога сребра, позлаћене и с различнијем образи светије угодника украшене. На црквама и манастирије виде се велика трула (кубета) и звоници, покривени мједом (бакром), у огњу позлаћеним, који се, кад сунце сија, не да од златног блистања гледати.

Пред Кремљином види се у једној дубокој јами звоно цара Ивана, високо 16 стопа, а дванаест широко. Када је она величина звона саливена у истој јами ђе лежи, онда су, за моћи звонити, сазидали били Руси четири велика стуба около јаме и на чекрке дигли га за уши. Но на један царски празник звонили су, како што је по свој империји обичај, у сва звона; тако, да су [у] звоно цара Ивана, којим су обично почињали, зазвонили, отргну му се уши, упадне у јаму, ђе је саливено, и одбије се с једне стране тако, да може човек средњи унутра ући. Ја сам низа шкале у јаму силазио и исто звоно мјерио ђе је окрнуто, и онђе дебље је млого од педља. — Њеки су ми Руси у Москви казивали да стари њиови приповиједају (но може бити да је басна) да су млоге трудне жене, које су се ближе звона у домови налазиле, од велике јеке дјецу побациле, кад је први пут ово звоно зазвонило. Је ли истина, није ли — не знам, ја онда у Москви био нисам, зато и

образ — лик, икона; *цар Иван* — чувени руски цар Иван Грозни (1530—1584.); звоно је његово, познато под именом «цар-колокол,» сада на једном постољу; *шкале* — степе.

друге не нагоним да вјерују. Истина је да се у Европи три ријетке и удивителне ствари налазе, о којима сам у мојој младости слушао и које сам свагда виђети желио, које сам, хвала Богу, и получио. Прва је: у Москви Иваново звоно, од ког нигда на свијету није било већег; друга: у Вијену звоник светога Стевана, филдеграно и високо сазидан, и зато је удивленија достојан; а трећа: у Венецији пијаца светога Марка, и около ње палате, које зове «прокураторије», страним весма удивителне. Пијаца је ова у дуљину 275 мојије коракљаји, а у ширину 126, коју сам ја мјерио неколико пута.

Кратко сам се вријеме у Москви бавио, за узрок, што ми је свјатјеши синод мало времена илити срока дао, но у петнаест дана, које сам тамо провео, одио сам непрестано по Моски до њекије принципа и богатије фамилија, а понајвише у Донском манастиру архимандриту Аваркуму Миланковићу, на обједе. Ово је прави Србин и странољубиви Авраам, а особито свог национа љубитељ био.

Славни и преко богати град Москва био је године 1812. запаљен од самије, како се говори, Руса, да би преодољели сили осам стотина хиљада војске, коју су Наполеон, бивши император француски, и његови сојузници против императора русијског Александра водили. Млоги путници говоре да је град Москва до данас наново подигнут и поновљен, и да је

прокураторије — државне палате (види стр. 63. у I св.); *филдеграно* — «филигран», фино изрезано; *национ* — народност.

млого љепши и удивителнији, него што је прије био; и ово ја могу лако вјеровати.

Кад сам подворио премудрог архиепископа Платона, примио ме је посве учтиво, и послао ме је послије у књигопечатњу, да ми даду по налогу свјатјешјег синода један круг црковније књига. Два сам круга ја јошт за новце купио и другије којекаквије поучителније књига, и све сам сложио у четири велика сандука, гвожђем окована. Ове сандуке запечатили су ми они у печатњи от канторе, и дали ми регистер. Најмим затим једнога извошчика, да вози за мном речене сандуке с књигама; а најпосле отидем истом архиепископу Платону, и благодарим му на подареним књигама, који ми даде свој архипастирски благослов.

Јунија 18. кренем се из Москве, и трећи дан стигнем по пошти у град Тулу, ђе се дјела свако војничко оружје и лубарде, и друге којекакве гвоздене вешчи, које понајвише овде дјејствују и дјелају. Овђе сам у Тули мислио дочекати императрицу, о којој фојети јављаху да се веће вратила из Кримеје и да тежи у Москву, за праздновати ту дан тезоименија сина свога Павла Петровића, на дан светије апостола Петра и Павла. Ја сам то одвећ желио, само да предам њезиној камерјунгферки, принцези Наришкиновој, за мене

кантора (р. *контора*) — канцеларија; *регистер* — списак; *Тула* — главно место у губернији тулској, на реци Упи; *фојети* (foglietti) — листови, новине; *дан тезоименија* — имендан; *камерјунгферка* — дворска (собна) госпођица.

препоручително писмо от упоменуте графиње Марије Ромјанцове, не би ли ме ова представила императрици; зато сам ово моје намјереније објавио губернатору од Туле. Но овај ми совјетовао да то не чиним, говорећи да би тако императрицу утрудио послије синодалне одлуке, и да би тако могао јошт горе страдати од свјатјејшег синода.

Трећи дан по мојем у Тулу пришествију отлучим се одавде, и пети дан стигнем у град Калугу, велики и млого богати, у коме се находи повиша част расколника филипона (различније секта); и, како се не могу никада постигнути тајности у ложама од фармазона, тако се не може сазнати шта речени различити расколници чине у тајнијем својим собранијама.

Овђе сам се разболио њешто од труда и врућине велике, а њешто од скорби, ђе не имадо среће дочекати у Тули императрицу и представити јој моју прошњу и узрок, за који сам био дошао у Русију. Ту сам боловао дванаест дана, крв пуштао и њеке ширупе пио, које ми је љекар против огња давао. Међу врјеменом мога боловања расуждавао сам и размишљавао, како би се ја могао задржати у Русији дуље него три мјесеца, послије која

Калуга — главно место у губернији калушкој на ушћу реке Калушке у Оку; *филипони* — исто што и *липовани* — руска православна секта, основана 1700. год., одбацује духовно поглаварство и свештенички чин; *фармазони* («франкмасони» или само *масони*) — «слободни зидари,» тајно друштво, чији се скупови зову *ложе* (или *радионице*, *колибе* итд.); циљ им је: гајење моралности, племенитости и човечанског уједињења; имају три ступња: ученик, помоћник и мајстор; *ширупи* (сируп) — раствор шећера, лекарија; *огањ* — грозница.

би морао по налогу свјатјејшег синода изићи из Русије. У Тули сам разумио био да је принцип Григорије Потемкин допратио императрицу до града Курска, и да се одатле вратио у Кременчуг. Овај ми је принцип био добро познан јоште кад сам био први пут у Русији, када је Кримеју подложио и мудростију својом без оружија предобио, године 1783. Мој је пасош из Петрбурга гласио да ја кроз Кијев изиђем преко границе русијске у краљевство пољско; но размишљавао сам да би ме много стало трошка, кад би се кроз Полонију, Галицију и сву аустријску империју до Тријеста, а одавде по мору до Задра враћао, возећи на брику она велика четири сандука и два баула; него да би ме мање коштовало, да идем кроз речени Кременчуг, Херзон и Црно Море на Цариград, куд сам се и прије из Русије вратио у Далмацију.

Тако, кад ми је полакше било у Калуги, пођем господину губернатору, и молим га да премијени мој пасош и да ми даде други до Херсона, за узрок што би ме млого коштовало по суву, а на толико граница дацију плаћајући за књиге и друге вешчи. Добри онај губернатор вручи ми нама' други пасош, а онај из Петрбурга устави у својој канцеларији. Затим погодим једнога Москаља за педесет златнијех цекина (холандеза) од Калуге до Кременчуга, да вози с мојим ђаком речене

Триг. Потемкин — руски државник (види у I. свесци стр. 92.); *брик* — већа лађа с двема катаркама; *баул* — путни ковчег; *Москаљ* — човек из Москве, Московљанин.

моје вешчи; а ја сједнем у мој хинтов, и поштом стигнем осми дан у Кременчуг.

У Кременчугу нађем реченога принципа Потемкина, коме представим моју прошњу и опишем моје нешчастије, које ми се прикључило код свјатјејшег синода, просећи га, да би ми дао пасош, да могу остати у Русији Малој, осим Велике Русије, јошт једну годину, просити у Русији милостињу и вићети њеку господу од мога националисти. Трећи дан даде ми овај принцип пасош за годину дана, и у овом пасошу бијаше написано: да ми свагди, ђе би гођ у који град дошао, даде полиција квартир и за коње зоб и сијено. Но, идући из Петрбурга у Москву кроз Малу Русију, свратио сам се био у Лубенски манастир моме љубезноме архимандриту Дамаскину Арцижану и даровао му ја онај хинтов; а он је мени дао био другу, за два коња, лагану кољаску (кароцу). Ја сам то из тог узрока учинио, једно, што сам морао вавијек на пошти плаћати по четири коња, а друго, што сам просио милостињу, зашто сам мислио да онај који проси не треба да се вози на онакој кароци, у којој се не би било стидно ни самом митрополитт петрбургском возити. Управо рећи, ја сам се стидио од свијета: просити милостињу, а возити се у онакој позлаћеној кароци; зато сам је и даровао оном благодјетељу, који ми је савјетовао како се имам други пут у Русију вратити.

Мало послије чује свјатјепши синод од епископа полтавскога Амвросија, како ми је упо-

нешчастије — несрећа; ***прикључити се*** — догодити се

менути кнез дао пасош за годину, и како ме је узео под своіе покровитељство; но није смио ништа напротив чинити, зашто је речени Потемкин при Екатарини био велики власник Русије и на суву и на мору, како што је познано свијем онијем, који су читали новине о гремјашчеј у Русији и у цијелој Европи слави истога принципа.

Августа 1. 1787. отлучим се са дјаком и кочијашом из Кременчуга кроз Полтаву, и пођем у Черказију на Дон, зашто сам разумио био да је онамо народ млого богат; и тако сам мислио да ћу се много ползовати са милостињом, јербо нијесам знао да је већа част у Черказији брадати козака, расколника, који су у рату на коњма најжешћи јунаци против непријатеља. Када сам од Полтаве ишао у Черказију, нијесам ништа друго видио, него пуста и необитајема мјеста, све саме равнице без планине, без гора, без најмањега дрвца или камена. Само на штација, куда иду курири (скоротече), видио би човека и жену и њеколико слуга, што коње од поште држе, а на другије мјести само равну земљу и небо, које би рекао да се са свију страна с земљом привезало. Чинило ми се баш као да сам се навезао далеко у пучине сињега мора, у коме се niђе ништа друго не види, осим под собом море, а над собом небо, које се мени догађало на Черном Мору и кад сам из Цари-

---

гремјашчи — који грми (на далеко се разноси); *Черказија* — земља донских козака (главно место Новочеркаск) у Јужној Русији; *необитајем* — ненасељен, у ком се не »обитава.«

града кроз Архипелаг и Адријатическо Море п Тријест пловио, у году 1786.

Уза сав Госпојин пост ништа нијесмо јели него хљеба, диња и карпуза, а пили воде барилце, које смо са собом носили из Мале Русије, из Полтаве, на короци. Идући путем, видили смо млого дивије звјерова у дану и около самога пута, као: вукова, дивије коња, лисица и пр. У зимно доба много путника, који нијесу снабдјени добро оружијем, пропадну и жертва вуцима буду, који се љети и невјешти чине и ни на кога не ударају, но зими по десет по петнаест у гомили иду.Ноћивали смо на тијем пустињама под ведријем небом, без дома и огња, али сам носио кресиво у кароци, за моћи у јутру и у вече узварити воде за теју или кафу, но сува трава служила би ми мјесто дрва, коју сам свагда сумпором запаљивао.

На сред пустиње те наиђемо на једну калмутску од Сибирије хорду: јошт из далека пред собом, на десет венецијанскије миља, угледам ђе се њешто бијели, као овце; зато запитам мога кочијаша Иванка, шта је оно? А он ми одговори да су оно калмутске тенде (чадори) Кад смо дошли близу њи, пожелим видити онај дивији народ и њиово живљење; зато се свратим у њиову варош, ђе бијаше више од хиљаде чадора. Идући к њима, говораше ми мој извошчик да не идемо међу њи, будући, вели, да је оно народ дивији и

карпуза — лубеница: *барилце* — мало барило, бременица или вучија; *хорда* (орда) — гомила. одолење дивљих народа.

да они коњско месо неварено и непечено једу, а који пут и људско месо употребљавају. Ја му нијесам вјеровао, и морао је возити међу исте Калмуке, куд смо и дошли. То је баш било око подне. Ми смо имали са собом оружје, тромбун, двије кубурњаче и копије, све готово и набијено; зато сам ђаку и извошчику говорио: да сваки од њи задене за појас малу пушку, а ја ћу држати приправан тромбун. Ако би видели да ће нам које зло учинити, а оно ћемо се бранити и на кароци с коњма утећи.

Када смо дошли пред њиове куће, чадоре, који су све у реду и по концу управ разапети, изиђем ја из кароце. Но кад нас опазише, стане се једно по једно из оније чарода извлачити, а сувише дјеца, како мушка, тако и женска, која бијау сва гола и боса, као од мајке рођена; само она, која су прешла била 10 година, имадоше њешто мало худна одијела. Ја томе нисам знао узрока, и мислио сам да је или таки обичај, или да се немају у што обући, или да су се свукли од велике врућине. Дивјаци се све више и више скупљаше, и грнуло је било око мене више од стотине, које ме је мало било и уплашило. Гледамо ми у њи, а они у нас, и они говоре њешто по своме језику, но ко ће ји разумјети?

Јето ти срећом једног старог Калмука, около 60 љета, који знађаше чисто језик руски, будући да је служио њеколико година

тромбун — пушка са широким грлићем, »метерижњача«; *кубурњаче* — пиштољи који се носе у кубурама; *копије* — копље; *набијено* — напуњено.

у кавалерији с козацима донскијем. Упита ме старац: *Што изволите, баћушка? Когда ви пришли к нам у гостје?* Ја му одговврим да нећу ништа, него да сам се свратио видити овај народ и како живи у овој пустињи, зашто нијесам видио у толико дана поља узоратије и посијатије, и шта једе. А он ми одговори да они нигда не ору и не сију, него да мало хљеба једу, кад га купе; но да живу понајвише с млијеком од крава, оваца и коња, и с месом, кога блага имаду толико хиљада. Рече ми, даље, да им марва љети траву пасе, а зими сијено једе, као што се по њеколико стотина пластова сијена видити могаше ђегођ близу извора, ђе бијаше воде.

Видећи ја да се онај старац Калмук чињаше добар човек, замолим га, да ме поведе у ону једну њиову тенду (чадор), које он и учини. Но кад сам ушао унутра, не нађем ништа друго, него једну повелику барку, лонац, здјелу и њеколико жлица, затим објешену једну даску четвороуголну, по аршина широку и дугачку, на којој изрезано бијаше њешто у округ, баш као зраци од сунца. Ова фигура представљала је сунце, кому се Калмуци клањају и које за Бога почитују. Ја сам му довољно предиковао, да сунце није Бог, него да је Божије створење, како и ми; и да је Бог невидими, који је саздао небо и земљу, море и све што видимо и не видимо: сунце, мјесец и звијезде и све што је гођ на земљи

когда ви пришли — када (сте) дошли; *бакра* — котао; *аршин* — мера за дужину, мања мера од метра ($0{,}_{711}$m.).

и на небу, а најпосле и човека; јест велики, свемогући и млогомилостиви, који нам је дао разум (расужденије) и све ове ствари на услугу нашу, сљедователно, да се њему ваља клањати и њега за правог и истиног Бога почитовати. Но он ми на све ово одговори да они за оног Бога не маре и не знају, кога не виде, него само за онога, то јест сунце, које виде. Цијели час предикао сам му, али све залуду.

Међу тим видим једну младу жену, којој висјаше коса, с обе стране ушију оплетена, по обичају далматинскије жена, и дебела као рука, до земље. Осим тога бијаше јој коса црна, као у гаврана перје. Ја сам помислио да је оно до црног коња привезан реп; зато упитам онога Калмука, да ли су оно њене природне власи, или је наставила коњски реп. Но он ми каже да су оно њезине природне косе. Рекнем му да јој каже да ми пружи ону једну плетеницу, да се увјерим. Он то учини; а ја јој се станем полагано приближавати и руку пружати, осмејавајући се, да се не плаши од моје камилавке и браде и креста; но она све натраг уступаше, и једва је Калмук увјери, да јој нећу ништа учинити. Тако стане, подигне ону плетеницу, и пружи ми, осмејавајући се на ме, и ја се на њу осмијава, јер не знадо с њоме говорити, као ни с другима који бијау ту. Узмем у руку ону плетеницу, и станем је окрећати и пипати, и увјерим се савршено да су баш природне њезине власи;

предикати (и предиковати) — проповедати.

но учине ми се тако оштре, као длаке од најдебљег коњског репа. Нијесам се чудио оној дуљини до земље, зашто сам јошт виђао, али ми је била за чудо онолика дебљина, као код лакта рука човеческа.

Ови је народ доведен до граница сиберские и китајскије, и зове се ***калмучки народ***. Сви живу уједно, и ништа им није подијељено, него само оне тенде, ђе сваки са својом фамилијом пребива. Све им је благо, које гођ имају и које се у марви састоји, опште, како што је у вријеме Авраамово било; и међу њима се садржава љепша општина, него ли по Турској и у Далмацији по њекије манастирије. Ови народ није ни посве црн ни посве бијел, него је на подобије кестена. Главе су им округле, лице блиједо, усне како у људи, тако и у жена, дебеле, образи такође округли и пуни меса; а сви су у лицу једнолики тако, као да ји је једна мати породила, нити се може разазнату у лицу које је мушко, које ли је женско, него само по одјејанију.

Када ћу поћи и сјести у каруцу, увати ме један Калмум за руку, и поче ми њешто мрмљати. Уплашим се ја и помислим таки на оно, што ми је кочијаш казивао прије него смо к њима дошли. Упитам ја мога толмача Калмука, да рече: шта ће и шта иште од мене? А он ми одговори да им сваки путиик, који се к њима сврати у госте, дарује но њешто

калмучки народ — Калмуци (Калмыки), народ монголске расе на Уралу, покрај Волге, у Ист. Туркестану и у руској Средњој Азији; *на подобије* — »на лик,« слично; одјејаније — одело.

гостинца. Таки заповједим ђаку да ми донесе један хљеб из маже (шакета), који њима дам, а они му се обрадују више него печену волу, а сувише она јадна голуждрава дјечица, која су од милине подскакивала. Свуче један свој до земље кожук (ћурак), учињен од овчије коже, и простриje га, затим узе нож и поче резати онај хлеб онако, као што по цркви нашој анафору режу, а када сврши, онда даде свакому по једну мрвицу, који ту бијаше.

Ваља знати, када у овога народа у кога фамилији остари отац или мати, тако, да не може од старости веће из чадора за потребу тјелесну изићи, онда га убију сами и баце далеко од себе, као што у нас бацају коње кад крепају. Ово су ми многи Руси казивали што ја не могу лако вјеровати, а докле сам гледао како онај Калмук реже хљеб, а дјечица од радости око њега одскакују, нестане ми старац онај Калмук, који је по руски знао, из очију, и тако га нијесам могао за то питати.

Повратак од Азовског Мора; бављење у Малој Русији и у Новој Србији;

навјет ковани моме животу од ђака и кочијаша; ласкателна, чињена ми понуда за остати на всегда у Русији.

Августа 14. баш у очи Успенија, стигосмо у Черказ, који бијаше капитал од речeније донскије Козака. Сјутрадан, на Успе-

гостинец (р.) дар, поклон (за јело); *мажа* — врећа; *шакет* (тал. sacchetto) — кеса; *Черказ* — Новочеркаск; *капитал* — главно место, столица; *навјет* — потвора, беда, завера.

није, био сам у Черкаскоме граду на летургији, ђе ме је протопоп, парох од истога капитала, просио к себи на објед. У овом граду бавио сем се три дана, а четврти превезем се преко велике ријеке Дона, и стигнем у тврдињу Азов, која лежи на бријегу Азовскога Мора, у које испод тврдиње утиче иста ријека Дон. Осми дан вратим се натраг у Черкасију преко Дона и, све низа њ од мјестà до мјеста по оније богатије рибарије идући, дођем у Таганрог град, лоји лежи поред Азовом на бријегу. Испод њега покрај Дона виде се велике магазе, ђе Руси чине с Грцима из Цариграда и Анатолије, то јест Велике Арменије, велике трговине, а највише житом (шеницом).

Овђе пукне глас, да се објавио с Турцима рат; зато се 15. септемвра вратим из Таганрога све понад Кримејом татарском, а онда већ руском, у Малу Русију, у нову Србију, ђе сам се бавио сву јесен и зиму до августа 1788. године, частећи се код генерала српскије: Чорбе, Хорвата, Пишчевића, Подгоричанина, Косанчића и друге млоге господе српске и руске, који су узели уставку (апшид), и живе у својијем селима и спаилуцима. Понајвише сам проводио вријеме у Новој Србији у Новомиргороду код мога љубимога патриота господина мајора Јована Скорића, ђе сам покројио све оне упоменуте пече

Таганрог — у јекатериносл. губернији, онда зазим извозно место за југоист. Русију; *рибарије(х)* — *рибарима* (7. п. мн.); *В. Арменија* — В. Јерменска (у Малој Азији); *уставка* (р. отставка) — отпуст, пенсија; *Новомиргород* — види стр. 78. св. I.

за одежде (фелоне), епитрахиље, наруквице, стихаре, ораре, златоткану завјесу на царске двери, тако и около свете трапезе. У то вријеме дошле су ми из Кијева наручене од Гавре Петровића три иконе и царске, од дрвета изрезане, двери за мој манастир Крупу, с живописнијем фигурама четири евангелиста, и озгор благовјешченије пресвете Богородице.

Овђе сам се у Миргороду разболио, зашто сам прозебао био од велике студени и леда. Ове зиме посута бјаше војска русијска по квартирије у свој Новој Србији, и бијаше поскупило све, а особито зоб и сијено за коње. Ја сам имао кочијаша Руса, а ђака Срба из Кроације, Лике, села Попине, који су знали све шта ја имам. Зато су се договорили били ове моје слуге, да ме у мојој болести отрују и тако смрти предаду, јер је ђак имао намјереније: послије моје смрти наслиједити све оне упоменуте вешчи, књиге, коње и каруцу, а извошчика за слугу, да му понесе у Полонију, која не бијаше далеко, и граница от Миргорода само 10 минута удаљена. Dође мени један човек, од кога су искали отрова и који је јошт прије Чивутин био, и објави ту ствар подуховно; а ја му благодарим и дам тако преко домаћина јавити полицији, која ји (је) таки оно јутро уватила и у арест метнула. Ту су стајали осам дана, док су ји изумјали, и уочили се с онијем, од кога су искали за мене смрт. Када су се сами одали, хтели

орар— широка трака, с којом ђакон служи; *подуховно* — поверљиво; *изумјати* (м. *изумињати*) — испитивати.

су ји послати у Кременчуг, у главну гувернију. Но када су ми дошла њека господа и казали, ако ји пошљу с њиовом изумињанцом у суд криминални, да ће бити осуђени поћи у Сибирију до своје смрти, осим што морају прије трчати шибе, колико да су и извршили убиство, јер су имали тврдо намјереније тому; онда сам писао и молио полицију, да им ја праштам њиово прегрјешеније, и да ји не шаље у гувернију, него Руса његовој кући, а дјака преко границе у Полонију. Тако су обојица отпуштена била, и дјак с војницима спровођен за границу руску, а извошчик до свога дома.

Упоменути дјак јест кривљи него извошчик, и имао је ову злу мисао против свога господина јошт прије шест мјесеци моје болести, који сам га ранио и одијевао како себе. За узрок, што сам га једном мало покарао. Ћаше ме смрти предати и оне црквене вешчи уграбити, распродати и трговцем се учинити, као што се сам исказао на испиту у полицији. Но Господ Бог и крупска чудотворна Богородица били су моји срцевједци, и нијесу ме допустили смрти од слугу продан бити, како год и оне вешчи нијесу дали да пропадну, које су намијењене и подарене биле крупској Богородици, зар да се испуни она моја жеља напријед, од њеколико прошедшије љета, и да ми се збуде по моме пророчеству от мојего јоште јуношества.

изумињанца (тал.) — испит («саслушање» код власти); *Полонија* — Пољска; *вешч* — ствар; *сердцевѣдецъ* (рсл.) — познавалац срца; *прошедши* — прошасти; *јуношество* — младост

Кад сам се од болести придигао, намјерио сам поћи у Елисавет-град, принципу Потемкину, за просити пасош, с којим би се вратио у моје љубезно отечество, и то по суву кроз Полонију и Аврстрију, не могући чрез Црно Море за узрок војне с Турци. Истина онда се јошт не бијаше (рат) почео, но сваки дан прибављаху се колоне, лубарде, провизион к армади великој код Елисаветина града у Новој Србији, ђе бијаше књаза Потемника генерал-квартир. Онда се и у Аврстрији приправљаше император Јосиф II, да заједно с Русом војује против Турака.

Лишен ђјака и кочијаша, мислио сам што ћу сад. Кочијаша би лако нашао, али ђјака не могу добити, који би ме послуживао и који ми је од потребе сваки час. Тако помислим: није друго, него ваља бити сам и слуга и господар све до Далмације. Но све ме је ова мисао плашила: што ћу, ако се ђегођ на путу разболим у краљевству пољском или у империји аврстриској, и, ако ми се на путу ђе случи смрт, у кога ћу се исповједити? Не имам вјерног слуге, који би у овом случају одвезао речене вешчи у Далмацију, него би све пропале; нити би ји манастир Крупа икада видио, него би остале у каква Жида, како што се догодило једном у Преслави, који је ту умрео. Овај је возио из Русије, за дал-

Јелисавет-град — окр. место у херсонској губернији; *провизион* — профијанат, храна за војску; *генерал-квартир* — главни стан; *Преслава* — Бреслава (Вратислава, пољ. Wroclaw), главно место у пруској области Шлеској.

матинске и у Боки Которсхој манастире и цркве, 12 круга књига, које је била послала Елисавета Петровна, императрица русијска, преко јепископа Симеона Кончаревића исходатајствоване; но кад је умрео, а оне остану у Лајпцигу, у Преслави, до года 1788. Ове године дође њеки мој худи патриота к књазу Потемкину, и хитростију својом и лажом обмане га и добије од њега ове књиге, обећавајући се да ће он све књиге и окруте однијети у Далмацију и Боку Которску, и да ће вручити истијем манастиром и црквама, како што је потписано било на књигама, куда је који круг био опредјељен. Јошт му је речени књаз Потемкин дао био не малу суму новаца за трошак, то јест за транспорт реченије књига од Лајпцига до Далмације, и да плати у крчму фит, ђе су стајале исте књиге толико година. Но мој упоменути патриот измрчи, кад је дошао био у Тријест, све оне потписе, и распрода по скупе новце све оне књиге по Кроацији, Тријесту, Ријеци и по другије мјести. Од онога врјемена учини се великим и богатим трговцем, житаром, у империји австријској, и одсели се у Копривницу. Ово, што овђе о његову непоштену поступку пишем, не може ми ни он рећи ни други да није истина, зашто сам онди био и ја код По-

исходатајствован — нечијим заузимањем добивен; *Лајпциг* — старо *Липско*, знатан трговачки и књижарски град у краљевини Саксонској (овде као да је Зелић помешао Бреславу и Лајпциг); патриота *(и патриот)* — земљак; *вручити* — предати; *транспорт* — пренос; *фит* (од тал. affitto) — станарина, кирија; *Копривница*—у жупанији беловарско-крижевачкој (у Хрватској).

темкина, у години 1788., када је он добио од истога што је просио; а у њеколико мјеста, како у Тријесту, Карлштату, видио сам исте књиге с замрченим потписом.

Веће сам се од болести придигао био и намјерио ићи у Елисавет-град принципу Потемкину и узети пасош, да тако будем приправан и, како дође пролеће, да се вратим кроз Полонију у Аустрију у моје отечество. Нађем дакле кочијаша до Елисавета-града, одем тамо и представим принципу Потемкину моју прошњу, да ми даде за границу пасош и регистер од мојије црковније вешчи;јошт га к тому замолим, да даде заповијест директору од даците на русијској граници, да ми не има визитирати вешчи моје ни даците искати. Чекај данас сутра, и више од мјесеца дана: нема ништа от одговора, нити ми даје пасоша. Сваки сам дан ишао у циркул, кад би давао аудијенцију, ђе би се сабирали други, њему потчињени принципи, фелдмаршали, генерали и разни официри и полководци, до сто и педесет персона, и у оне униречене дане сви би остали код књаза на обједу, што се и мени њеколико пута случило. Од девет часа у јутру сабирала би се поменута господа у једну велику салу, и, не знајући када ће књаз изићи из свог кабинета к њима, чекали би га неки пут до 12 часов на ногу, и ријетко би

Карлштат — Карловац (Горњи), град у жупанији загребачкој; *регистер* — списак; *директор од дације* — царинар; *циркул* — »серкл,« круг (управо полукруг, у ком стоје молитељи на подворењу); *полководац* — »војсковођа«, војвода.

који пут ушли к њему прије, него изађе амо који принцип, а то именем књаз Репнин Љубомирски, принцип пољски, који је имао за супругу синовку родну Потемкинову и који је био у служби русијској. И када би из кабинета изишао, све би у округ ишао од једнога до другога, и говорио би с њим по њеколико ријечи. Ја би стајао најскрајњи до врата са полтавским епископом Амвросијом и с фелдпатром његовим Мојсеом, и сваки би ми пут дошао завирити у очи, и не би ми ништа говорио, а ја њему не смијем, видећи да ни други ништа с њиме не бесједе, ако га што он прије не запита, него би му се само поклонили. Бијаше мало кривоок и посве кратка вида, и зато се уносаше сваком близу образа, и ко не зна, мислио би да ће се с њим пољубити. Не бијаше посве висок, но посве једар, дебео и леп у образу, страноњубив млого, а особито према духовнога чина, зашто је и он мислио бити у младости монахом. Њеколико пута позван сам био на обједе, тако и код принципа Репнина. Кажу да је ова фамилија од русијскије свије принципа најстарија, и да је почела прије рождества Христова на 300 љета.

Код књаза Потемкина бијаше обр-јеромонах Мојсеј, природни Рус, који је био прије у Москви учитељем разније језика и теолог.

кабинет — соба, канцеларија; *фелд-патер* — војни свештеник; *кривоок* — разрок.

Мало је у ученију разлику имао од Платона премудрог; но бијаше човек млого крупан и претил преко мјере. Овај ме је толико молио да останем намјесто њега за обр-фелд-патера, говорећи да се жели вратити у Москву; но ја сам се опет желио вратити у моје отечество, зато се нијесам могао никако приклонити. Истина, размишљавао сам свакојако, и у једну би руку рад био остати, а у другу не; а упоменути Мојсеј већ ми је био додијао, говорећи сваки дан. Такођер и мој горе речени патриот мајор Скорић савјетовао ме је; да се тога посла не примим. Најпосле мислио сам сам у себи: како би се ја смео усудити код онако великог принципа бити фелд-патер; како ли би ја, бивши прости Србин, без сваке науке, говорио сваке нeђеље и празника предику (слово), ђе слушају толико принципа и генерала. И ово је био сам један узрок, што се нијесам могао приклонити да останем.

Један дан по обједу, када смо код реченога принципа већ били ручали и само јошт кафу пили, приступи к мени принцип Потемкин, и поче ми говорити ове ријечи: »Куди ти, баћушка, тепер појдеш из Русије? Теперич (сад) јест војна с Турком; останисја со мноју за обр-јеромонаха у поход, дља чего мој обер-јеромонах Мојсеј научилсја лежат у Москвје, как свиња у грјазу; и ја Вас увје-

---

претил — претио (дебео, угојен); *обр-фелд-патер* (Oberfeldpater) — главни војни духовник; *тепер* (р. тјепјер) — сада; *дља чего* (овде погрешно м. *потому что* или такъ какъ) — зашто (у значењу: јер); *грјаз* — блато.

рјају, когда здјелајетсја с Турком мир и возвратимсја в Русију и перваја епархија останетсја вдовствујушчаја, Ви будете архијереј.» За овај узрок потезао ме је више од мјесец дана, само да би ме речени Мојсеј увјешчао да останем. Ја му се поклоним и одговорим му: »Ваша Свјетлост! Ја сам привезан с мојим манастиром и вјенчан с њим, како муж са женом, и зато ни под који начин не могу остати.« У оној сали бијаху ланд-карте; тако ме приведе к једној и упита ме: »Гдје Ваш манастир, и куди појдеш, когда тепер војна јест с Турком?« Ја нађем у ланд-карти Море Адријатическо, понад којијем пружа се Далмација; нађем и Задар и гору (планину) Велебит, под којом лежи манастир Крупа, и покажем му, говорећи да ћу ја ићи кроз Полонију, Лемберг, Кракову, Вијену и Тријест натраг, а не кроз турску земљу, кад се не може, за узрок рата, кроз Црно Море, куда би ми млого лакше било и мање трошка стало; и на ово ми ништа не одговори. Упоменути пак Мојсеј, молећи ме сваки дан, бијаше ми додијао, и бија се почео приклањати да останем.

Један дан кажем ја ово моме горе реченоме патриоту Скорићу, иштући од њега совјет: би ли остао или не? А он ми одговори: »Ајде ти носи оне драгоцјене вешчи у твој манастир, које Далмација нигда није видила. Јер, бијући се у војсци и у рату с Турци, и

вдовствујушчаја (епархија) — удова (епархија која остане без епископа); *увјешчати* — наговорити; *ланд-карта* — земаљска карта (мапа).

робље турско амо водећи, могла би се куга донијети, и у армади могао би погинути; зашто, када се маршира противо непријатеља, ваља да обер-фелд-патер напријед носи свети крест пред војском, и да слободи војнике.« Нит' сам се ја бојао куге нити турске лубарде, него ми је жао било, да збрана милостиња моме манастиру без мене не пропадне; зато ме је највише устрашио исти Скорић, и зато сам се ја разбио, да пропустим ону срећу код принципа Потемкина, која ми бијаше на ноге дошла.

Тако једино моје монашескоје објешчаније и љубов к отечеству задржали су ме, те код Потемкина не остадо. Љубов, велим, к отечеству, ђе сам био послије гоњен и ненавиђен. Праведно вели, дакле, евангелије да пророк не може ниђе бити бешчестан, осим у своме отечеству. И колико је више злоба човеческа и завист подизала на ме волне, толико сам ја више у оном гоненију био постојанији и непоколебимији, имајући свагда уфање на Бога, крупску Богородицу и царску правицу, којом су правицом сви моји гонитељи, осим једнога, побијеђени. Исти су моји гонитељи већ скоро сви од лица земље истребљени, а мене грјешника Бог јошт у числу живије садржава.

армада — војска; *монашескоје* — монашко (калуђерско); *објешчаније* — обећање, завет; *волне* — валове (таласе), *уфање* — надање; *число* — број.

Повратак из Русије преко Пољске, Беча, Тријеста и Задра у манастир Крупу.

Плод овога второг онамо путешествија.

Једва послије шест недеља добијем пасош од принципа и препоруку на директора од русијске догане, на господина Василија Маклакова, да ме не има на граници визитирати нити дације за вешчи црковне узети. Тако се вратим у Новомиргород, и отидем с регистром од вешчи пољском директору, да видим шта ће он рећи, и колико ће искати даније за четири сандука књига и вешчи. Када виђе директор регистер, учини рачун и каже ми да ће ме сто и педесет цекина холандески стати. Чујући ја то, останем као изумљен, и рекнем му: да ово није роба од трговине, него књиге, одежде и дрӱге вешчи црковне, које иду транзит кроз Полонију и Австрију до Далмације. Овом сам директору понео био њеки дар, но он, као поштен и благородан господин, није примио, него ми је учтиво на њему благодарио, говорећи: »Ја би Вас пропустио без даније; али колико кроз Полонију има принципата, свуда би вас мучили, и питали дацију, ако не би узели од мене цједуљу, да сте платили краљеву дацију овђе на граници.« Захвалим му на овом извјешченију и вратим се дома замишљен и скорбан, мислећи: ко

догана — царинарница; *транзит* — транзито, пролазно; *вешч* — ствар; *принципат* — кнежевина; *питали дацију* — тражили царину; *извјешченије* — обавештај; *скорбан* — тужан.

ће дати 150 цекина у злату? Срећом мојом бијаху се намјерили у Миргороду њеки господин Рожаровић генерал-конзул австријски, тако и генерал-конзул пољскога краљевства, који су стали у Херсону близу Очакова на 30 венецијански миља и који су премјештени били по указу русијске власти, за узрок рата с Турци, у Миргород, ђе сам се с њима добро упознао.

Намислим писати у Варшаву једну прошњу краљу пољскоме Станиславу, тако и његовом секретару, Грку, с којим сам се прије познао, кад сам кроз Варшаву други пут у Русију ишао и кад ми је краљ пасош за Петрбург дао. Тако отидем реченом пољском конзулу и замолим га, да ми сачини прошњу краљу, које је он и учинио, а ја сам се само на њу потписао. Другу сам прошњу писао по гречески упоменутом секретару, молећи га, да ону моју прошњу вручи истоме своме краљу, и да ми исходатајствује од краља декрет, да ми је слободно проћи кроз његово краљевство без дације. Метнем даклем моју прошњу на краља и писмо секретарево, запечатим и дадем на пошту. Но чекао сам на одговор три мјесеца, од првог априла до последњега јунија, и мислио сам већ да га нећу ни добити; ал' јето ти од секретара писма на ме по пошти и једне цједуље, велике као добар длан. На овој цједуљи бијаше печатан орао с једном главом, грб пољског краљевства, и јошт к тому написано словима латинским, но језиком пољским, да могу провести моје вешчи

слободне кроз краљевство пољско и све његове принципате без сваке дације и припјатствија, како следујућа пољског краља цједулица гласит.[1]

Кад сам получио речени краљев ордин, отишао сам упоменутоме пољскоме конзулу и благодарио сам му на услуги; тако и пољскоме директору од дација, коме сам показао речену краљевску заповијед. Када је овај прочитао речену цједуљицу, остао је зачуђен и, пољубивши у онај орлић, говорио ми је: »Мој господине добри, овај пут можете ходити када оћете, и не будете платити ништа дације.«

Веће сам био сасвијем спреман, и ништа ми не манкаше него кочијаш, који ће ми коње од моје кароце гонити. За оне друге моје вешчи погодио сам био једног фурмана Пољака са три коња, и то од Миргорода до Лемберга за 50 златније холандеза; но јево биједе, не могу наћи човека за моју кочију сигурна, долазећи ми на памет први мој кочијаш и дјак. Руског би поданика могао наћи, но закони русијскије цара не даду извести преко границе њиовог човека; а тајно, то јест крадом, било би доста слугу, који би жељели са мном поћи; али се не смије ризикати, зашто, кад би се сјетили и то би се дознало, стигла би ме писма и налози, и до Беча када би допрео; и послије би ме могли

[1] Види на крају списа, у »Прилозима,« бр. 7.

припјатствије (препјатствије) — препрека; *ордин* — наредба; *манкати* — недостајати; *фурман* — возар; *холандез* — холандски дукат.

послати Руси у Сибирију, ђено се живи од саме рибе и месом разније звериња и ђено се јевтино носе лијепи ћурци од црније и бјелије вукова, лисица, собоља и медвједа, које нијесам ја имао жељу у Сибирији носити.

Бијаше онђе на граници (у) Гуљајпољу (или) Золотопољу један мој патриот и јеромонах Партеније Берић, кога је из манастира Крке повео са собом у Русију архимандрит Симеон Ивковић, али га је послије преварио и оставио у Влашкој, а сам сам се њекако увукао у Русију. Овај сирома мој патриот, када је послије њега дошао на границу русијску, нијесу га хотјели Руси унутра пропустити, како ни мене, да не буде дошла у Кијево императрица Екатарина и да нијесам њеколико мјесеци одао по Пољској око границе руске до Кијева близу Миргорода. Овај јеромонах често долазаше мени у Золотопоље, за виђети се и разговарати се са мном. Видећи ја да не има нiђе ништа, да му унутра у Русију не даду, а да се у своје отечество не има с чим вратити, размислим да га узмем са собом, и рекнем му да иде са мном до Далмације, у мојој кароци и на мом трошку, додајући му: ако мене стиже на путу смрт, да ме погребе, а вешчи у Далмацију отвезе и раздијели у свом и у мом манастиру; ако ли би се ипак он преставио, а оно ја ћу га погрепсти, а не Жиди, као што су њекога покојнога архимандрита Георгија Маркичевића, из манастира Паштровича, од Прасквиа-

собољ — самур; *Золотопоље* (Золопоље) — у кијев. губерн.

це, погребли. Обећа се мој патриот мени, и дјело утврдимо; тако сам нашао једног, кога сам желио, друга.

Но што ћу без кочијаша? Наручујем господи и пријатељем за каквог слободнога човека, који би ми коње управљао до Тријеста, за плаћу коју му драго, но забадава. Најпосле случи се да нађем једног старца родом Каравлаа, а именом Васиљ, величином и возрастом гиганта, који је млого љета служио у русијској служби и јубилиро, то јест узео оставку од службе као порутчик, то јест фенрих. Овај имађаше намјереније и жељу поћи у Крф на поклоненије светитељу Спиридону; тако њега погодим и узмем да ми управља коње и да ме вози до Тријеста на мој трошак, а нијесам ја знао да биједни онај старац бијаше биједом мучим, а сувише пијаница жестока. Ђе би се дочепао вина или ракије, пио би као гуштер, а када би се опио, извратио би њекакве црљене очи, као љут лав, и нико му онда не би смо ријечи проговорити, зашто би нама' полетио човјеку, да га удави. Кад сам већ ушао био у Полонију и сазнао му ћуд и нарав, плаћао сам му и слао га да иде с Богом, а да ћу Пољака узети за кочијаша од града до града; но јево јада и биједе, неће да полази ни по што, колико да је он мени господар, а ја њему слуга, а бојао сам се да ме ђегођ на конаку не задави. Тако сам га морао трпити и велики стра

порутчик — поручник; *фенрих* (нем. Fähnrich) — заставник, подофицир који носи официрску униформу.

подносити све до Краковије, ђе сам принуђен био продати и кароцу и коње за малу цијену, а њега оправити с бриком до Беча и Трнјеста, као што ћу напријед казати.

Отлучимо се из Новомиргорода за границу на конак у речено Золотопоље 22. јулија 1788. љета, ђе сам уговорио са упоменутим мојим патриотом и јеромонахом, да ме чека. Сву смо ноћ провели, разговарајући се и увјешчавајући га, да са мном пођe, зашто ми је био ријеч дао, но не мого га приклонити ни на који уговор, и то ме је било до смрти опечалило. Тако он остане, а ја с мојим кучером узмемо пут преда се и стигнемо 10. септемвра благополучно у Броди. — Но ваља знати да су у Пољској били многи принципати и спаилуци, које су све Јевреји под арендом држали, и то на њеколико година, на колико су се, сирјеч, с господари погодили. Ови Јевреји владају тамо тако, како господари: ако је ђегођ мост, а свагди је и преко најмањега поточића, а оно платити ваља мостовоје, то јест што прелазе кочије и коњи; а тај је обичај и у Њемачкој и по Унгарији за поправљати путове и мостове.Ниђе кроз Пољску, ђе сам показао краљев билет, нијесу ми искали мостовоје, него само на једном мјесту, и то прије него сам стигао у Броди, на границу пољску и австријску, које раздјељује кроз сред града једна мала ријека, ђе Јевреји

брик — поштанска кола; *Броди* — окружно место у северо-источној Галицији (у Аустро-Угарској) на руској граници; *сирјеч* — *то јест*; *мостовоје* — местарина.

заступници не вјероваху да ја идем транзит и да је онај билет од краља и републике пољске. Тако, кад сам прешао био мост, уставе ми Евреји коње под бриком, која иђаше преда мном, и скупе се около десет око брика; но мој вилени кочијаш скочи, распрска и побаца све Јевреје по земљи, и да буде, Боже сахрани, онај час пјан, потукао би био све или би јих до смрти излемао, и тако би ја због њега на чудо награисао био. После смо морали ићи онђе близу једном пољском господину, надзиратељу оне вароши, који је, кад је видио ону од краља карту, испсовао и изгрдио оне Чивуте, што се више могло.

Пројђосмо у Бродима границу австријску и морасмо ићи у догану, ђе се дације плаћају. Ја сам имао од конзула цесарскога Розаровића у Новомиргороду пасош, писан по немачки, у коме јавља да ја идем транзит до Тријеста. Но све залуду. Јево ти ми изнова још веће биједе и скорби. Извалише из брика у догану све сандуке и два баула и једну канавету са сервизом, то јест сву потребу за кафу, теј или пунч, за 12 персона, распечатише и све извадише до длаке. Мјере, пишу, и све по двапут премјеравају, а особито сребро и сосуде црковне позлаћене. Једва се шести дан сврши мјерење и писање оније вешчи, а ја толико дана у крчми трошим на коње и кучера. Једва ме седми дан пусте; и опет ми је вас дан прошао, док сам сложио књиге

да буде — да је био; *баул* — ковчег (путни); *канавета* — бочњак (суд за боце); *кучер* — кочијаш.

и одежде парчеве, да се не ломе. Кад они запечатише сандуке својијем печатом, не даду ји, докле не избројим две иљаде форинти у депозит; или да онђе нађем порука једнога, да ће оне вешчи под њиовим печатом доћи у Тријест, ђе је франко порто у оној пијаци. Тешка јада од мене! Ако дадем две хиљаде форинти, мало што више и имам; шта ћу трошити до Тријеста; с чим ли ћу извошчика од брика платити. А у Бродима никога не познајем, да се упоручи, будући да су тамо све Јевреји и ђекоји римљанин, а Срба ниједнога. Молио сам на сваки начин, да ми пусте моје вешчи, но све залуду. Они држе тврдо, а ја јошт тврђе, пријетећи им с цесаром Јосифом II, предобрим и праведним царем. Кад сам видио да ми није фајде, упрегнем коње и, протестирајући да ће ми они морати платити трошак и дангубу, пођем управо у Беч, а оставим им и робу и кочијаша њима. Није пасало двије уре, јето ти трчу за мном два катане, говорећи ми да се вратим, да ће ми дати моје вешчи. Љут сам био, да би се змија од мене отровала, и нијесам се хотио ни по што вратити. Видећи катане да ја све више моје коње гоњим, претечу ми пред коње, и увату ји за узде. Сад сам се дакле морао вратити назад у Броди, и ту су ми моје вешчи дали; но морао сам најпослије 100 форинти у

порук (и *упоручити се*) — јемац (и јемчити); *франко порто* — слободно пристаниште (где се не наплаћује царина); *извошчик* — кочијаш; *римљанин* — човек римског закона (католичке вере); *пасати* — проћи; ура — час (сахат).

депозит дати, да ћу ји добити у Тријесту, у догани, који су ми тако пропали вавијек.

Шести дан стигнем у Лемберг. Ту сам нашао онога трговца, ком сам ја крстио сина, кад сам први пут прошао онуда у Русију, који ме лијепо дочека. Из Лемберга осми дан стигнем у Кракову. Овај је град млого већи од Варшаве, али је посве стар, и домови приближују се већ паденију. На страни австријској има њеколико трговаца, богати Цинцара, који држе једну капелу, како и они у Лембергу цркву, што им је допустио блажени Јосиф II цесар. Овђе сам се растао с мојим коњма, кароцом и више реченијем слугом, и погодио ланд-кучера за пет цекина до Беча. У друштву смо били нас четворица: ја, један Француз, њеки Николето де Кагњар, који казиваше да је син секретара краљева француские Лудовика XVI; била су с нама јошт два пољска официра од лајб-гарде цесара Јосифа.

Од Кракове до Беча путовали смо 12 дана, и дошли смо 30. октобра овамо. На путу у једној крчми у Пемској видио сам једнога старца од 130 љета, и с њиме сам се разговарао, него сам морао викати, зашто је био мало глув. Он имађаше пет синова, мало млађије од њега, и два најстарија носјаху бијеле браде до појаса, како је обичај и по Турској; а Пеми и Серби, то је све један славенски народ.

Кракова (Krakow) — главно место у великој војводини краковској (сад у краљ. Галицији), некада и престоница пољске краљевине; *лајб-гарда* — гарда (телесна стража); *Пемска* — по немачком (од Böhmen) Ческа; *Пеми* (м. *Веми)* — Чеси.

У Бечу ја и упоменути Николето де Кагњар нађемо заједно у кући квартир, ђе смо живили уједно седам мјесеци. Нама' сам пошао у догану (маут), ђе сам нашао моје вешчи и виленога мога извошчика. Ту отпустим Пољака, а нађем Нијемца до Тријеста, и погодим га за 35 кремницера, кога послије оправим с упоменутим мојим слугом Васиљам и с писмом на старога конте Зоана Војиновића, да овај прими од Нијемца робу и да га плати, а да нађе прилику за Корф и упути по мору мог виленог извошчика, који није хотио више мислити о светоме Спиридону, него је по Трijесту пјанствовао, докле му је било новаца. Казивали су ми у Тријесту да би се онако пјан често свукао го, као од мајке рођен, и скакао по Тријесту, страшећи обноћ чељад. Најпослије га је морала полиција затворити у пржун, кога је двапут проваљивао и на двор излазио, скачући по Тријесту као бесомучен. Пасоша из Русије није имао, јер га је изгубио; зато су питали Војиновића, од куда је у Тријест дошао. Овај је казао да је дошао из Русије, и тако га је полиција отвела под стражом у Беч, русијском министру принципу Галицину, и Бог зна гдје се послије станио.

Ја сам провео у Бечу сву зиму, која је зима онда врло жестока била. Онога года

кремницер — дукат (кремнички), тако назван по ковници у Кремницу (главно рударско место у Угарској); *конте* — кнез; *Зоане* (по млетачком м. Giovani) — Јован; *пржун* (од тал. prigione) — затвор, тамница; *на двор* — »на поље«.

узеше Руси од Турака Очаков 6. декемвра уочи светог Николе 1788. Овај град лежи на једном бријегу покрај Црног Мора според фортицом Кимбуром, од стране татарске, која је припала Русији 1783. года. Очаков је град повећи од Задра и посве тврд, у коме сам ја пробавио 12 дана 1784., док је капетан накрцао (то ће рећи натоварио) у корабаљ пшеницу за Александрију, с којим сам се ја увезао у Херзону за Цариград истога года. Оне зиме, кад сам ја био у Бечу, било се све море около Венеције поледило, и народ је из Италије уносио трговину по леду, идући у Венецију без дације.

Ја сам се био разболио у Бечу, и не имајући слуге, а не знајући језика њемачког, Бог зна шта би од мене било, да ми не буде Бог послао оног горе реченог Француза, који ме шест недеља у мојој болести служио и у дуге оне ноћи по три пута обноћ, сирома, устајао и пећ ложио. Овај ме је човек тако усрдно послужио, зар да ми је био брат, мати ил' сестра, не би могао боље учинити. Он је имао до 24 љета и знађаше језике: талијански, енглески, њемачки, а Француз и јест. Казиваше да је изишао из Париза, за виђети сву Јевропу, и био је у Лондону, Шпанији, Риму, Италији, Неапљу, Швајцерској, Прајској, Шведској, Денемарку, Русији, Аустрији, Полонији, и да се није била огласила с Турци и с цесаром и Русијом војна, отишао би био чак у Цариград. Он је био из Варшаве дошао

Очаков — види 103. стр I. св.; *фортица* (тал. *fortezza*) — тврдиња; *Денемарк* (нем. Dänemark) — Данска.

у Краков, а ја из Русије, ђе смо се упознали и заједно у Беч дошли. Оно седам мјесеци, докле смо заједно стојали, ништа друго не чињаше, него дан и ноћ непрестано писаше; карата написаније имађаше пун један баулић, а аљине држаше у једној валижи од коже. Он имађаше много новаца, и кад би ишли на шпацир по Бечу, давао би сиромахом по форинту, а женама и дјеци по два и по три форинта. У цркву нигда ходио није, зато (сам) га ја често импроверавао. Кад би сјели за објед или за вечеру, нигда се не би прекрстио по своме закону, а све евангелије, апостол и библију знадјаше на изуст толковати. Млого би се дишпутали о закону; но он, колико сам га могао искусити, не вјероваше ништа. Често би му ја рекао:

— Када тако мислиш и говориш, зашто дајеш онолику милостињу сиромахом? — А он би ми одговорио:

— Судбина је мени дала богаство, а оним сиромаштво; а закон ме наравни обвезује, да биједном, себи подобном, помогнем.

Ја сам га почитовао млого за његово човјекољубије, и ваља да бијаше фармазон и атеиста, нови философ, за које сам га млого укоравао. Мислим да иђаше по свијету само зато, да види и опише градове и тврдиње, као инжинир, зашто се оне године у Француји истом бијаше почела смутња и револуција, како

баулић — мали ковчег (путни); *валижа* — путна торба *импроверавао* — прекоравао; *наравни* — природни; *атеиста* — безбожник; *нови философ* — присталица (онда нове) француске философије XVIII века.

би лакше могли Французи прождријети сву Јевропу. — Овај је младић отишао из Беча у Клагенфурт, а ја сам остао у Бечу.

Овде сам оковао онај горе напоменути крст од 12 празника у сребро филдеграно, у коме је част свјатаго и животворјашчаго древа, коју ми је даровао горе именовати Авраам патријарх јерусалимски. Овај је крст украшен с различитијем камењем: рубини, смарагди и 48 дијаманта, и важи тежином 5 фунти; у велике празнике стоји на стопи, на светој трапези, у манастиру Крупи. Овом подобан имам један мали крст од смалта, који на прсима носим у дане празничне, и који је рукодјелијем подобан великому крсту, зашто ји је један златар у Бечу Пемак окивао, како сам ја дао десен (план.)

Стојећи ја толико мјесеци у Бечу, и мислећи свагда које добро учинити моме манастиру и отечеству, дође ми на памет како се из личке регименте, од ловиначке кумпаније, населило од толико година 25 фамалија с благом: говедама, коњма, овцама и козама, покрај гаја мога манастира Крупе; како сваке године и зиме силазе толике иљаде реченога блага, и по четири мјесеца пасу по гају, сијеку гору сваку, а сувише растиће дебеле, за зимне стајбине себи и марви својој; и како

Клагенфурт (нем.) — Целовац, град у Крањској; *крст од 12 празника* — види стр. 151 св. I.; *Авраам патријарах* — види *стр. 139.—142 св. I.*; *стопа* — стофа (скупоцена црквена тканина); *смалт* — емаљ; *Пемак* — Чех; десен — цртеж; регимента (пук) и *кумпанија* (чета) — делови негдашње војне границе; *Ловинац* — село у жупанији личко-крбавској; благо — стока.

стоје близо манастира и реченога гаја. Често су нам украли кога вола или краву или које друго живинче. Особито паде ми на ум, кад сам био ђакон у году 1776., мјесеца јануара, пошље игуман крупски Са̏ва Бједов мене и монаха Кирила Драгоша, родом из Корбаве, да睡 речемо упоменутим из Ловинца чобаном (пастиром), да испред манастира и винограда изјаве овце и козе, да нам не чине толике штете. Одемо ми тамо, а кад приступимо њеком пастиру Виду Блажевићу, који носјаше мушкет (малу пушку) и сјекиру, како и сви пастири ловиначки, за сјећи марви својој гору манастирску, рекнемо му да нас је послао игуман, казати им да изрену речено своје благо из штета манастирскије. Онај Блажевић не одговори ништа, него тај минут запали из мушкета у нас, и погоди реченога монаха Драгоша с двије балоте, које су попријеко кроз прси (груди) прошле; и куда су ушле и изишле, онде су четири ране остале. Падне човек, и удари му крв на уста и на нос; а Блажевић и друга тројица с њиме побјегоше. Имао сам фацолет, који сам изрезао, чепове од њега начинио и затискивао оне ране. Таки долећеше и момци наши из манастира, и тако смо однијели рањеника у манастир, у једну собу. Ту му дозовемо из Ервеника љекара Милашина, старога Балаћа, који му привије ране, но будући да је био стар и да су му дрктале

Корбава — Крбава, крај у Хрватској (у жупанији личко-крбавској); *изрену* (м. из-жену) — изагнају, истерају; *балота* — зрно (куршум): *фацолет* — рубац (марама); *Ервеник (Рвеник?)* — село у Далмацији, у котару бенковачком.

руке, зато сам се ја наодио и дан и ноћ при рањеноме моме сувrснику и дјетинства мога љубезноме брату, и превијао му ране. Прва рана бијаше насред груди међу сисама, и када су се разагњиле ране, умећући у исто ја витиље, виђела се унутра џигерица и срце, које није било покварено од олова. Нико није ни у сну мислио да ће овај човек остати жив, но он оста, исцијели се, и послије три мјесеца диже се из постеље, но ва вијеки се тужаше, када је вријеме јужно, да га боли и да ће му од тога бити смрт, како што се и преставио на парохији биљанској года 1793.

Пишем, дакле, из Беча игуману у Крупу, да ми пошаље преко Госпића по пошти све карте од публичније принциповије штимадура, који су штимавали исјечену гору од Ловинчана по гају и около манастира, које сам и примио. Тако представим умилну прошњу на њемачком језику Јего императорскому величеству и неумрломе цесару Јосифу II на велики римски четвртак, кога сам чекао у сали, ђе су га чекали и сви министри његови и иностранi посланици, док није изишао по миси и по умивенију нога из придворне капеле своје. Кад је изишао одавде, бијаше му с десне стране принцеза, најпрва супруга садашњега

Биљани — село у котару бенковачком (види 52. стр. св. I.); *публични* — јавни, државни; *принципов* — кнежев, тј. млетачки; *штимадур* (и *штиматур*) — проценитељ (чиновник који цени количину штете од потрица и другога квара); *штимавати* — ценити, процењивати; *Јего* (имп. велич.) — Његово (царско величанство); *миса* — (католичка) служба божја; *умивеније нога* — обичај који се врши (по јеванђелском примеру) на велики четвртак у католичким земљама.

цара Франца, а с лијеве исти император Франц. Сва ова три пресвијетла лица ишла су редом унаоколо, и министри поздрављали су ји с великим поклоном, с којима би цесар по њеколико ријечи проговорио. Ја сам најкрајњи до врата стајао и ову церемонију гледао, док није цесар по милости својој и к мени најпослије приступио. Ја му се поклоним и моју прошњу с картама пружим, које он у пресвијетле царске руке прими. Послије уђе у свој кабинет, а ми сваки себи.

Ја сам у прошњи описао цару историју сву и нашу биједу и штету, коју нам чине сваке зиме његови поданици, горе упоменути Ловинчани, просећи да би благоизволио својом царском милошћу учинити крупским пустињиком суд и правицу, да прво: даде заповијед личкој регименти, да дигне од нашега гаја Ловинчане; друго, да заповједи да се плати по штимами исјечена гора у гају манастирскоме. Прођу посни дани, и дође римско Воскресеније, а ја умишљам да послије осам дана опет пођем цесару, за примити од њега царску отлуку.

Други да по Воскресенију пукне глас по Бечу, свим жалостан, да се цесар јако разболио и да је већ на концу живота. По цијелом Бечу зазвоне звона по црквама, и стану се молити Богу за његово здравље. И ја сам се с усрдијем Богу молио, да га јоште поживи, будући да је био цар милостив и сваком праведан, а особито што је дозволио у Бечу,

прошња — прозба, молба; *по штимами* — по проценама.

и по многијем градовима своје империје, нашему грчкоме закону толеранцију и цркве да се граде; како што и садашњи наш премилостиви цесар и отац Франц чини, подражавајући и сљедујући стопама пресвијетлога свога стрица, који све вјерне поданике свог престола једнако љуби и под покровитељство своје прима.

Већ дође пролеће, а ја никаква одговора од цесара не примим, а једва сам чекао час, да се од Беча отлучим и да у Далмацију пођем. Намислим, дакле, да идем у царску канцеларију, и да питам је ли дошла моја прошња. Што намислим, то и учиним; отидем тамо и запитам за ту моју прошњу. Бивши ту њеки господин запита ме, у који сам дан предао цару молбу. Кажем ја: у тај и тај дан мјесеца, а он узме један велики либар, стане премећати лист по лист, и нађе ону нумеру. Мало поћути, а послије ми каже да је моје прошња у принципа Адека; него да идем к њему, да ће ми исти казати шта је цар отредио. Даду ми такође једног полицаја, који ме отведе преко Бурга на другу страну царског двора, ђе стајаше речени принцип Адек. Ту нађем најприје његовог ађутанта, који ме своме господину престави. Лијепо ме је принцип дочекао и примио, и као добри старац посадио ме је поред себе на канапету. Ту сам се с њиме више од пол часа разговарао по талијански; најпослије

толеранција — трпљивост (верска); *отлучити се* — одлучити се, одвојити се, кренути с кога места; *либар* — књига (*овде* »деловодни протокол«); *Бург* — »замак,« царски двор у *Бечу; приставити* — »представити,« приказати.

ми је казао да је молба моја послана у Загреб на генерал-команду и на регименту личку, с царском заповијешћу, у Госпић, да се та ствар развиди и манастиру Крупи штета наплати. На то му ја благодарим и отидем.

Но истом послије њеколико неђеља, кад сам већ отишао био из Беча и у манастиру Крупи био, пише ми из Обровца капетан и супра-интендент од Крајине Данеж, садашњи генерал-бригадир, да му је из Госпића писао регимент, да у тај и тај дан оће послати из регименте два штиматура у Крупу, да нађу и да прештимају изновице гај и штету манастирску, и да му ја извадим од генерала Диједа у Задру декрет и заповијед, да се море састати у Крупи с цесарскијем официри и штимадури. Ја сам отишао у Задар и декрет му извадио, још к тому писао игуману, како ји треба дочекати, јер сам из Задра другим послом, као што ће се у напредак видити, пошао у Венецију.

Међу тијем временом престави се блажене памјати цар Јосиф II, и тако регимента заборави његову заповијед. Намјесто Јосифа ступи на престол блажене памјати цар Леополд, кому је био дошао Фердинанд краљ и краљица неаполитанска, родна сестра Леополдова, гратулирати престо и сожалити се о смрти Јосифовој. По возвраштенију ови пратио

Обровац — у бенковачком котару; *супра-интендент* — врховни интенданат (надзорник); *памјат* — спомен; *Леополд II.* — трећи син цара Јосифа и царице Марије Терезије, рођен г. 1747., владао до смрти Јосифа II. (9. фебр. 1790.) до 19. фебр. 1792.; *гратулирати* — честитати; *возвраштеније* — повратак

је исти цар Леополд из Беча до Trијеста свога зета и сестру. То је било года 1791., кад сам се и ја налазио у Тријесту. Овом приликом повторим цесару Леополду моју прошњу с копијом од инстанције, дане цесару Јосифу. Он је примио, прочатио и у џеп метнуо, а мени одговорио да ће ми учинити правицу. Врати се затим из Тријеста у Беч, и даде нама' заповијед регименти личкој, да се плати штета манастира Крупе. Но регимента личка бранећи своје Ловинчане, а ја бивши тамо и амо, калуђери пак у манастиру не старајући се о овој ствари, тако то остари и остане; но ја сам Ловинчане послије чинио код регименте дигнути из гаја манастирскога. — Но дај да се на конац наше повијести вратимо.

Маја 26. года 1789. отлучим се из Беча за Тријест, ђе сам морао платити трошак за мештре, што су крпили пржун, проваљени по два три пута од мога виленога и горе реченога извошчика. Из Тријеста мислио сам по суву доћи у мој манастир Крупу, али није било могуће преко Велебита и планина донијети оне вешчи без штете, а бојао сам се и разбојника: тако сам морао по мору ићи. Јунија 21. истог года стигнем благополучно у Задар, ђе нађем за пароха светог Илије једног јеромонаха из манастира Крке, именем Саватије Тртица, из Биовичина села рођен, који бијаше у то исто вријеме у свађи са старјешином свога манастира, упоменутим ар-

инстанција — прозба, молба: *мештар* — мајстор (зидар): *Биовичино село* — у бенков. котару; *благополучно* — срећно.

химандритом и викаријом Скочићем. Ова њиова свадња прије мени није познана била, докле ми није исти јеромонах казао, послије кад ме је силом довукао у Задру к себи на квартир, с мојијем вешчима, што би ја на празник свети апостола и на светога пророка Илију саборно с њима служио, у дмитри, како је у Русији обичај и како је у мојој от патријарха патенти, такође у онијем златотканијем ризама, које је још већма подигнуло на гњев против мене реченога викарија, — нама' сам познао његову хитрост и лицемјерну са мном љубов, будући се он до мало дана помири са својим от манастира старјешином и викаријом, и сајузе се обе против мене и моје чести архимандритске.

Послије него смо свјашченодјејствовали саборно у Задру на горе речена два празника дошло је из манастира Крупе шест моје браће калуђера и мој синовац, поп Пантелејмон Зелић од Жегара, и Крупе капетан Томе Радосавић, и неколико другије чесније парсона. Дигну ме с робом и спроводе ме од Задра до манастира, ђе су ме дочекала браћа славно по обичају Светогораца, када им се враћа који брат из свијета у манастир с пуном торбом. Овде сам отпочивао више од два мјесеца од труда и тако дугога пута. Послије него су примила браћа моја Крупљани донешене драгоцјене вешчи из Русије, искао сам ерцевуду,

што би ја — да бих; *дмитра* — митра, владичанска капа; *свјашченодјествовали* — служили божју службу; *браћа* — манастирска («братија»); *ерцевуда* (тал. ricevuta) — признаница.

коју ми је игуман Са̏ва Бједов дао с печатом манастирскијем, и која ми је послије код гуверна цесарског у девет година служила; од које прилажем овде копију, која овако гласи.[1])

Ја не преписујем овђе ове ерцевуде, за похвалити се пред свијетом, — сохрани Боже! — и помислити вострубити и уподобити се фарисеју, по јединствено, да би се оправдао пред свијетом од лажније клевета мога једнога непријатеља, које су лажи послије и до саме Русије, у Петрбург, достигле, да сам ја све испрошене и добијене вешчи у Русији употребио за саму своју потребу, и што јошт горе, да су у Тријесту све продате, а не у Далмацију донешене у манастир Крупу, како послије њеколико година мало њеко число неблагодарне моје браће Крупљана смислише атакирати мене при австријској гуверније, да им рачун дадем и од последње цате, колико да су ми што у руке дали и коју крајцару на трошак спремили, када сам оба пута у Русију ходио; као и да им нијесам показао књигу од свјатјејшег синода, који ми је дао срока само три мјесеца да могу у Русији просити, и то за мој трошак, а не за манастир Крупу. Но како су право радили, онако су и правицу код гуверније добили и срамотни

[1]) Види на крају списа, у «Прилозима,» бр. 8.

гуверно (даље: *гувернија)* — влада, владавина; *за похвалити се* — да бих се похвалио; *вострубити* — разгласити, трубом обзнанити; *уподобити се* — начинити се сличан; *число* — број; *атакирати* — напасти; *цата* (рус.) — потура, новчић (мали сребрн новац); *срок* — рок, термин.

при царској власти и пред свијетом остали; но да им Господ Бог опрости!

Три сандука успоменути вешчи јесу донешене у манастир Крупу, а четврту бија оставио у подруму упоменутога домаћина, Саватије Васиљевича, који при себи от исте своје потребе држаше кључ, мислећи ја, с временом и улученом приликом из Задра, послати њеке окруте златоткане у манастир Крку, успоменутоме архимандриту и викарију Скочићу на дар, расуђујући ја, када ово прими од мога труда, да ће се онда приклонити к миру и љубови; тако и у манастир Драгович, и у њеке градове: Задар, Скрадин, Шибеник, Дрниш; најпосле, и у њеке цркве сиромашније села, да се и оне спомену да су имале једнога у Далмацији човека и патриота, који је љубио своје отечество и желио воопште свијем помоћи и све обдарити; и да спомињу оне ктиторе и приложнике, који су исте вешчи у Русији мени подарили и повјеровали. Но дјаво, супостат рода човеческог, употреби себи сосуд, чрез зла и невјерна човека, и покраде из упоменутог сандука толике окруте, без да је разбио двоја врата — а кључеви били у домаћина — и без да разбије сандук, од кога су два кључа мени у џепу ону ноћ била. — Упоменути је парох лежао у једној, а ја у другој соби, а у трећој његове двије слуге. Ово се догодило у почетку мјесеца октовра 1789. године. Ко је био тат,

супостат — непријатељ, противник; *сосуд* — суд, оруђе; *чрез* — кроз, преко; *тат* — крадљивац, лупеж.

Бог зна! Сумња је била на домаћина. Но открио се и показао послије осам мјесеци лупеж, зар да не поманка Христова ријеч: »Ничтоже сокровено, јеже но откријетсја, и тајно јеже во јавленије не придет».

Истог мјесеца пођем у Венецију, за њеку корист и напредак мога манастира, приказати се принципу и просити од њега какво познање за моје услуге и вјерност, коју сам републики венецијанској учинио године 1778.; а при том и благодарити њекој господи и пријатељима, како и митрополиту филаделфијском, упоменутом Кутовали. Бавио сам се у Венецији осам мјесеци. Док сам ја ту био, учинио Бог и крупска Богородица чудо и покаже ко је оне вешчи из сандука покрао. Упали се, сирјеч, она парохова кућа, одакле су вешчи моје покрадене, њекако пред полдне, и изгори све; само су отели од огња њешто парохове робе, с којом се робом нашла и књига велика, библија, и под шкала[ма] у лугу срма од злата и сребра, што је било на оније фелоније и епитрихиљи златотканнје. Оне покрадене вешчи јесу биле сакривене под шкалама од дрвета, одздол фодратијем, и ту су стајале осам мјесеци, докле нијесу изгорјеле. Тако нити се с онијем украденијем књигама и ризама ползовао онај тат и разбојник, нити оне манастири и цркве, ђе су биле од мене

поманкати — нестати, изостати; *(зар да не поманка Хр. р.* — зар да се потврди Хр. р.); *Ничтоже сокровено, ј. не о., и т., ј. в. ј. не пр.* — «Нема ничега сакривеног што се неће открити, ни тајног што неће изићи на јавност»; *луг* — пепео; *фодрате* (шкале) — постављене (с доње стране даском обложене).

намијењене. Но поред свега тога узео сам послије по један златни окрут из мога манастира, и послао сам у горе речена два манастира, Крку и Драгович.

По втором мојем возвращенији из Русије љуто гоненије от свегдашњега ми злотвора генерал-викарија у Далмацији, архимандрита Скочића.

У Венецији изиђе ми од принципа декрет у мјесецу мају 1790. године, који ми вручи мој адвокат властелин Анзоло Марија Пријули, говорећи ми да отнесем у Задар проведитор-генералу от Далмације и Албаније, гувернатору Анђелу Диједу, да он нађе и објави сенату, што је право, да ми република даде награжденија за моје услуге.

Прије мога отлученија из Венеције за Далмацију донесе моја несрећа реченоге архимандрита и викарија у Венецију. Оно вече, кад сам се намјеравао из Венеције отлучити, пођем поздравити мога пријатеља Јоана Јововича Стратимировича, који ми говори: «Ајдемо отићи часом до сјор-Гаврила Петровића.» Ја му одговорим да сам био већ и поздравио се с Петровићем по обједу. На то ме стане исти Јововић молити, да му учиним друштво и љубов, и да с њим пођем. Бијаше већ ура ноћи; и, не могући му се извући из ха-

декрет — наредба, заповест; *вручити* — предати (у руке); *Анзоло* — по млетачком изговору м. Анђело; *проведитор-генерал* — главни управник (губернатор); *Албанија* — Бока Которска; *сјор (шјор)* — господар, господин.

тара, пођем. Ја нијесам знао узрока, зашто он мене зове; нит' ми је он казао, докле нијесмо дошли пред врата Петровића. Кад станемо ту, почне он мени казивати како су се договорили он, Гавра Петровић, Мата Липовац и њеки властелин Дона, Скочића пријатељ, да нас помире. Јошт ми к тому каже да ћемо наћи код Гавре: Липовца, Дона и Скочића, говорећи ми: «Ваља да се помирите.» Ја му на то одговорим: «Драговољно; ја се нијесам нигда с њиме ни свадио био.»

Куцне Јововић у врата, и отворе се. Уђемо ми у собу, и нађемо сва три горе речена сједећа, а Скочића није. Сједнемо и нас двојица; но како се ја спустим, поче ми говорити Дона, тако и Липовац и Петровић, да се помиримо, но с овијем уговором, да ја не имам више никада служити у дмитри, нит' носити крста као архимандрит, и да се не имам звати архимандрит крупски, докле је Скочић жив. Но ја свима одговорим да дмитру, крст и титулу архимандритску мени није дао Скочић, него патријарх и митрополит Кутовали; тако мислим, што ми није он дао, не може ми ни узети. Сва су три горе речена, осим једног Јововића, сворцили за угодити Скочићу, да ме свуку с мога чина и карактера, послије толико година него сам га добио мојим услугама у Цариграду, при министру (баилу) венецијанском, горе упоменутоме Августину Гарзони. Скочић је био у другој соби сакри-

сворцити (тал. sforzare) — наваљивати, силом гонити.

вен, и слушао је наш разговор; а када је видио да се ја нећу отрећи мога чина, зато се није дао међу нама видјети.

Међутим, за не изгубити прилику оно вече у Далмацију поћи, учиним свим онде бившим поклон, и пођем из собе; а домаћин ме спровођаше до врх шкала, говорећи ми илити, боље рећи, пријетећи ми, да послушам њиова совјета, зашто ћу се послије кајати. По овијем ријечма може се сваки досјетити, да је ови господар домаћин знао да ће ме Скочић, ако се не свучем од мога чина, кварелати (оптужити) и облагати код инквизитура од штата, од кога се и сам њиов дука (принцип) бојао и дрктао. Зато родила се ова пословица у Далмацији: «Ко упадне у инквизитурове руке крив, не излази жив; а ко је прав, не излази здрав.» Прије њеколико дана казао сам био моме реченоме адвокату Пријулу да је речени Скочић мој најжешћи непријатељ, који је дошао у Венецију; него да има помњу, да ме не би облагао и оптужио послије него се ја отлучим за Далмацију.

Из Венеције сам отишао 10. јунија, и стигао сам благополучно у Далмацију, у Задар, 15. истог мјесеца. Како сам ја изишао из Венеције, нама' је речени Скочић пошао и представио инквизитурима жестоку тужбу противо мене, а највише јавније лажи, који је прије био и за ово совјетовао се у теолога од

инквизитури од штата — види објашњење на 53 страни ове књиге; *да има помњу* — да пази; *послије него* — пошто кад; *теолог од республике* — државни богослов (звање).

республике. И будући да теолог није знао да је властелин Пријули мој агент и протектор, који се трефио доћи за своје после реченоме теологу, зато му је казао у разговору да је из Далмације викариј Скочић тужио у инквизитуре једног архимандрита, који је био два пута у Московији, и који је у Задру, када је дошао из Москве, служио како један јепископ с великом помпом. Како је речени мој агент изишао од теолога, тај час ми је писао у Задар, јављајући ми тужбу и совјетујући ме у писму, да се тај час вратим у Венецију, прије него се роди декрет од инквизитура̂, да ме у Далмацији увате и везана пошљу у Венецију.

Međутим, како сам дошао у Задар, таки сам предао проведитор-генералу Анзулу Диједи дукал, у коме су били сви моји атестати и прошње. Када је генерал све моје карте прочитао, упитао ме је: шта би ја желио, да ми принцип даде за моје услуге На то му ја одговорим: будући да се мој манастир налази у једној пустињу под планином близу границе (међе) австријске и турске: и будући да нас у манастиру има 12 свештеника, и сви живимо понајвише просећи милостињу у христјана; зато би желео да нам принцип даде на дан сваком калуђеру по једну либрицу бешкòта. А генерал ми одговори: «Ја ћу писати у Венецију да ти даду, док си ти жив, на годину по 45 цекина и једну златну колајну.»

протектор — заштитник; *трефити се* — десити се; *помпа* — сјај, парада; *дукал* — повеља (с луждевим потписом); *атестат* — сведочанство; *либрица бешкота* — фунта пексимита.

Кому сам одговорио: «Ја сам и с тим задовољан; али Ваша Екселенција! када ја умрем, све је умрело; а ја за се и не мислим толико, колико за ону моју сиромашну браћу у пустињи; тако да нам дадете сваком по либрицу бешкота. За ту преведрога нашега принципа милост сви би моји калуђери имали вјечну успомену и у напредак показивали вјерност и услугу својој республицу; а сувише, што молимо Господа Бога, и што ћемо вавијек и у напредак молити се, за славну республику венецијанску.» Послије овије мојије ријечи попомисли и рече ми: «Дођи сјутра», и да ћу добити одговор.

Поклоним се ја њему и изиђем, и бија намислио дати што на дар проведитор-генералу, за моћи лакше получити што у име вјечнога пензиона за монастир, да ме нечајано не стиже други дан писмо из Венеције од упоменутога мога адвоката Пријули, јављајући ми да ме је оптужио речени викариј у инквизитури од стата. Овај ми је глас срце простријелио, који ми је учинио не мислити више о монастиру и бешкоту, коју би био вјечно у име пензије моме манастиру и обдржао, да сатана не бијаше употребио себи сосуд чрез упоменутога викарија, кога правда Божија до мало мјесеци диже са земље. Онај час дозвао сам три адвоката, именем: Григорија Стратига, Стефана Јусту и Антона Медици, да ме

нечајано — неочекивано; *инквизитура од стата* — државна инквизитура (Consiglio dei Tre), највиша политичка власт у старим Млецима; *обдржати* (по тал.) — добити.

совјетују, што имам чинити. Кад су ови прочитали писмо, рекоше ми сва три да пођем из Далмације у Тријест, у друго царство, и ондоле да пишем у Венецију реченоме моме агенту Пријулу, да ме брани; зашто ако ме уватe, да ћу поћи под земљу у мрачне тавнице до моје смрти. Ја им благодарим на њиовом совјету, но рекнем им да ја не идем у туђе царство, него управ у Венецију, ако ме прије не увате, презентати се у персони инквизитурима од стата; јер да ја пођем сад у друго царство, онда би освједочио лаже мога непријатеља, које је сплео против мене. На то ми они одговоре: или да сам безуман, или да сам се очајао, и да не марим за свој живот.

Нама' сам затим писмо послао у Крупу, да дође игуман и њеколико калуђера, и да донесу печат манастирски, да ми учине један атестат од мога у манастиру дјетинста и опхожденија, за моћи се приказивати с другијем мојијем свидјетелствама и пасоши, куда сам по свијету и зашто сам ходио. Дође игуман и четири старца, и даду ми атестат; а ја таки после нађем брод за 12 цекина од Задра до Венеције, и трећи дан стигнем у Венецију, а још није био декрет и заповијед на генерал-гувернатора од Далмације изишла, да ме увате и пошљу у Венецију.

Кад сам дошао у Венецију, тресао сам се од страа, да ме жбири не познаду прије него

подземне тамнице — помињу се у I. св. на стр.; *презентати се у персони* — лично се приказати; *очајати се* — пасти у очајање; *опхожденије* — понашање; *жбир* — ухода.

што дођем у дом мога упоменутога агента и пријатеља Пријули. Кад ме је видио овај пријатељ мој, млого се обрадовао, говорећи ми: «Сад се не бој; побиједићеш твога непријатеља, пошто си сам дошао у руке принципове.» Ту ми је послије расказао како му је теолог од республике казао да ме је непријатељ оптужио, не знајући да сам ја његов пријатељ и клијент; јошт ми рекне да не идем никуда из његовог дома, докле не видимо што ћемо чинити и који ћемо пут предузети.

Сјутрадан отиде овај мој пријатељ и агент од куће и врати се истом пред ручак. На обједу ми каже да ваља прекопијати по нодару под канпанелом све моје карте, атестате и пасоше, и понијети с једном шупљиком (писменом молбом) секретару од инквизитуре, да ји представи истијем. Тако приправимо у три дана све карте, а четврти дан понесемо секретару Бернарду Дизланцони. Овога замолим ја с мојим агентом, да прими ове моје карте и да ји представи инквизитурима од стата. Но овај човек није ћео ни по што примити, говорећи нам да «већ није на вријеме», а то ће рећи да је прије нас изишла била заповијед, да ме увате. Ево биједе сада и умложене скорби на скорб, и печали на печал! А сувише ме стра морио, будући да ме је се-

расказати — испричати; *клијенат* — штићеник; *прекопијати по нодару* — преписати (копирати) код нотара (бележника); *канпанело* (тал. campanello) — торањ, звоник (овде: на цркви св. Марка, под чијим су кровом биле канцеларије ондашњих бележника); *карте* — хартије (документи); *скорб* — жалост; *печал* — туга.

кретар видио, и карата не примио; мислио сам, дакле, да ће казати да сам дошао у Венецију. Сваки сам час и минут гледао и чекао, кад жбири доћи у кућу мога домаћина, да ме поведу у тамнице. Ту сам размишљавао свакојако и говорио сам у себи: «Остај с Богом, Зелића дрзновеније и слободно срце; боље ти бијаше гледати из главице, него ли из тамнице, како ти бијаху совјетовали три горе речена адвоката!»

Видећи они мој господар да сам онај дан весма печалан и да при обједу не могу ни окусити, говори ми: »Манђате алеграменте, нон тема нула», то ће рећи: «Једите весело, не бојте се ништа.» Мислим ја у себи, а и њему кажем: «Морам се бојати, а сувише, што сада свак знаде за ме; поред тога нијесу прим љене моје карте, да развиди принцип и моје разлоге и правицу.»

По обједу пошао је нама' мој агент у једнога инквизитура с мојијем картама дома, који му с мојом срећом бијаше кум његове дјеце, и кога он извијести о свему, како смо ишли секретару и молили га, да прими и представи моје карте инквизитурима, но није хотио. Када је ови инквизитур прочитао моје карте, одговорио је: «Пођите сјутра у 12 часов секретару, примиће он ове карте и представиће исте нама у бусулу (официо њиово).» Сјутрадан, како смо дошли секретару, тај час примио ми је карте и представио инквизиту-

из главице — из планине, у слободи, тј. одметнут; *бусула* — суд (инквизиторски); *официо* — канцеларија.

рима, зашто га је онај мога агента кум звао дома и пришаптао му у уво да ји прими. Када је секретар примио моје карте, упитао ме је ђе стојим, а бијаше дан суботни, говорећи ми да му се јавим опет у прву будућу суботу, да прими одговор.

Видјевши је да су моје карте примљене, свали се с мене оно велико бреме страа, нити сам се више бојао тавнице, пошто ме је већ мој агент усигурао био, да се могу слободно шетати по пијаци светога Марка и по Венецији, куд ми драго. Шести дан послије пошао сам из куће мога агента, и код грчке [цркве] светога в[елико]м[ученика] Георгија нашао сам код једне Гркиње квартир.

Дође речена субота, и пођем веће сам реченоме секретару Дизланцони, јавити му се, како ми је рекао. Кад сам му дошао, казао ми је да је речене карте представио инквизитурима, али да јошт није никаква одговора примио, него да дођем опет у будућу прву суботу. Тако ми, одлазећу од суботе до суботе сваке, прођу осам субота, то јест два мјесеца, међу којим сам ја временом шетао сваки дан по пијаци и славној Венецији с њекијем мојијем знанци и пријатељи, а сувише с Јовићем. Јошт стајаше у Венецији речени викариј, и с њиме јеромонах Спиридон Сврдлин из манастира Драговића, који бијаше дошао у Венецију. Често смо се виђали у цркви на литургији и вечерњи, или пред црквом, или на пијаци светог Марка; и ђе би га гођ

стајати — бавити се.

ја срио, наблизу, свагда би му се поклонио и поздравио га, а он би нама' од мене окренуо главу. Са Сврдлином би се често разговарао и шетао, и свагда би га упитао, што ради господин викариј. Каже ми један дан да га је почела ватати грозница и огањ; зато га пођем један пут посјетити и с њиме се разговорити.

Кад сам дошао к њему у собу, пошао сам му к руци, како старијему и викарију митрополитову, но није ми је дао пољубити, већ ме је чинио сјести. Ту сам почео говорити, да сам дошао питати проштења, ако сам га у чему увриједио, молећи га, да ми два сама један другом излијечимо ране, и да је љепше да се ми два између себе погодимо и помиримо, будући да смо духовна лица, него да нас мирски људе и трговце мире. Затим упитам овијем ријечима: «Кажите ми за љубов, Божију, шта сам ја Вам учинио, да ме у толико година ненавидите и да ме из мога отечества и пострига отринете. Кад сам последњи пут пошао у Русију, чинио је Ђурић, а и ја сам се на пошти из Венеције у Задар вратио, само да дођем к Вама у Крку, и да се помиримо. Из Задра сам Вам писао онда умилну књигу, коју Вам је спроводио Ваш и мој пријатељ Стефан Ђурић, у којој сам припадао к Вама, ако сам Вас и у чем увриједио, и као човјек сагријешио, да ме примите као чадољубиви отац сина свога погипшег; а Ви се

питати проштење — молити за опроштај; *отринути* — одгурнути, одбити; *књига* — писмо; *погибшій* — изгубљени.

нијесте удостојили одговорити ни мени ни Ђурићу. Него ајдете, да на све што је до сада било заборавимо, и с нашим братским миром и љубавију сатани главу сатремо, да нам се свијет, пријатељи и непријатељи не ругају. Ја ћу Вас ва вијеки почитовати за старијега архимандрита, а сувише викарија; свагда ћу вам десну давати и на сваком мјесту чест носити: само ви мене оставите у миру и моме карактеру у манастиру. А како би лијепо било, да се сада помиримо, да се по Венецији заједно пошпацирамо, и да заједно у Далмацију пођемо, а када би нас народ видио у миру, све би ћакуле простога народа улегле; наши би се пријатељи веселили, а непријатељи постиђели, и они који међу нама смутњу сију и ватру поджижу.»

Представљао сам му пред очи и млоге друге разговоре, које би могле бити млого полезне нашем отечеству, и више сам од пол часа овај разговор [продужио] с највећом умилностију и понизностију, да би га приклонио к миру; но он ништа више није одговорио, него само ове ријечи: «Видићемо ко је шуша, ко ли вук!» а со тим је рекао да је он јак како вук, и да ће мене, како нејаку шушу, то јест козу, прождријети. За тим му се ја поклоним и отидем.

Кад сам казао Јововичу, Петровићу, Липовцу, да сам био код викарија, зачудили су се, да сам се могао приклонити к њему по-

---

ћакула (по млет. ciacula од тал. chiachela, прав. chiacchiera) — блебетање, ћаскање.

слије него ме је оптужио, а не знајући зашто, осим јединственог узрока, што сам у Цариграду постао архимандритом, и што сам у дмитри служио, коју, да хотјаше са мном бити у миру и љубави, могаше и он лако добити; у чему би му ја срцем и душом и самим дјелом помогао и поревновао, за благополучије нашег отечества и народа благочестија нашег. Но он се, сирома, бијаше сасвим опио тшчеславијем, и не хотијаше, а и не могаше, виђети да се у Далмације иком другом духовном лицу носи чест, него само једноме њему.

У девету суботу пођем секретару, но не нађем никаква одговора. Упитам ја њега, би ли могао отићи до Тријеста, имајући њеког важног посла. Одговори ми да могу слободно поћи, но да се нађем у идућу суботу код њега. Тако одем у Тријест, совршим мој посао, и у шест дана вратим се натраг у Венецију. Видећи горе речени викариј да ја не одо у тамнице, за што је највише дошао био из Далмације у Венецију, отлучи се прије мене из Венеције натраг, сврати се у Задар, и ту је код проведитора, реченог генерала, сплео нове лажи и клевете на мене, објављујући му како ме је тужио у Венецију, коју ћу тужбу ниже овђе приложити.

Ја сам се морао сваке суботе приказивати реченоме секретару, и један дан, послије три мјесеца, чекајући непрестано резолуцију,

---

поревновати — потрудити се; *благополучије* — срећа; *благочестије* — вера (права); *тшчеславије* — славољубље.

истом сједо на објед и узе ложицу у руку, ето ти куцну њеко у моја врата. Јавим се ја, а оно уђе човек, и даде ми један булетин, који ми бијаше послан од упоменутога секретара, Дизланцона, писан овако по талијански:

Господин абат Зелич! У 20 ури по полдне пошљите у бусулу (суд) Вашега адвоката, и остајем у крајњем прештимању и почитанију.

Дизланцони, секретар.

Кад сам ово прочитао, одговорио сам његову камеријеру, да поздрави господина секретара, и да му каже да ће бити служен.

Прочитавши ја речени булетин, послао сам га они час по моме дјаку истоме моме адвокату. Никад ми није слађи објед и пријатнији био, него они дан, и учинило ми се као да се свали с мене тегоћа, која ме је тако притискивала, као да се сва Венеција била натоварила на мој врат. Јер није шала живљети три мјесеца вавијек у некој мисли и страу, и чекати каква ће сентенција изићи од оније страшније инквизитура; и нећу ли доћи у тамнице, под земљом, у којије тамницама мој први сосјед протопоп Курића четрдесет година живио и невино страдао, као што су и други многи.

По полдне око 4 часа отиде мој адвокат у бусулу (официју) инквизиту̑ра, и ту су му вратили све моје карте, које сам био инкви-

ложица — лажица, жлица, ожица; *булетин* — писамце; *20 ури* — 20 часова (по старој подели времена на 24 часа); *прештимање* — поштовање; *камеријер* — послужитељ; *сентенција* — пресуда; *Курића* — може бити: Курајћ?

зитури представио, и казали су му да представим само копије и да дођем у суботу секретару, да ми даде одговор. Ове сам карте ја јошт прије прекопирао био и код себе држао; зато сам таки с мојијем адвокатом Пријули однео истоме секретару и дао му у руке, који ми је овако почео по талијански говорити: »Господин абат! Принцип је видио Ваше карте и изумињао, тако и тужбе Вашега непријатеља (противника), и није нашао ништа друго, него да је само завист, злоба и клевета. Ви морете поћи слободно у Далмацију, и проведитор-генерал имаће од принципа заповијед, да зовне архимандрита Скочића, за учинити међу вама мир. Ви ћете остати у Вашем манастиру, у чести Вашој као архимандрит и старјешина; но дужни сте познати архимандрита Скочића за старјешину и генерал-викарија архиепископа филаделфијског.« — На то сам му ја и одговорио: »Господине! Ја сам га свагда признавао за такога, зашто ја припознајем свете каноне црквене и декрете краљеве.«

Треће моје љуто гоненије од свегдашњега ми злотвора генерал-викарија архимандрита.

Странствованије у империји австријској, с намјеренијем поћи ђе нибуд заточити се на свагда од отечества.

Једва се избавим од ове биједе и од стања толиког у Венецији, и помислим веће да ћу

абат — опат (црквени чин католички, близак нашем архимандриту); *стање* — стајање, бављење.

наћи у Далмацији, у моме отечеству, какогођ и у моме манастиру, послије толико љета мога по Европи и Азији странствованија мир и почитак. Али — намјесто мира нађем, кад сам се из Венеције у Далмацију вратио, други немир, употребљен од реченога мог заклетога непријатеља, и сплетен од лаже с хитростију при упоменутоме генералу, када га је звао да нас помири. Да видимо, дакле, шта је мој супостат учинио, кад је прежентао реченоме генералу. Предао му је ову писмену тужбу, коју сам ја с талијанскога језика превео:

Пресвијетли и преузвишени господин проведитор-генерал!

Вјерност и изврсност једнога подложника вјерна јест свагда звало срце и душу од мене Никанора Богуновића, реченога Скочића, архимандрита и генерал-викарија архиепископа филаделфијског у Далмацији, на помњу и услуженије, чекајући у свако вријеме заповијед свога принципа. По такој ревности и умилности узвишеноме принципу, по узроку нијесам поманкао приказати преузвишеној области у Венецији: да јеромонах Герасим Зелић, од манастира Крупе, мени подложноме, без приказати својевољне и рђаве мисли, одлучи се пре њеколико година од преведре принципове државе, и отиде у Тријест, Москву и Цариград, од куда се врати пун јаспри, од којије дијел један оставио у Тријесту, а од ствари потребитијех не марећи, и уздржавајући карактер јепископа, који говори литургију и чини остала посветилишта у Задру, на празник светог Петра и светог Илије, ктитора цркве греческе у истоме граду,

---

почитак — одмор; *супостат* — противник; *прежентати* (presentare) — доставити, изнети, показати; *област* — власт.

који догађај учини да сав народ нашега закона остане сметен и зачуђен, мислећи да он могао би бити један, који би бацио народ у смутњу. И зато, за изгледе прошасте и на садашњему приказивању и једнога архимандрита од Паштровића, у коме манастиру находим се старјешина и који јест подложен мојој власти, тако, будући пришле у моју мисао њеке ствари, које би могле се згодити, промислио сам да би добро учинио приказати преузвишеноме принципу, и за сахранити сама себе од кога му драго случаја, како старјешина у Далмацији, и да не би зло било заповједити њему, да би имао доћи и стати у Крупи манастиру, како син истога манастира. Послије тога из Мљетака дођо у Далмацију, ђе пријђо на мјесто од којега јесам старјешина. Будући сада од Вашега преузвишеног господства заповјеђено промислити ради тужбе, море бити, учињене од истога Зелића, ево ме удиљ за опслужити Ваше заповиједи и приказати ствари које се тичу истога Зелића. Имам, прво, казати Вашему преузвишеноме господству: у прва времена од садашњега вијека бијаше у Далмацији без каква поглавара; учинили би скуп главари и калуђери од истије манастира, и одабрали би једног јероманаха између себе, кога находјаху најврснијега, за архимандрита, који би имао старание од истије манастира јеромонаха, парохијана и капелана од цркава грчкије у Далмацији, коме исти калуђери обећали би послушаније и помоћ у сваку ствар, која би била од потребе за свачије добро. Последњи архимандрит би Никанор Рајовић, који се престави у годишту 1770., у манастиру Крци, у које вријеме био јесам ја викарио у истоме манастиру; намјесто којега архимандрита Рајевића промислише калуђери од истије манастира одабрати ме на владање духовно, за осам година, којима будући повољно моје владање, хоћеше да примим исту теготу; и тако у мјесецу маију 1778., по закону црковном, одабраше ме за архиман-

удиљ — увек, вазда; *цркве грчке* — српске (православне).

дрита, како се види од писма, 1778, од манастира Драговића, Крупе. Крке, одзгор реченије и одабраније. Исто би потврђено с патентом 27. јануара 1779. од јепископа од Карлштата, од кога се служимо, тако и од црногорскога, у поманкању онога у штату поглавара у Далмацији. Тако, за примити чине духовне, колико од једнога, толико и другога чина свјашченическог, угодно би у напредак преузвишеној власти от преузвишенога сената одабрати на владање црковно поглавара, који уздржава закон гречески восточни у мјесту пресвијетле республике мљетачке, међу којијем бројене јесу у Далмацији пресвијетлога господина Софроније, архијепископа филаделфијског, а ови пресвијетли господин с патентом 27. маија 1783. одабра ме с титулом за његова викарија особита и властита. И јево, преузвишени господине, приказате потпуно и истинито теготе црковне, које наложене јесу на мене. Истина јест да искаше који свештеник бити противо мене, али будући правица (и) истина всегда звали моја дјела, бијаху залудне и од ништа њиове мисли; сами јеромонах Герасим Зелић, којему не будући било угодно бити покарану од мене, како достојан бијаше, будући посред цркве опсовао једнога свештеника, свога брата, чини ми се да се јест бацио за смести они мир, који всегда радио јесам удржати. Али уфам се у преузвишену власт мога принципа, кому будући приказати моја понизност и обршење његове заповиједи и моја праведна дјела, да ће се достојати ослободити ме од такове сопротивштине, да би без ниједне сметње могао служити Господа Бога и мога преузвишенога принципа до најзадњега днева мога живота. Расрђен дакле Зелић исти на лагано моје покарање, који показује његову својевољност, одцијепи се од манастира и од штата принципова, не марећи ни за што за дужност, коју би имао имати

Карлштат — Карловац (горњи); *поманкање* — нестадак; *Софроније Кутовали* — последњи до (1790.) далм. прав. митрополит који је живео у Млецима; титулу *филаделф. архиепископа и далматинског примаса* у Млецима први је добио *Гаврило Север* (1578); *обршење* (од *об-вршити)* — извршење; *штат* — држава.

сврху мене, његовог старјешине, и одлучи поћи у Цариград, ђе будући дошао пред престол пресвијетлога господина Авраама патријарха јерусалимског, онђе стојећега, и с лажима — мислећи да манастир Крупа у Далмацији јест стадо једног архимандрита, и море бити да ће бити рекао да у Далмацији не има архимандрита, и да исти архимандрит носи крст, и да по обичају меће митру, пасторал, илити штап архијерејски, и остале ствари различите — измоли од онога патријарха бити учињен архимандритом, и с патентом 19. јунија 1785. љета стече што је желио, недостојно. Не море рећи Зелић да не зна законе принципове, који становито неће да се имају искати такове ствари, и да је добро упознанство од ствари залудније, будући не имаше образа приказати принципу, нека од његове области буду потврђене. Да је било истинито утврђено и могуће његово желаније за стећи поглаварство у цркви манастира Крупе, имао је приказати своје желаније под расужденије свога архијепископа у Мљеци, који у годишту 1785. бијаше од преузвишене власти пресвијетлог сената одабран за архијепископа црквама и поглавара у Далмацији, а не украсти од истога потврђење 9. августа 1786., за служити се недостојно и с чудом свега пука. У Крупи, пресвијетли господине, не би никада архимандрита; ово поглаварство, или архимандрита у поманкање јепископа, од отаца или свештеника, одзгор реченије манастира, ни другије знака не носаше, него само крст, нити икада помислише на митру и на штап архијерејски, ни у манастиру, а камо ли у цркви греческој светога Илије у Задру. Са свијем тијем Зелић, супротива закону, стече од патријарха другога мјеста стадо архимандритства противо правице, намисли имати стадо у манастиру Крупи и чест обикновену једнога епископа; и са свијем тијем да он бијаше дошао у познанство, да безочно бијаше стекао таку чест, ништа мање утврђен у његовој холости, разгласи себе да је он архијереј гречески.

обикновен — обичан; *холост* — охолост, надутост.

Но лажеш, Скочићу, како жив (јер у мртва не дирам), све што овђе на Зелића бљујеш и клевете ригаш, а сувише, да је Зелић себе разгласио у Далмацији архијерејем. А како би поштен чоек од свијета и карактера могао прогласити себе за онога што није? Није то Зелић никад ни у сну помислио, а камо ли на јави учинио, знајући сувише добро ону историју јепископа свето-почившег и погребена у Петропавловском манастиру у Кијеву Симеона Кончаревића, кога су Венецијани хоћели метнути у тавнице, да не буде из Крупе утекао у Лику, под австријску заштиту; и то само из тог узрока, што је без дозвољенија републике учињен јепископом од патријарха Арсенија Бркића у Ипеку. Тако није Зелић толико безуман био, колико ти овђе у твојој тужби описујеш; није се он прогласио архијерејем, нити ће умријети под земљом у мрачнијем тамницама, као што си се ти надао. Јер правда Божија и принципова није то допустила, нити су инквизитури државни вјеровали твојијем лажама, као што је Зелићу казао исти секретар Бернандо Дизланцони, да је принцип рекао да је све оно, што си на Зелића бљувао, пресна лаж, злоба, завист и клевета, будући знаде принцип да је Зелић ишао у Русију двапут с пашушом од републике и с препоруком у Петрбург на министра венецијанскога, који није ти вјеровао

Симеун Кончаревић — (завладичио га 1751. дабробосански митроп. Гаврило, по одобрењу пећскога патр. Атанасија II.) 1753. побегао под аустр. заштиту, а 1764. у Русију, где је умро 1770.

твојијем лажами, и зато си поткупио у Задру генерала, да свучеш Зелића од његова чина и карактера, кога је сав народ љубио и похваљивао, како и сви Латини за његову ваљаност и љубав к своме отечеству, и Зелић је служио у Задру како архимандрит у дмитри, како [гласе] његове патенте дате од патријарха и архијепископа у Венецији.

Даље продужује он своју тужбу овако:

И у гореречене светковине, за дати то веће пуку незнање, говори летургију и служи у цркви задарској са свом честију како један јепископ исти, пред очима пресвијетлога и преузвишенога господина архијепископа истога града. Велича се пред пуком, чинећи виђети на себи ствари стечене од велике цијене и просипање од немало јаспри, које говори да је стекао у Русији за милостињу на манастир Крупу, и један дијел уложи у Тријесту. И по овим од случаја стојећи на тврђави и величанству од патенте украдене од патријарха јерусалимског безаконо, по свакој прилици приказује се једно злотвореније и човјек, који море посијати смутњу у пуку, у провинцији, за сметњу мира свега пука и народа, навластито у садашња врјемена од немира, које је међу краљи од свијета. Даклен, говорећи ја с правијем срцем једнога поданика принципова, умиљен и вјеран, рекао би да би најбоље било казнити истога Зелића и заповједити му стати у своме манастиру с оним подложенијем, како закон принципов заповиједа и закон црквени, да од истога манастира не има се одијелити, за поћи у другу државу, ако прво не буде приказати прави узрок, и ако прво не стече позволеније од свога принципа. Стојећи ја приправан за опслужити коју му драго заповијед свога принципа грације.

У Задру 12. октовра 1790.

Никанор Богуновић
архимандрит и генерал-
викариј архијепископа од Филаделфије.

Јево какве је хитре лажи сплео био Скочић против мене код генерала Диједа изновице, кад је зват из манастира у Задар, не могући из злобе поднијети моје части у отечеству и манастиру, и награжденија која сам донио у моју земљу и обитељ Крупу, зашто га је гризла и обличавала савјест, и зашто су га њеки његови пријатељи укоравали, говорећи му: зашто се није са мном помирио и сагласио, како што сам му пред очи представљао, прије него сам пошао втори пут у Русију 1787. године, јер тако би и друга два манастира и толике цркве могле све уједно имати срећу и награжденије у ономе богатоме царству. И зато га сав народ био возненавидио и проклињао, и тако је десперат послије неколико мјесеца пошао у земљу.

Ја, како сам дошао из Венеције у Задар, јавим се упоменутоме генералу. Ту му искажем све оне ријечи, како што ми је рекао секретар од инквизитуре Бернандо Дизланцони, и које сам већ напријед опоменуо. Упитам га такође, је ли примио из Венеције какав декрет, да ме с мојим душманином помири, а он одговори да није. Затим он мене запита, ђе сам на квартиру; а ја сам му казао да сам код господара Стефана Ђурића. «Добро,» вели, «када примим из Венеције декрет, онда ћу звати и Вас и викарија, и гледаћу да се помирите.»

Стојим ја у Задру, ал' јето ти видим ђе дође из манастира Крке викариј Скочић. Овај

возненавидјети — узмрзети; *десперат* — очајан.

је стајао прије у Задру осам дана, и послије отишао у свој манастир; и до десет дана вратио се опет у Задар, и ту другије осам дана провео; но нешто му се не свиди и не учини по ћуди, зато се опет врати у Крку. О, што је ово, мајко моја? чудим се ја, да викариј два пута долази и одлази, а генерал мене не зове, да нас помири. Нама' сам се метнуо био у сумњу, да ту мора што бити, и да се нова мрежа около мене плете. Сам нијесам ћео ићи генералу, док ме не зовне, јер ми је тако рекао био.

Прођу шест неђеља, а мене генерал не зове. Један пут истом сједо ја на објед, ал' ето ти његовог ађутанта, и зове ме господину генералу. Устанем таки, и отидем тамо. Кад сам дошао к њему, нашао сам га сједећа за својом шкриторијом сама; поздравим га ја по обичају, а он ме упита овијем ријечима: «Se voi siete suddito della republica Venetà», то јест: «Јесте ли ви поданик републике венецијанске?» — Одговорим ја: «Anzi. Eccelenza, son fedelissimo suddito del mio principe,» то ће рећи: «Истинито, Ваше превосходителство, вјерњејши свагда подложник мога принципа!» — «Ben. tole quella carta, legga et ubidisca», то јест: «Добро, узми ову карту, прочати и опслужи.» — Тај минут, и прије него што сам прочитао његов декрет, познао сам да је генерал поткупљен од мога непријатеља; тако не учини онако, како је мени секретар Дизланцони рекао, сирјеч, да нас помири,

шкриторија (scrittorio) — писаћи сто; *сирјеч* — то јест.

него ме јошт узнемири. Држим ја карту у руци, и говорим генералу: »Ваше превосходителство! Мене моји послови зову у Венецију до архијепископа филаделфијског;« а он ми одговори: »Добро, питајте викарија, оће ли вам допустити.« Помислим у себи нама' да га је викарио купио и златником и очи заслијепио.

У декрету стајаше да ми је запрећено служити више саборно у дмитри, носити крст на врату и камилавку на глави, и не називати се више архимандритом, и то све до друге његове заповијести. По овоме се види да ћаше и мене огулити и опет ми допустити како је у мојије патента. Нама' сам отишао из Задра у мој манастир Крупу, и пишем реченоме викарију овако по талијански:

Пречесњејши г. архимандрита и викарио генерале у Далмацији! Моји посли зову ме у Венецију до г. архијепископа Филаделфије, и ја, всегда познавајући Вас за старјешину над клером илирикогреческим у Далмацији, зато молим писмено Ваше позволеније, и прочаја.

На ово писмо одговори ми викариј да је примио моје писмо на језику талијанском, и да га то баца у велику сумњу, него ако што желим, да му пишем по славенски, обећавајући се да ће ми послужити, у чему буде могао. Ја сам му по српски онако исто написао, како што по талијански, и онда ми је одговорио, да је послије првог мог њему по талијански писатог писма примио заповијед од реченога господина генерала, да ако би ја намислио икуда из Далмације поћи, и зато

клер (и *клир*) — свештенство; *и прочаја* — и остало.

од њега (викарија) искао дозволење, да ми не има дати ово допуштење.

Узмем ја оба ова викаријева писма и преведем на талијански језик. Затим сједнем на коња и одем управо у Задар упоменутоме генералу Диједу, кога, показивајући му писма викаријева, запросим, да ми он даде дозволење у Венецију поћи. Но он ми одговори овако: »Када вам то не допушћа господин викарио, не могу ни ја допустити.« На то ја одговорим да је викариј поданик принципов тако, какогођ и ја, а ја како он; и да је он, то јест генерал, намјесто принципа нама обама заповједник у Далмацији. — Све залуду, неће ме генерал да пусти, зашто није опслужио како му је заповјеђено, сирјеч да нас помири, него је прије јошт прождрео био масну удицу од викарија, и тако ме сад мучио. Он је по свој прилици мислио и од мене њеку суму рушпија изјести, но јако се, сирома, у тој надежди преварио; зашто прав човек и поштен Христијанин нигда не купује за новце чести и правице. Генерал ме није хотио зато у Венецију пустити, зашто се бојао да ће бити кажњен, ако се ја с оним декретом представим принципу, којим је он мени моју чест одузео. Ова казн није га ни послије мимоишла, зашто умјесто да га је республика мљетачка послала на виши степен у Корф за генерала, послала га је у Палму-нову за подештата. Да је мене генерал упитао, како сам

Палма-нова — Palmanuova, град у талијанској области Удини; *подештат* (podestà) — главни кмет (градски начелник).

постао архимандритом, много би му праведније казао него Скочић, који је само лагао. Знао би послије да је мене венецијански министер Августин Гарзони за моје код њега услуге препоручио патријарху, који ме је заархимандритио, и да тако нијесам украо патенту од патријарха и потвржде용 од архијепископа филаделфијског, које потврждеиије има таку силу, као да ме је сам принцип и његов сенат потврдио. О том ме је исти архијепископ филаделфијски, када ми је патенту патријархову потврдио, и када сам хотио да питам од принципа потверждеиије, увјерио. А за који сам узрок чинио да постанем архимандритом, то сам напријед казао, а казао сам и пет савијами (сенаторима), кад су ми дали пашапорт за Русију. Тако, нијесам се ни из каквог сујетнаго тшчеславија старао получити по закону овај црковни чин, него само да могу лакше придобити у свијету коју корист моме манастиру и отечеству, које биједно и непросвијештено и дан данашњи лежи у сљепоти, а сувише клер Овај нема никаквог ученија и просвјешченија, како и све скоро цркве мирске, кромје три манастира, правилније књига, минеа и октоиха, а о историческијем и не говори се, зашто је господин Павел Соларић, врући ревнитељ и списатељ српскије књига имао хиљаду правица у своме

савија (savio) — мудрац, правник (види »пет шавија« на 160. стр. I. св.); ***сујетно тшчеславије*** — празно славољубље: *Павао Соларић* (1781.—1821.) — философ, педагог и географ, »ученик Доситијев,« написао (1804.) први српски земљопис и (1810.) »Поминак књижески« (преглед српских списа штампаних у Млецима).

»Поминаку«, списану у Венецији 1810. года, укоравати свој славено-српски народ, а сувише у Далмацији и у Боки Которској, за њиову неревност ученија и небригу о просвјештенију свога порода и націје славјано-серпске.

Упоменути Скочић казао је генералу више лажи него истине о постављенију моме на степен архимандритства; но ја ћу мојим читатељем приповједити и исказати сву беспристрасну и јавну истину, како је речени Скочић изабран за архимандрита у Далмацији, ако ће се и смијати овоме обичају. Он је био поп мирски неженати и служио њеколико година за пароха у граду Скрадину; а кад су га се Христијани наситили, послали су га из парохије од куда је и дошао. Но фамилија га није ћела примити, зато је морао поћи у манастир Крку, ђе се постригао у чин монашески. То је било при старјешини и архимандриту Никанору Рајевићу, који је имао њеку малу власт над свијем црквама и клером у Далмацији восточног вјероисповједанија. Он је имао помњу само поради расужденија у бракосочетанију по закону, и зато су му давали титулу архимандрита и викарија генералног, почем Христјани грееске вјере нису од оног доба имали свога јепископа, од како је Далмација потпала и самовољно подложила се под власт венецијанске републике, послије кад су исти Далматинци изгнали сами Турке из Далмације. Што се пак тиче

мирски — световни; *неженат* — нежењен; *помња* — пажња, надзор; *бракосочетаније* — ступање у брак; *послије кад* — пошто.

начина, како су прије мене архимандрити избирани, овај је био обичај: морам га објавити и истину казати, макар се ко и наругао.

Кад би који архимандрит поманкао, састала би се послије од три манастира три игумна, и јошт који мирски парох, код које цркве на тргу (вашару), и ту би се на обједу пождребали, на који ће манастир пасти жребије, да из њега буде архимандрит и викариј. Тако послије смрти реченога Рајевића скупе се сва три игумна у Косову 20. јулија 1776. љета, лицем на светога пророка Илију, ђе је у Косову храм цркве. Три ова игумна била су сљедујућа: од Крупе Спиридон Симић, од Крке Никифор Травица, а од Драговића Мојо Јовић. И ја сам онда имао срећу на том жребију бити и служити као јеродјакон. Кад је већ дошло било до жребија, узме протопоп Авраам Симић, парох исте цркве, једну мараму, и завеже чвор. Овај чвор замота у три угла од исте мараме, и пружи према игуманма, говорећи: коме игумну допадне она свежа, у оном манастиру да буде архимандрит и викариј, кога онога манастира браћа нађу најврснијега и најнаученијега. Узму игумани речени сваки свој рогаљ; и кад протопоп пусти мараму из руке, а оно допаде онај узао игуману Спиридону Симићу, од мога манастира Крупе, коме су сви крупски калуђери били ради, да он буде архимандрит. Овај је Симић био у занату сво-

---

пождребати се — вући коцку; *жребије* — ждреб, коцка.

ме слијеп, но ваљан и слободан говорџија, који би и са царем неустрашимо говорио; осим тога био је врло слаба здравља. Пређе више од године времена, а речени игуман не пође јепископу у Аустрију или у Црну Гору, да се посвети за архимандрита, а у оно вријеме у свој Далмацији није било кормчије, него само у манастиру Крци. То видећи упоменути Никанор Скочић, употреби сву своју хитрост и мајсторију около упоменутога простака игумана Симића и осталије 12 калуђера, да ји какогођ обмане и ту чест себи привуче. Зато им он говораше да Крупљани ту теготу архимандритства и викаријата њему оставе у монастиру Крци, почем и онако у Крупи не има кормчије, а особито што речени игуман Симић не зна добро талијанског језика. А ови прости и слијепи људи не чувствујући шта је чест, шта ли достоинство, даду му по вољи, и послије две године напишу му јошт ренунцију. Кад су послије видила друга два манастира, Крка и Драговић, да су му Крупљани пустили своју чест, и они су се најпосле склонили и потврдили да буде архимандрит и старјешина над свијем црквама, што се тиче духовне само управе у манастирије; но не и то, да буде старјешина и властитељ над манастирије и калуђерије, с којијем управљају игумни сваки у свом манастиру, које игумне избирају сами себи калуђери за старје-

---

кормчија — »крмчаја«, црквена књига о степенима сродства; *викаријат* — намесништво; *чувствовати* — осећати; *ренунција* — одрицање, оставка.

шину кога виде да је за манастир најваљанији. Ову су власт имали и калуђери крупски, који су себи изабрали за старјешину мене као архимандрита, а не за манастир Крку и Драговић.

Тако сам ја отворио пут, што се сада у сва три манастира налази у Далмацији по један архимандрит и по једна кормчија. Тако је Скочић лагао, што је у својој тужби казао да у Крупи манастиру нигда није било архимандрита, као што је и све друго слагао. Зашто памтим ја јошт 1764. године, када сам дошао у Крупу моме старцу јеромонаху Јосифу Дошеновићу, да су у оно вријеме бивши старци Теодосије Ернак, Исаије Ернак и Амвросије Радаковић често казивали да је јошт у вријеме њихове младости било у Крупи архимандрита, и да ја нијесам први. Него је то Скочић само из гордости и славољубија говорио, да калуђери крупски и драговички буду крчкога манастира (у ком он живљаше) кмети илити купљени робови, не гледајући на то, што су у овијем манастирима биле старјешине, не само архимандрити него и игумни, полномошчни и неограничени, премда су се најмање сваке треће године промјењивали, као и рагуски (дубровачки) принципи сваког мјесеца.

Но дај да се сад вратимо на пут наше историје. Казао сам да ме речени генерал Дијед́о није хотио ни по што пустити да пођем у Венецију. Зато сам писао моме адвокату, да извади заповијед, зовому фогарешку,

полномошчни — пуновласни, самостални.

која би заповједила генералу, да ми дозволити има поћи у Венецију. По несрећи мојој стигне ми оно дана писмо из Тријеста у Задар од мога пријатеља Анте Квечића, да је банкротирао један трговац у Тријесту, кому сам био дао њеку малу суму новаца за корист мога манастира и за сваки случај. Ево сада скорби на скорб и печали умножене на печал! Ако не дођем у Тријест с картама до 20 дана, докле је био срок (термин), изгубиће ми манастир новце, и тако ће се мој труд опет у призрјенију њеке части уништожити; а генерал ми не да ни у Венецију поћи, а камо ли у друго царство. Сада, дакле, што се има чинити: или капитал изгубити, или генералову заповијед преступити? Но жао ми је прегорети новце, а страшно је и против заповиједи учинити, јер би тако потврдио Скочића лажи и клевете. Најпосле сам се одлучио, да преступим заповијед генералову и да пођем у Тријест, расуждавајући да се ова рана с временом излечити може, но новце, ако пропадну, манастир мој неће никада стићи, да сто година у Далмацији живим.

Тако пођем цесарскоме конзулу у Задру Лудовику Габријели, који ми бијаше знанац и пријатељ, да ми даде пасош. Овај то учини, и јошт ми даде препоруку на губернатора Бригиду у Тријесту, сожаљевајући ме због несреће и штете, која ми се догодила код оног трговца. Тако пођем из Задра у Крупу и,

карте — хартије (документи): *у призренију њеке части* — у неком делу.

кроз Лику, Рвацку, у Тријесте, да нико није знао, осим мога манастира и реченога конзула и Стефана Ђурића, куда сам отишао. Путујући стигнем кроз Госпић и Отошец у Сењ баш уочи Рождества Христова. Ту сам провео празник овај код њеколико Христјана трговаца, који нијесу тада имали свештеника, него су пошли своме гувернатору молити га, да би им он, намјесто господина јепископа карлштатскога Генадије Димовића, дозволио да им на Рождество опслужим свету литургију, да ји исповједим и причестим, и једно дијете да крстим. И заиста, гувернатор ми допусти, и јошт писмено даде, да ће он, ако до шта буде, одговарати код господина јепископа Димовића. Тако сам овђе Христијаном услужио и тридневни празник Рождества Христова с њима весело провео, а особито код господара Косте Поповића.

Из Сења сам отишао у Тријест, ђе сам се бавио њеколико мјесеци, док сам се намирио с оним трговцем.

Кад је речени Скочић разумио да сам пошао из Далмације у Тријест, нама' је то јавио генералу, а генерал ме код инквизитуре облаже и оцрни, за оправдати себе за неправду, коју ми је учинио. Тако сам од генерала већ други пут код државне инквизитуре оптужен. Ја сам из Тријеста писао нама' у Венецију моме адвокату, и послао сам му генералов декрет, да упита секретара Дизланцонију,

Госпић и *Отошец* (Оточац) — градови у личко-крбавској *жупанији, у Хрватској.*

је ли од инквизитуре заповјеђено генералу да ми отме мој чин и карактер, које ми је црква дала и архијепископ филаделфијски потврдио, кому је била дана власт от републике управљати црквама греческијем у свој држави мљетачкој, сљедователно и у Далмацији.

Не могући ме трпети речени мој непријатељ Богуновић ни у Тријесту, пошље једнога дезертирца из Лике испод мушкета, пјанца и спиона свога, који служаше за дјака Саватија Васиљевича у Задру, с лажама генерал-конзулу австријском, реченоме Лудовику Дабријели, да му каже да сам ја конзула преварио и пасош од њега измамио не за Тријест, него за Банат и Сријем, и да сам пошао из Далмације у Австрију примамљивати оне фамилије, које су се у годху 1774. одселиле из Далмације. Би ли могао сам луцифер хитрије лажи измислити и сплести, за метнути онога поштенóга господина конзула у сумњу? А он је то само за то лагао, како би конзул свуд у Австрију писао за мном, да ме уфате и пасош узму. Када је ове ријечи саслушао конзул Габријели од Спиона Скочићева, реченога дјака Марка Вујковича, упали се сирома, не знајући прије за злобу и гонеције Скочићево против мене. Зато пође Стефану Ђурићу, који је са мном био, кад ми је пасош давао за Тријест, и запита га, куд сам ја отишао, преповједивши му све, што му је спион Скочића казао. На то је Ђурић казао реченоме кон-

дезертирац испод мушкета — војни бегунац; *спион* — ухода; *луцифер* — цар мрака, ђаво; *хитар* — лукав.

зулу да су то све саме измишљене ђаволске лажи, и да ништа не вјерује, будући да је Скочић од толико година заклети непријатељ Зелића, кога је лажа, злоба и завист Скочићева већ до Петербурга гонила. Онда се умири речени конзул и узвјерује све, што му је Ђурић казао, који му је саму праву истину открио.

Послије мало пише ми у Тријест мој пријатељ Стефан Ђурић о свему што се тамо говори о мени; а ја сједнем и напишем писмо упоменутоме конзулу, који је учинио и исти у Тријесту господин гувернатор Бригида, јављајући му све моје послове и савјетујући га, да се не сумња о мојој части, него да буде спокојан. На то ми одговори речени конзул по талијански овако, чинећи винт, као да ни за што не зна, за не очитовати Скочића и спиона послатога истоме:

Пречесњејши г. архимандрит

Герасим Зелић,

Господине високопочитајеми!

Имам чест одговорити на Вашу љубезну од 8. пр. септемвра, и то одговарајући рећи ћу Вам да ми није позната ствар од лажије бивши сплетеније око Вас, да сте Ви дигли од моје власти пасош с пријеваром и сасвијем другијем намјеренијем, за отићи у Банат намјесто Тријеста; тако нијесам у стању засвједочити ко би могао бити узрок такове лажи и порока. Дакле Ви нијесте дужни печалити се, зашто Ваши поступци и дјела јесу узроци исти, што свједочи само собом за Вашу невиност и правицу и

чинити винт — претварати се; *очитовати* — испољити.

чудно постојанство, за које Ви настојите и за које се уздржавате тамо, како сад и вавијек јест познато, како и игуман манастира Крупе објављује ми и говори, што да је така сума новаца била од Вас уложена за корист Ваше свете обитељи, од које сте Ви свагда били доброчинац и са завистију од архимандрита Св. Аранђела Скочића, манастира Крке, зато горе речени игуман, који је прекјуче био код мене, живи и печали поради Вашега отсуствија. Сви људи чесни имају непријатеља, и колико се више чини добра, толико се више умложава злоба и гоненије од истије непријатеља. Ово Вам је, што могу рећи за Ваш мир, који Вам желим от срца; с најпростосрдачнијом чешћу потписујем се

У Задру, 8. нојем. (по нов.) 1791.

Ваше пречесности

Лудовик Габријели,
генерал-конзул с. р.

Већ толико мјесеци бавећи се ја у Трију... јесту, добијем писмо од мог адвоката Анзола Марија Пријули, у ком ме зове да дођем у Венецију. Но десет другије мојије пријатеља пише ми опет, да не идем, зашто би онда пошао сам у тавнице под земљу, јер су ме речени генерал и Скочић најцрње описали били код државне инквизитуре. Ја сам моме адвокату писао и казао, ако ме увјере он и секретар Дизланцони, да сам слободан и да нећу поћи у тавнице, а оно ћу онда доћи из Тријеста у Венецију. Но ови ми нијесу ништа отписали, будући да им није било познана шта инквизитури мисле о мени.

Из Тријеста одем 1791. године у Беч посланику венецијанском Анзолу Дулфини, молити га да се он подвати и прими код инкви-

зитура, не би ли ми одржао својом препоруком слободу, да се могу вратити у Венецију и представити моје разлоге и правице принципу, и при том потужити се на неправду, коју ми је учинио у Далмацији, подмићен за рушпије од Богуновића речени генерал Диједо. На прошњу моју одговорио ми је министер, — да је мој посао у другом трибуналу и официји, а не у инквизитура, да би се драговољно примио мене, да ми заштитити правицу, и да му је зато пуно жао, што ми не може помоћи код инквизитура државни.

При овоме министру у Бечу бијаше секретар Антонијо Градениго, Млечић, који је био секретар у Цариграду при реченоме горе баилу венецијанском у години 1784. и 1785. кад сам ја служио при истоме баилу за капелана, који ме баило препоручио чрез свог драгомана (толмача) патријарху, да ме произведе на степен архимандритства. Овај исти секретар Градениго и мој познани пријатељ имађаше роднога брата, који бијаше секретар код истије инквизитура послије смрти реченога Дизланцонија. Тако, видећи овај секретар у Бечу Градениго моју у писмима правицу, и од генерала и Скочића учињену ми неправду, узме копије од свије мојије карата, патента, пасоша и декрета, и пошље ји у Венецију своме брату, молећи га, да ји представи инквизитури, и да ми одржи декрет од исте, да се могу слободно повратити у моје љубимо оте-

трибунал — суд; *официја* — надлештво; *баило* — посланик; *одржати* — добити; *љубимо* — љубљено, мило.

чество Далмацију. — Но није одговора за дуго добио.

Чекајући тако на одговор и давајући мјесто гњеву мојије непријатеља у отечеству, године 1781., налазио сам се у Бечу 8 мјесеци, ђе бијаху онда три јепископа: Петар Петровић, референдар илирическе канцеларије при императору Леополду, Јоан Јоановић јепископ новосадски и Герасим Адамовић јепископ ердељски. Исте године служила су сва ова три јепископа у Бечу у новој грчкој цркви, храму свете тројице, на Рождество Христово, с којима сам се и ја грјешан удостојио имати саборно с њима свјашченослуженије, како ти и парох и капелан исте цркве.

У толико мјесеци мога стања у Бечу и толиком проласку кроз њега, идући у Русију и из Русије натраг, упознао сам се био с млогијем Христјани нашег благочестија и богатијем трговци и Грци од Леванта, а толико више, што сам се знао с њима по гречески разговарати. Знајући иста речена господа трговци да сам ја Србин и да се добро познајем са упоменутим господином јепископом Петром Петровићем, који имађаше служити са друга два речена јепископа на празник Рождества Христова, саберу се њи њеколико и дозову мене, молећи ме, да би им учинио ве-

илирическа канцеларија — »придворна српска канцеларија« у Бечу, основана 20. фебр. 1791. по захтеву чувенога народног сабора темишварског (септ. 1790. — јан. 1791.); њен је *референдар* (известилац) за верске и просветне потребе српске био *Петар Петровић,* владика темишварски; укинута је г. 1792. после закона (24. чланак), којим су Срби у Угарској *у свим правима* изједначени с другим становницима.

лику љубов, да пођем у очи Бадњега дана реченом господину јепископу Петровићу, и да му од њиове стране однесем поздрав и молбу, да би они сви жељели да на Рождество Христово дође у кароци пред авлију црквену и у цркву обучен, као што је обичај у Русији архијерејем, када иду у цркву на свјашченослуженије, који онда имају на себи мантију архијерејску, капу пано-камилавку на глави, шљаку, крст на прсије и пр. — Ја сам се и позачудио, што ми онда говораху они Грци, мислећи ја да свуда и по свијем царствами благочестиви наши јепископи имаду и садрже једнако своје архијерејско црковно благочиније, које сам видио како у Русији, тако и у Цариграду, Солуну, Смирни, ђе архијереји иду обучени у цркву не само када ће служити, него и посведневно вавијек.

Тако нијесам могао вјеровати, да ме нијесу исти Грци у Бечу увјерили, говорећи ми да је толико пута служио речени господин јепископ Петровић, и да нигда није дошао у цркву по обичају руском и греческом. Ја се дакле овијем Грцима објећам, да ћу ји послужити и тако њиову жељу испунити.

По мом обичном дрзновенију и слободи пошао сам рано уочи Бадњега дана реченоме господпну јепископу, и све сам раскавао, што би Грци жељели да им учини љубав. Тако ме је послушао и оније господе Грка вољу испунио, који су ме зато јошт већма љубили и к себи на објед призивали. У сваком вијеку показују се неке нове моде, некијем

миле, а некијем немиле; и по свијем народима и национима измјењују се стари њиови обичаји, како су се измијенули и у австријској империји код млогије грекоисточније архијереја, који су оставили оно благочиније, долазити у архијерејском одјејанију у цркву.

Док сам онда у Бечу био, проводио сам вријеме доста добро. Чрез цијело оно мјесојеђе сабирали би се скоро свако вече упоменута три архијереја, ја, Доситеј Обрадовић и друга млога српска господа и официри на разговор и на игру од карата код Њег. Превосходителства господина генерала Сјечујца. Међу овијем временом 1792. године дође у Беч из Цариграда са сто и тридесет Турака посланик турски на потврждеије мира и за окончати сасвијем рат, који је император Јосиф II. 1788. године почео био. И ја сам се удостојио с господином јепископом Петром Петровићем у друштву поћи у царски двор и виђети како ће император Леополд публично у своме двору примити реченога министра. Велика царска сала била је пуна господе: унаокруг били су сви први царски министри и сви инострани посланици, а цар стајаше на врху сале гологлав и лијепо обучен у бијелу униформу, накићен с обичнијем царскијем ордени. Јето ти дође посланик турски са другије 12 Турака; како су дошли, стадоше сви код врата, а посланик с једним Грком драгоманом који знађаше турски и њемачки, приђе са-

1792. године — ратификација (узајмичне владалачке потврде) уговора о чувеном *свиштовском миру од 1791. године између* Аустрије и Турске; *публично* — јавно, свечано.

мому цару, но идући од врата до цесара учини три поклона понизна, по обичају турском. За њйме носаше једно младо, од 18 година, Туре на једном сребреном и позлаћеном бљуду (пијату) повелику писма од турског султана цесару послана. Кад дође посланик близу цара, узме од Турета онога бљудо, и пружи цесару, а цесар рече њемачки своме драгоману, те прими овај с онога бљуда писма. Затим упита царски драгоман од стране цара Леополда посланика турског, је ли му здрав султан, коме одговори драгоман турски да је здрав и да поздравља свога брата цесара. Ту је јошт њеколико ријечи говорено било; затим су се Турци вратили на своје квартире у Леополдштат, и ту су се размишљавали.

Сутрадан зовне цесар Леополд турског посланика са свом његовом кортом на објед, а овај је послао казати да би желео да за њега и његову корту кувају његови кувари, да тако начине објед по турском обичају, које је цесар дозволио. Тај дан, када су Турци код цесара били на обједу, пошли су са обједа сви, то јест сва корта цесарева и турска у редут (театер царски), да Турци виде што нису никада видјели, оне различите музике, балање, на хиљаде свијећа воштаније и ужеженије. Ту су Турци до зоре остали и отвећ задовољни били на угошченију и чести,

бљудо (пијат, пјат) — тањир, чинија; *Леопoлдштат* (Leopoldstadt) — II. део (северно подграђе) Беча, на левој обали Дунава; *корта* — пратња, свита; *балање* — играње.

коју им је цесар Леополд учинио. Сутрадан разболи се цесар Леополд и престави, а ја трећи дан сретнем у кароци посланика турског, полагано идућа кроз Беч. Ја сам поред кароце ишао позадуго, и видио ђе посланик плаче и често сузе са очију таре. Упитам дакле неке Грке около мене, зашто плаче, који ми казаше да плаче за цесаром Леополдом, што ће, сирјеч, свијет помислити да је умрео за узрок његовог несрећног пришествија у Беч. Цесар је стајао шест дана у једној сали непогребен и обучен у царско одјејаније; на глави му је била круна, и изгледао је тако као жив и као да ће сад здрав устати. Из главе му је био извађен мозак, а из трбуа дроб, и тако је био балзамират, по обичају свије цара. Ко је год хотио, ишао га је мртва видити, и истом седми дан око три часа ноћи понешен је и погребен у манастиру капуцинском.

Послије шест мјесеци прими мој господин секретар Градениго из Венеције од свога брата и секретара од инквизитуре одговор, да је он представио сва моја писма инквизитурима и напомињао о мени, но да никаква отвјета није могао од њи добити, што се тиче мога посла и странствованија. Нама' ми је дошао секретар на квартир, да ми каже одговор од брата; али ме није нашао у њему, него ми је оставио једну цедуљу. Кад сам дошао у вечер кући и прочитао шта ми је секретар написао, весма сам се опечалио, размишљајући о моме стању и гоненију од не-

пријатеља из мога отечества, коме сам посве привезан и које сам тако љубио, да нијесам марио изгубити у Русији моје до гроба благополучије, не хотјевши остати код принципа Петемкина, који ме је нудио да будем при њему обер-фелд-патер. Ово мислећи потече ми ријека суза, и падне ми тако тешко на срце, да ми мало није душа изишла од тешкога плача и јецања. Опази мој домаћин да ја сузе роним, и чудећи се запита ме, што ми се догодило; но ја му нијесам могао од плача више од часа проговорити и што казати. Видећи он да ми се врло ражалило, стане ме тјешити и разговарати, совјетујући ме да не скорбим и опомињајући ме, да Бог премишљава о сваком човеку, сљедователно, да ће и о мени промислити.

Сутрадан пошао сам благодарити секретару и пријатељу, за његову љубав и труд, што се за мене толико старао, ако ми и није могао у овоме послу помоћи, премда није помањкао мене највруће препоручити свом брату. — Дан и ноћ размишљавао сам куда ћу пристати? У отечество не смијем, јер сам тамо облаган и ненавиђен од непријатеља; у Русију не могу, јер не пропуштају; у Бечу или у Тријесту опет не могу, јер имам мало новаца, а без новаца не може се живљети. Тако смислим поћи у Фрушку Гору, у који богати манастир, ако би ме ђегод примили, и то не као архимандрита, него као простога јеромонаха. Један дан пођем господину епископу Пе-

скорбити — туговати; *сљедователно* — дакле.

тру Петровићу, референдару, и замолим га, да ми даде препоруку на Њ. Е. Превосходителство господина митрополита от Стратимировић, да би ме по заповиједи Њ. Превосходителства примили у који гођ манастир фрушкогорски. Када је упоменути господин епископ Петровић разумио моје намјереније, отврати ме од овог, и тако најпосле одредим поћи или у Русију, ако ме на границн пропусте, или ако не, а оно у Валахију, и изње у Свету Гору, ђе сам добро био познан, и ђе ме, по моме мњенију, неће завист из Далмације непријатеља моћи наћи и постигнути, како ме је стигла у Санкт-Петрбургу. Тако купим у Бечу једну добру кароцу за 300 форината у сребру, и пођем из Беча поштом 15. марта 1792. године. На свијетло Христово Воскресеније стигнем у Карлштат, а могао сам и у Госпић, да се нијесам бавио осам дана у Топлица вараждинскије. У Загребу проведем један дан Воскресенија римскога код пресвијетлога и странољубивог господина бискупа Емилијана Врховца, и код њега сам имао чест бити на обједу. Трећи дан по Воскресенију одлучим се из Карлштата, и дођем благополучно у Госпић међу оне добре Христјане и моје старе пријатеље: Георгија Дошеновића, Луку Милеуснића, Ђукана и Стевана Јорковића, Симеона Јоановића и проче. У Госпићу сам се бавио шест недеља; и из њега сам писао у Крупу мојој во Христје браћи и си-

Топлице вараждинске — бања, 6 км. од Вараждина; *Макс. Врховац* — (1752.—1827.) — познати писац и родољуб хрватски.

новцу попу Пани Зелићу, молећи ји да дођу у Госпић, да се видимо и да један другом последње цјелованије дадемо. Писао сам такође да дође родна моја сестра Магдалина, и да ми доведе Божу, роднога синовца од брата мога Теодора Зелића. Тако ми дођу њека браћа, која су била у манастиру; дође и поп Пане и сестра и мали десетољетни речени синовац Божо, сирота без оца и без матере, кога сам себи зауставио. Послије два дана, опростимо се сви, исцјеливамо се братским цјелованијем, и с плачем и са сузама растанемо се.

Мени су сва господа у Госпићу од регименте била осим трговаца познана, а сувише господин мајор Данило Орешковић, који бијаше у оно вријеме кантон-командант. Послије мјесец дана мога у Госпићу пребивања пошље овај господин по мене свога ађутанта и кадета Николу Рукавину, сина Јаце Рукавине. Кад дођем ја овоме мајору, а он изврати на ме своје сурове и крваве очи, колико да се нијесмо нигда познавали, и запита ме овако: »Кажи ми шта чиниш толико вријеме овђе у Госпићу, јер оћу да знам твој посао«. Ја му на то одговорим да сам дошао овамо из Беча ради мојије послова, које нијесам дужан никоме открити, но »када будем видио на вами штолу (јепитрахиљ), онда ћу се Вам исповједити.» Чувши он то, рикне као бијесан и одговори ми: »Ја ћу тебе сутра послати са 24 солдата преко Велебита у Далмацију.« Но ја му рек-

кантон-командант — командант места; *штола* — у католика исто што и епитрахиљ.

нем: »Слободно! Но протестирам у име императора Францишка II., да ми дате на писму, за који узрок?» — «А ђе ти је,» вели, »пасош? Донеси, да га видим.» Отидем ја у канцеларију региментску, узмем га те донесем; а кад га виде, а он умукне, и мало послије рекне ми да идем с Богом. Ја сам, истина, мој пасош таки приказао регименти, како сам дошао из Беча; него види да се на меко није намјерио, и није имао шта друго питати, послије него сам му казао да сам га рад виђети као редовника у штоли (јепитрахиљу), да му се исповједим.

Од мајора сам таки отишао господину генералу од бригаде Гвоздановићу, и казао сам му све мајорово са мном поступање и његову претњу; но овај ми одговори да је он човек мало добри, него да пишем у Загреб генерал-команди, који онда бијаше принцип Кауниц. Како дођем на квартир, таки напишем писмо принципу преко генерала Девалеша у Карлштату, молећи га, да даде заповијед на кантон-команду, да ме остави на миру, докле не предвидим моје после. Десети дан дође од генерал-команде принципа Кауница заповијед реченоме мајору Орешковићу, да архимандрит Зелић из Далмације може стајати у Госпићу и годину дана, ако буде његово дјело изискивати. За ово ми није хотио речени мајор нигда казати, зашто ме се стиђаше, него су ми речени генерал Гвоздановић и други региментски официри за ову од генерал-команде заповијед казали.

Послије овога отидем један дан од шале реченоме мајору, који ме љепше прими него прије, кад ме је звао, и упита ме: «Што заповиједате, господине?» Ја му одговорим да сам га дошао питати, када ће ме послати са солдати преко Велебита у Далмацију, да се могу спремити на пут. На ово моје питање насмије се он, и посади ме код себе, питајући од мене проштење и извињавајући се да он није од свега срца онако зло са мном прије поступио, него да су му моји непријатељи из Далмације писали против мене, да ме пошље под стражом у Далмацију реченоме генералу Диједу. Који су оно моји непријатељи били, није тешко погодити. Речени Скочић и колунел Цолат, побратим Скочића, обаједнака врага, јер подобан с подобним се брати и љуби. Опоменути Цолат писао је, на прошњу Скочића, реченому Орешковићу, да ме пошље у Далмацију, и био је у оно вријеме супраинтендент на граница принциповије с Австријом и турском земљом. Исти Цолат био је шпион од инквизитура и заклети душманин свију попова, калуђера и фратрова мислим да је био такође и потајни фармазон; а чуо сам да фармазони имају добар морал и да ближњега љубе и помажу. Но, био он фармазон не био, што му драго, то је само извјесно да он не могаше ни чути ни виђети свјашченике, како једног, тако и другог закона.

питати — тражити, искати; *колунел* (colonello) — пуковник; *подобан* — сличан; *супра-интендент* — виши, врховни интенданат.

Писао сам из Госпића у Задар Стефану Ђурићу и другим пријатељем, како у Далмацију, тако и у Венецију, и у писму сам с њима опраштао се и поздрављао, да ћемо се видити други пут на втором Христовом пришествију, јављајући им да одлазим у свијет, лишен мога отечества и пострига, и принужден с великом жалостију злоби и зависти мојије непријатеља мјесто дати и уступити.

Пети дан Петрова поста отлучим се са фортшпаном у мојој кароци из Госпића кроз Оточац, Сењ и Ријеку за Тријесте. Читајући ја једну наравоучителну књижицу у кароци, и сједећи ту са мојим синовцем малим, дођемо до близу Сења. Када дођемо на вратник овога мјеста, а оно мој кочијаш, Сава Узелац, из Дивосела, невјешт, не затвори стражњије точака кола, кад у једанпут полети кочија низа страну. Он, истина, устеже коње, ал' не може; тако, видећи ја да је смрт већ пред очима, узмем кајасе од узда да устегнем, но кајаси пукну и претргну се. Сад дакле кола, бијући коње по ногу, морали су низа страну цестом лећети. Док сам ја скочио из кароце и док сам се дигао, веће се кароца превратила била, и сва четири точка гледала у небо, а синовац под кароцом остао покривен. Што је год било од древета, то се све било поломило и на хиљаду комада отишло, кожа се одзгор подерала, и сва зелена чоја изнутра.

пришествије — долазак; *фортшпан* (Vorspann) — припрега, запрега; *наравоучителни* — моралнопоучни; *вратник* — вратнице (?); *цеста* — друм, пут.

Мој кучер ударио главом о зид и разбио на два мјеста, но не био капац скакати и на мене гледати, јер је њему лакше било сиђи него мени изнутра. Срећом нашом дођу у тај час њека господа за нама, који идјаху у Сењ у једној кароци. Кад они виде моју несрећу, скоче из своје кароце, исправе са мном моју кароцу и изваде дијете, које бијаше угануло лијеву руку, изгребено и крваво све по образу и истучено, како су га коњи вукли под кароцом. Онда узму ова добра сењска господа мене са собом на кароцу, и од њи један узме терати коње, а своме кочијашу дадоше управљати моје коње. Около пол часа ноћи стигнемо у Сењ, и како дођемо тамо, пошаље мој домаћин по фелчера из крчме, те остриже мом кочијашу власи, опере му ракијом ране и завије ји; а мом дјетету направи руку. Сутрадан врати се мој кочијаш с коњма у Госпић, а ја одем по мору у Ријеку, ђе сам се бавио 15 дана, докле нијесам начинио кароцу. Кад ову оправим, пођем из Ријеке, и стигнем у Тријест баш на празник светије апостола Петра и Павла.

Смрт мога гонитеља; мој позив и повратак у отечество; постављење на генерал-викаријатство.

Привиђајући ја моје послове и спремајући се к путу из Тријеста у Беч, јето ти нечајано лете ми писма по пошти из манастира Крупе,

кучер (нем. Kutscher) — кочијаш; *капац* (тал. capace) — у стању, кадар; *фелчер* (Feldscherer) — болничар, лекарски помоћник; *начинити* — оправити; *нечајано* — неочекивано.

из Задра и од другије пријатеља из Далмације, и из Лике од некије свештеника, мојије пријатеља, како и из Венеције од Јоана Јововића Стратимировића, од Мате Липовца и од мога агента Пријулија. Сви, колико да су се договарали, пишу ми и моле ме, да се зауставим у Тријесту, и да не одлазим из њега никуда, давајући ми на знање да се мој гонитељ Богуновић или друкчије Скочић, архимандрит и генерал-викариј, преселио са овога свијета и да ће се његов зашчититељ генерал Дијед до јесени промијенути и поћи у Венецију, а да ће на његово мјесто доћи у Далмацију за генерал-проведитора или губернатора Алвижо Марин. Овај је од упоменутије мојије пријатеља у Венецији добро у мојој ствари упућен био и извјештен о неправедном мом гоненију од реченије мојије непријатеља. Ја сам по њеколико пута читао она писма мојије пријатеља, борећи се по мисли шта имам чинити: или одлазити у свијет, или чекати јошт оно вријеме (четири мјесеца) и повратити се затим у моје отечество? Најпослије смислим да се не враћам више у отечество, у коме је по пророку сваки бешчестан. Но не могући ја у Тријесту за кратко вријеме оправити се и од њега одлучити се везан с њекијем мојијем посли, примао сам сваке поште писма из Далмације и Венеције од мојије пријатеља, и одговарао сам им натраг. Најпослије посовјетујем се у Тријесту с њекијем мојијем пријатељи, а сувише с Јоаном Куртовићем и с венецијанским генерал-конзулом

Калигаријом, шта имам чинити и на коју се страну окренути? Сви ови, као да би се били договорили, бијаху једне мисли: говораху ми и даваху ми совјете, да се вратим у моје отечество, представљајући ми пред очи да могу бити користан њему и моме роду, којем бијах преко мјере наклоњен. Тако из љубови истоме отечеству и роду, а сувише на толико писама и савјета мојије пријатеља, приклоним се и зауставим се у Тријесту.

По промјени власти свјетовне у Далмацији повратим се у моје отечество и у моју обитељ, манастир Крупу, у коме сам од осам љета имао воспитаније и ђе сам пострижен био у монашески чин. Манастир ме је понајвише привлачио к себи, расуждавајући по оној пословици: «Ђе власи, ту и кости!» и набљудавајући свете каноне, а особито светијем великим Василијем претписани монашески чин, да се, кромје три узрока, не може монах отлучити од свог манастира. Ови су ме узроци зауставили, који су ме привезали у Крупи, те нијесам могао примити се оне среће, која ме гледаше 1788. љета и коју ми даваше књаз Потемкин, заустављајући ме, да останем код њега, као фелд-патер, док би се с Турци војна окончала. Но тко би се могао надати, и кто би судбину предварити, ко ли је предвиђети могао, да ће се у моме отечеству подигнути нове волне онаке злобе и зависти против мене, а да би од кога, не би ни жалио, него од

по промјени власти свјетовне — по премештају генерала Диједа; *кромје* — окром, осем; *волне* — вали, таласи.

мога во Христје брата и његовије у Далмацији зашчититеља, генерала Диједа, генералова секретара Мистуре, Карла Моле и властелина у Венецији зовомога Дона, које је еве правда небесна у шест мјесеци дигла са лица земље истога љета. Тако могу праведно свагда изрећи: *Кто Бог велиј, јако Бог наш? Ти јеси Бог, творјај чудеса.*

Године 1792. дође у октовру мјесецу нови генерал-проведитор, упоменути Алвиже Марин, и ја 25. јануара 1793. љета стигнем из Тријеста по суву у манастир Крупу, а одавде у Задар, ђе ме речени господин генерал отечески прими, сажаљевајући о моме нешчастију и говорећи ми да је он извијештен од мојије пријатеља у Венецији, колико сам био гоњен неправедно и колико сам страдао из злобе и зависти неправедније људи и управитеља у Далмацији, светскије и духовније. Јошт ме је увјеравао да се више не имам никого бојати, под његовом властију, и говорио ми је овако: «Пођите Ви, господине, сад у Ваш манастир, уживајте мир, учите свој народ христијански и оне Вама подложне монахе, да буду своме отечеству из свег срца наклоњени и свом принципу вјерни и у свему послушни.» — На овој правици и милости благодарио сам му из глубине срца мога, и препоручио сам му се у његово праведно покровителство. То су исто учинила и четири старца моја, која су

Кто В. в., ј. В. н.; т. ј. В., творјај ч. — «Ко је тако велики Бог као наш Бог? Ти си Бог који твориш чудеса!» *нешчастије* — несрећа; *глубина* — дубина.

ме из манастира до Задра к господину генералу пратила. Трећи дан повратим се у манастир Крупу, у коме се налазаше ђекоји брат неблагодаран, коме се не допадаше што сам се ја вратио у мој постриг и обитељ; али су и они послије дошли к себи, и покорили су се другој браћи. Ја сам живио по више у Задру, нежели у крупској пустини, ђе сам се опходио с господом и пријатељи.

Случи се да у години 1794. 20. нојемвра пресели се у вјечност крупски игуман Са̏ва Бједов; и онда изволе братија именовати мене и на сабору одобрити писмено; и с потврждењијем печата манастирскога, за старјешину манастира Крупе. За боље вјеровање прилажем исто писмо с потписом, које овако гласи.[1]

Послије овог избранија молио сам писмено гувернатора за потвржденије, да би се тако обезбиједио у моме правителству и старјешинству у манастиру, и јево одговора од генерал-проведитора, који сам превео на српски језик:

Пречесњејши оче!

Похваљена ревност Вашег пречесњејшег отечества за соглашеније вољи јавног закона. Ја се радујем да сам познао из примљенога Вашега милога писма од 30. декемвра прошлога, с којим представљате овој карики и власти нашој писмо од 27. нојемвра прошлога правилноје Ваше одабраније за старјешину у Вашем манастиру Крупи, на поманкато мјесто од игумана, за које иштете од мене потвержденије. Објављујем наки Вам да Ви можете узети

[1] Види (на крају списа) у «Прилозима» бр. 9.

карика — чин; служба; *поманкат* — упражњен.

то старјешинство и власт заповиједати, за које дајем Вам потврждеције и позволеније, да можете владати и управљати манастиром и том светом скупштином за пристојноје провиђење, с којим Вам желим от Господа Бога свако благополучије.

У Задру 6. јануара 1794. море мљетачко.

Алвиже Марин,
проведитор-генерал у Далмацији и Албанији,

На коперти је овако стајало: *Пречесњејшему оцу архимандриту Герасиму Зелићу, старјешини манастира Крупе.*

Тако сам ја законим путем дошао на старјешинство у манастиру Крупи, ђе сам нашао млога неурежденија или, боље рећи, развраштченија, на соблазн нашему чину монашескому, но које сам мало по мало с великим трудом и стрпљенијем истријебио. Истина био сам од мале части мога браства возненавиђен, но всује, ибо је већа част са мном била у согласију. Ја сам обновио и подигао двије келије на два спрата (тавана), уредио сам једну салу за примање пристојно отмјенитије гостију, узео сам једног ваљаног брата за намјесника у економическијем дјели, и живио сам у манастиру до 1796. године. Ове сам године изабран од три манастира и клера за генерал-викарија, и тако сам послије морао више у Задру живити, него ли у манастиру,

благополучије — срећа; *море мљетачко* — «more veneto» (по календару млетачком, чија се година почињала 1. марта); *коперта* — коверат (завој) од писма; *неурежденије* — неуредност; *развраштченије* — разврат; *соблазн* — саблазан, ругло; *возненавиђен* — омрзнут; *всује* — узалуд; *част* — део (чест); *ибо* — јер; *дјела* — послови.

за опслуживати заповиједи од гувернатора и ходити по Далмацији различније дјела ради. То сам чинио при републики мљетачкој, при гуверније аустријској девет љета, а при француској седам, докле нијесам получио ренунцију. Био сам у то вријеме допустио намјесником мојим да носе титулу игумана, но зато ме је опет сваки признавао за старјешину мога манастира — до 1811. године, докле није дошао господин Краљевић у Далмацију.

Послије него сам ја постао старјешином као архимандрит у манастиру Крупи, бијаше у Задру за пароха један јеромонах, упоменути Саватије Тртица, наречени по оцу Васиљевић, који све у тој мисли пребиваше, како и покојни архимандрит Скочић, да осим манастира Крке не може бити који из Крупе и Драговића у Далмацији архимандрит и викариј, као да је манастир Крка имао њека права, по којима би Крупа и Драговић били крчкога манастира поданици илити кмети. Зато се речени парох послије смрти викарија Скочића наименовао сам провикаријем, и мијешао се свагди сам ђе би се тицало расужденија о бракосочет(ан)ијама од сродства. Но видећи три манастира и остало свјашченство да је тако сасвим раслабљен, што презире каноне црковне светије отаца и апостола, зато се старао и гледао, да добије јошт чест архимандритску. Тако приклони браћу манастира Крке, да му даду писмо с печатом и препоруку на Њ. Високопреосвјашченство митро-

ренунција — оставка; кмет — бесправни сељак, чивчија.

полита црногорског Петра Петровића, да га произведе на степен архимандритства; добије такође пасош од реченога генерала Марина, и отиде у Црну Гору. Послије његовог отшествија пробуде се старјешине од три манастира и сви калуђери и мирски попови, пароси и капелани, размишљавајући какву је слабост имао у расужденију брака и закона, докле је био прости јеромонах и парох задарски, и шта ће чинити када се врати из Црне Горе као архимандрит. Согласе се дакле трију манастира старјешине и њеколико мирскије свештеника, и представе прије него што се он вратио у Далмацију, у име свега клера, реченому генералу Марину тужбу против упоменутога пароха и његова управленија над законом греко-восточним и црквама у Далмацији; и замоле у њој упоменутога генерала, да му ту власт не потврди прије него би га избрали три манастира и клер саборно у Далмацији.

Кад се вратио исти јеромонах из Црне Горе у Задар, нашао је у канцеларији код генерала да му је запрећено звати се у напредак провикаријом, самоназваним. Срдит на ово, позове старјешине од сва три манастира, да му одговоре пред судом и властију упоменутог генерала, за који су му узрок затворили пут, да не може имати власти над црквама и клером у Далмацији намјесто покојнога викарија Скочића. Тако дођу пред

П. Петровић — »свети владика« црногорски, Петар I. Његош (1784.—1830.) *отшествије* — одлазак; *закон грековосточни* — вера »гркоисточна,« т. ј. православна.

генерала старјешине от сва три манастира, и кажу све причине и разлоге, које кад је разумио генерал, одсудио је да речеви парох остане само у свом манастиру као архимандрит, и да се више нејма пачати у црквена дјела и ствари, него да се саберу сва три манастира и клер, и да изберу себи поглавара над црквам славјаносерпским восточнаго исповједанија.

Међу овим врјеменом промијени се власт Маринова, и намјесто њега дође у Далмацију из Венеције генерал Андреј Кверини, и по заповијести овога сабраће се истом старјешине три манастира и мирско свештенство, за одабрати по закону и обичају генерал-викарија. Међутим јошт за времена Маринова сагласе се старјешине три манастира и, за укинути својевољно и самоназвано викаријатство реченога архимандрита, поднесу генералу Марину у име свега далматинскога клера ову прошњу, преведену из талијанскога на српски језик:

Пресвијетли и преузвишени
господин проведитор-генерал!

Будући да је пошао са овога свијета, има три године, покојни архимандрит Никанор Богуновић, који јест био именоват у овој провинцији закона грческога у Далмацији од три манастира, Крупе, Крке и Драговића, одабран за старјешину, то јест у фигури викарија генералнаго и поглавара над црквам и свијем духовенством од закона грчкога, који јест њеколико љета начином вјерно уздржавао

причина — узрок; *у фигури* — у чину (достојанству).

и владао намјесто покојнога архимандрита Рајевића, — даклен сада и всегда у напредак нема се забацити и разорити овај похваљени трију манастира духовни обичај и богоугодна управа од трију старјешина, то јест игумана, и осталије духовније чесније персона и соборније стараца, тако и мирскије свјашченика, за содржаније помежду три манастира и свега духовнога чина твердаго сојуза, согласија, мира и љубави, и за похвалу и отишије, а не за саблазан мирскому народу, а сувише за највећу славу Божију и вјерност и благовјејнство нашему преведроме принципу, које све зависи од Бога и принципа, за тај и за многе друге узроке, који би се могли породити помежду духовенством и прочим мирским народом у Далмацији. Зато нема се забацити ови старински трију манастира правилни духовни обичај, нити један манастир без другога и трећега море одабрати више реченога старјешину у прилици викарија генерале над црквам и свијем духовенством, него с љубовију и согласијем јединодушно, по закону, како всегда што је од старине био обичај. Зато, ако би се пак која персона у чину архимандрита, игумана или проигумена појавила у фигури викарија генерале, да не буде пријемљен нити познат у овој провинцији колико од духовније, толико од мирскије лица за реченога поглавара и старјешину над црквам и духовенством. Ако ли би се пак који на силу трију манастира и свега клера и народа метао, нека не буде зато познат и примљен, него кога одаберу полном обичајном властију по закону старјешине и саборни старци три манастира и мирско свештенство; и онда ће онај бити познат и почитован, како што су и први поглавари били почитовани и слушани. За тај узрок ми старјешине, и саборни старци, и мирски свештеници, с љубовију јединодушно, согласисмо се поновити и утврдити три манастира власт и обичајне дирите. Која карта да

у прилици — исто што и »у фигури« (стр. 103.); *полни* — пуни; *дирит* (тал.) — право.

има крепост на свакоме праведноме суду нашега преведрога и преузвишенога принципа, у свако вријеме, гдје би била ова од потребе да море служити. И за више утвержденије и вјероватије, ми старјешине од свега братства и мирскога свештенства, потписујемо се и прилажемо наше обичајне манастирске печате. Дано у Далмацији од више реченије манастира 12. јунија 1795.

(М. П.) Ја **Герасим Зелић**, архимандрит манастира Крупе, са свим братством.

(М. П.) Ја **Атанасије Ђурић**, игуман манастира Драговића, са свим братством.

(М. П.) Ја **Јоаникије Илић**, игуман манастира Крке, потврђујем са свим братством.

За овом картом дали смо генералу Марину сљедујуће молебно писмо, које гласи овако:

У Задру 7. јулија 1795.

Преузвишени господин проведитор-генерал од Далмације и Албаније!

Архимандрит Герасим Зелић, старјешина од манастира Крупе, Атанасије Ђурић, игуман од манастира Драговића и Јоаникије Илић, игуман од манастира Крке, чинећи у име свије јеромонаха и свештенства греческог закона, не могу своје зачуђење молчанију предати, у које су пали, од како су разумјели да се јеромонах манастира Крке и капелан цркве светога Илије у овоме граду чинио избрати за архимандрита од свога манастира, и да сам себе меће на власт генерал-викарија илити поглавара над црквама закона греческог у Далмацији. Он је за тај узрок био спровођен с пречеснијем писмама ђосподина генерала од 14. маија 1795. и отишао у Црну Гору, за примити од преосвјашченејшег тамошњег архијепископа по закону и по канонима поставле-

Албанија — Бока Которска (види у I. књизи стр. 5); *молчаније* — ћутање.

није на архимандритсво, с којим да море владати с властију, како генерални викариј од провинције. Но тако стари обичај и закон црковни не урећује изабрати генерал-викарија у провинцији; у оваким догађајима пристоји се игуменом и старцем од три именовата манастира, и мирским свештеницима и старцима, на једно мјесто скупити, да тако буде собором одабраније. Дакле је одабраније сопствено јеромонаха манастира Крке и капелана задарског против канона црковније, који није никада био изабран саборно, слободно и по повољности лица пристојније и старјешина, на ову власт и поглаварство црковно у Далмацији; него се сам meће на исту власт против старије обичаја, со увређењем закона и права свије манастира. Тако молимо да буде препјатствовано ово неправедно поступање истога капелана, које долази истинито на велику соблазан и зао изглед свег духовног клера и народа закона грчког. Ми исти горе речене старјешине и духовенство понизњејше молимо да из ове поштене секретарије не буде допуштено истоме никаква власт и достоинство, подобно власти и достоинству генерал-викарија у провинцији, докле не би горе речене три старјешине биле зване, да искажу њиове правице пред властију пресвијетлога и преузвишенога господина генерала; да се тако у овој важној ствари и случају сохране свачије титуле и власт три манастира, и привилегије њиове, које су увређене од истог капелана с његовијем непристојнијем поступком.

Јосиф Пелегрини с. р.
адвокат.

Ову нашу прошњу потврдио је генерал Марино, и то је био узрок, што је реченому пароху, кад се повратио био из Црне Горе у Задар, запрећено било у име генерала у

одабраније — избор; *препјатствован* — спречен; *секретарија* — канцеларија.

секретарији називати се провикаријом, и заповјеђено да се више не пача у дјела закона и управе црковне, него да остане у свом манастиру Крци, у својој части и достоинству.

На годину прије дошао је био исти бивши капелан задарски с њеколико стараца из Задра у Скрадин, да се договоре, ђе ће се сабор скупити и кога ће за генерал-викарија избрати. У то вријеме налазио се и секретар генералов за своје после у Скрадину. Кад је овај архимандрит, из разговора свију игумана и саборније стараца, разумио био да су сви почти једног мњенија и против њега, и да га неће изабрати за генерал-викарија, изиђе из собора у двор, као да би посла имао. Послије једне четврти часа врати се као поплашен и, за престрашити све, каже да је секретар генералов разумио да су се собрали старјешине и прочи старци, да наименују генерал-викарија, а не имају допуштења од проведитора генерала, зато да ће сви поћи у Задар у тавнице. Ова хитро измишљена његова лаж престраши све, и како што су се собрали били старци прије полдне, тако су се послије полдне разишли били и отишли сваки своме дому. И ово је узрок, што се тога љета 1795., при власти упоменутога геңерала Марина, није могао више сабор састављати, будући да је исти архимандрит свакојаким начином гледао да се сабор не скупи, знајући да му је сав клер противан и да њега ни по

почти (р.) — готово; *двор* — двориште.

што неће за поглавара црковна изабрати. А како би га био и изабрао, кад је био потајни лицемјер, не судећи га ја, и кад је имао велику слабост у расужденију брака, судивши свагда против канона светије апостола и отаца, за скверни њеки интерес. Истина, мене су послије за генерал-викарија изабрали, но ја се о том достоинству нигда нијесам отимао, нити сам о њему и у сну помислио, знајући како је тешко и трудно то бреме носити у оном вертограду Христовом, који се од толико љета застарио и који је неорезан и неокопан; а сувише, што сам имао намјереније и трећи пут виђети Русију и свом отечеству коју корист учинити. Тако се вријеме продужило до 1796. године.

Ова године истом скупи се по налогу проведитора генерала Андрије Кверинија собор, да изабере себи генерал-викарија. Ево како тај налог од слова до слова гласи,[1] на који сабор јест послат од (секретарије) генерал министар.

Тако сам ја већ избран био за викарија генерале над свима далматинским црквама нашега вјероисповједанија у истој провинцији. Но јошт је потребно било потвржденије принципово. Тако смо ту ствар и њему познану учинили, и јево како ме је он у том достоинству и части потврдио.[2]

[1] Види на крају списа, у »Прилозима.« бр. 10.
[2] Види на крају списа, у »Прилозима,« бр. 11.

ТРЕЋИ ДИЈЕЛ.

ОД ПОСТАВЛЕНИЈА НА ГЕНЕРАЛ-ВИКАРСТВО ДО ОСТАВЛЕНИЈА ИСТОГ ДОСТОИНСТВА.

ПРВО ТЕЧЕНИЈЕ

Под владјетелством мљетачкијем и под безначалством.

Моји генерал-викаријални први поступци; неустројство клера и црковног запта; настојање и усиловање једног архимандрита, да би постао православним јепископом у Далмацији и у Боки Которској.

Истог још августа мјесеца (год. 1796.) узмем по декрету упоменутога проведитора генерала Кверина, по Успенију, са собом јеромонаха Никодима Ђурића из манастира Драговића, једнога ђакона и једног момка, и пођем по свој Далмацији, учинити генералну визиту по својим црквама и у три манастира. Када дођем у манастир Крку, дође ми на памет како су у пустини живила два монаха у злоби и немиру. Један се разболи и умре; други то чује и опечали се, и пође на његов гроб, метанишући на његову гробу и питајући

безначалство — безвлашће; *немир* — распра, завада.

прошченије. То исто и ја учиним на гробу мога покојнога брата архимандрита Скочића, а Бог види и знаде срца и помишљенија человјеческа, и јесам ли му што био и у чем скривио, који ме хотио лишити мога љубезнога отечества и части церковне и прочаја. Путујући овако од цркве до цркве, налазио сам по њекијем мирскијем парохијама така бешчинија, која је стидно и једноме човеку казати, а камо ли у књигу ставити; зато их ја овдје и премолчавам.

У њекијем црквама налазио сам парохе јеромонахе од три манастира, и ту сам примјетио мало већу чистоту и напредак на светој трапези; но опет сам и ту њека налазио, која нијесу толико из небреженија проистекла, колико из непросвјештења и незнања. А не може им се ни за зло примити, зашто нити знаду што је дужност свештеническа, нити што је црква, што ли олтар, што ли сосуди црковни, проскомидија, света трапеза, одежде и друге утвари црковне; а ово не зна зато, зашто до данас у Далмацији школâ није видио и да се у њима могао научити. И кад би и било школа, опет није књигâ о должности свештеническој, у којима би то стајало. Ја сам такође около 1764. године учио на липовој даски азбуки и сав буквар, и као што је онда било, тако је готово и данас, зашто се јошт до данас није у Далмацији нашао који трговац Србин, да тргује с књигама или барем, ако не с другијем, а оно с правилни-

премолчавам — прелазим ћутањем; *должност* — дужност.

јем црковнијем. Да сву Далмацију обиђеш, ђе има 54 цркве наше, не би нашао, осим у три манастира и три града (Задру, Шибенику и Скрадину), ни у једној сав круг црковније књига, него се све њиове књиге састоје у јевангелију, апостолу, октоиху, минеју, опшчу псалтиру и часловцу. Истина, био се родио један љубоотечественик и ревнитељ, који се постарао био и срећу имао донијети из Русије књига и разније драгоцјеније вешчи за све благочестиве цркве у Далмацији, но нека господ Бог опрости оном, који је препјатсвије тому учинио у години 1788.

Прошавши кроз цијелу Далмацију и поодивши све цркве и манастире, вратим се у Задар и дадем рапорт од неурежденија реченому проведитору генералу. Ту сам јавио: прво, велико помањкање пароха у црковној служби; друго, како нигда не држи либара или протокола о крштењу, бракосочетању и мртвије; треће, како се нигда до 1796. године у далматинским црквама восточног исповједанија са олтара нијесу наповиједала и прогласивала бракосочетанија, била она по закону или безакона, у сродству најближем; како су се вјенчавали не у црквама, него по кућама. и то при вечери пјани; и како су женици, ако ји пароси не би ћели из каквог важног узрока вјенчати, полазили другому пароху у Далмацији илити у турску земљу, у

љубоотечественик — пријатељ отаџбине; *ревнитељ* — марљиви радник; *препјатствије* препрека; *рапорт* — извештај; *помањкање* — грешење; *либар* — књига; *наповиједати* — објављивати, оглашавати; *жених* (и *женик*) — младожења.

ту би се вјенчали; како би послије долазили из Турске натраг с невјестом и казали своме пароху да су вјенчани, и тако би живили у сродству и крвосмјешенију до смрти. Често би пароси и одлучили оваког безаконог мужа и жену од цркве, а често и цијелу ону фамилију, у којој би се случила она безакона женидба, зашто млоги пароси нијесу могли расудити да родитељи и сродници женикови нијесу криви, што непросвјештени жених не слуша ни цркве своје, а камо ли родитеља. Никад није био у Далмацији, до мене, обичај, да пароси по канонима црковнима са олтара прогласе ко се жени, ко ли се удаје; зато нијесу питане од пароха ни полиција од слободе, од куда би се невјеста довела. И из тог узрока бивало је често да се онда истом произнашло да је жених с невјестом у сродству, кад је већ невјеста доведена била дома; но онда није било ни пошто могуће принудити жениха, да се од невјесте разлучи.

Млоги су по Далмацији и отимали дјевојке, а то би онда било, кад би који жених сирома био и не би могао по обичају далматинскоме испросити дјевојке и трошити на сватове и пирове; или кад би се жениху смилила дјевојка, но не би је дао род за њега. У овијем би случајевима жених домамио чрез сосједа или други познаника дјевојку на какво опредјељено мјесто, а понајвише ноћу, и онда

полиција (полица) *од слободе* — свештениково писмено (одобрење), да се неко може испитати и венчати; *чрез сосједа* — преко (с помоћу) суседа.

би је однео кудгођ, да не зна ни отац ни мати нит' ико други за њу. А кад је не би никако могао примамити, онда би скупио 10 или 15 момака, све самије својије рођака, отишао би ноћу с овима кући дјевојкиној, и варварским начином отео би је из руку оца и матере, и одвео би је са собом. Послије би послали родитељима дјевојке отете или примамљене кога, и искали би мира, који им се понајвише давао из важније узрока; а кад би мир и опроштење получили, онда би се вјенчали и пир и весеље чинили. Овај се пир, на велику несрећу Далматинаца, како и сад, са великим трошком и убиством домостројителства чини. Ту се без мјере и без разлога, по пет по шест дана, дан и ноћ једе и пије. Ту се скупи скоро пол села: кум, преокумак, стари сват, барјактар, војвода, чауш, по два ђевера и остали сватови, сви рођаци, побратими, кумови, пријатељи, познаници, и комшије, и дан и ноћ једући, а нагоницом и силом вино пијући, — осим попова и калуђера и фратара, који се трефљају често по селије, просећи милостињу, — потроше и разоре све, што би могла цијела женихова фамилија неколико мјесеци поштено и умјерено уживати. Зато, да би могући женици учинили обичајни пир и весеље, убију вола, испеку по 10 по 15 брава и преправе 15 или 20 барила (акова) вина и ракије; а колико се закоље тука, кокошију, гусака, патака и голубова, и колико се хљеба поједе и другије којекаквије

домостројитељство — кућење, газдинство; *барило* — мера *за течност* (за вино и ракију); — *тука* — ћурка, будија.

од теста јела, то се не може ни избројити, и и колико гостински и калуђерски коњи жита позобљу.

Безумије и сљепота Далматинаца познаје се не само из трошкова овије пирова, него и из оније непотребније приправа, које за прославити кресно своје име и прославити свеца и покровитеља своје фамилије чине. И колико сам обишао Јевропе и Азије, и колико различније народа видио, и нигдје нијесам примјетио да који народ слави реченије крсније имена, него само српски народ, и то не само у непросвијештеној Далмацији, него и по други мјести: у Босни, Србији, Јерцеговини, Славонији и Кроацији. Славећи своја безрасудно и преко мјере кресна имена, доводе себе у велико убожество, задужују се у трговаца по градови, и после толико година док се одужи.

Много су пута Римљани грабили насилственим начином дјевојке греческог вјероисповједанија, и без икаквог допуштења и цедуле от пароха грчкога вјенчавали се; и то је све било једнако до пришествија австријског благополучног оружја у Далмацију, године 1797. — Предам комисару господину конте де Турн писмено за оваке варварске обичаје, бивше под републиком млетачком у Далмацији, који изда декрет, да без три с олтара напови-једи и без полиције слободе от пароха не имају, како грчки тако и римски, пароси

убожество — сиротиња; *благополучан* — срећан.

вјенчавати Гркињу, која би дошла за Римљанина, и тако се уздржавало и опслужавало до года 1810.

Кад сам већ од сената венецијанске републике потврђен био у владању црковном у Далмацији, отпустио сам први распис (циркулар) из достоинства викаријалног, да се јеромонаси трију манастира и све мирско свештенство по парохијама узму држати свога свештеническог чина и характера, и да не пјанствују по градовије и селама и у својијем парохијама, на подсмеј и поруганије, а сувише на соблазн, народа. Други сам распис издао, да сваки парох има узети три књиге и записивати у њи крштења, бракосочетања и мртве, и да с олтара наповиједају у три светачна дана браке, који се благословити имају, но само браке слободне и ненагоњене. Ако би се пак случило да је невјеста из друге парохије, а оно да парох женихов не смије вјенчати, докле не добије дозволење од пароха невјестина. Такође, да ниједан парох не смије у туђој парохији какву свету тајну савршити без дозволења онога пароха, чија је црква, осим у случају крајне нужде, ако би се случило да би друкчије младенац умрео некрштен, као што је прије један другом чинио и тако Христјане парохијане примамљивао на своју страну.

Прије се никад није знало управо ко је коме парох, који Христјанин коме пароху при-

---

Гркиња — жена вере («грчкоисточне») православне; *Римљанин* — човек католичке (римске) вере.

надлежи, и коме би пристојали приходи парохијални. Прве године мога владања и урежденија клера и народа восточног вјероисповједанија у Далмацији, то јест од 2. августа 1796. године, почели су били скоро сви пароси слушати и опслуживати њиовог црковног поглавара заповиједи, осим једног архимандрита и једног самоназваног протопопа, од који је први развраћивао калуђере, а други попове, који су по парохијама, једног и другог чина, да не слушају моје заповиједи, но послије су била обојица кажњена, као што ће се даље видјети.

У то исто вријеме и года донесе несрећа горе упоменутога Ивковића у Далмацију, бившег монаха, кога сам ја 1784. године довезао из Кијева до Херзона, да уједно пловимо преко Црног Мора до Цариграда, а ђе је бивши монах послије постао ђаконом, свештеником и архимандритом, то се не знађаше, нити патенте од рукоположенија на степене црковне имађаше, или, ако ји је и имао, не хоћаше ником показати, а ја сам се млого старао да ји видим. Видећи ја да он неће ником да покаже свидјетелства о свом произведенију на степене црковне, сумњао сам се јако и свагда, је ли он по канонима и црковнијем правилима посвећен на ђаконство и свјашченство иђе у каква јепископа.

Овај Ивковић наслиједи њекојим начином имјеније, састојивше се у вешчма движимијем покојнога књаза и полковника Марка

вешчи движиме — ствари покретне.

Стратимировића, и дође онда из Русије у Венецију. Ту се упозна с једним знатним из Задра трговцем, који такође и богат бијаше, и открије му своју жељу и намјереније, говорећи да он има 12.000 цекина, и да не би марио све потрошити, само да добије од републике венецијанске декрет, да у Далмацији и Боки Которској буде јепископ; зато да би желио да њега првога Далматинци именују писмено јепископом, и да му се потпишу на молбу, с којом би се представио сенату републике венецијанске. Но није знао сирома Ивковић и онај његов друг и богатлија политике венецијанске нити њиове утврђене максиме (правила), којом нијесу нигда дозвољавали Мљечани да у Далмацији и Боки Которској буде јепископ восточне цөркве из узрока, да би тако лакше привукли и принудили далматински и бокешки народ восточног вјероисповједанија римској цркви. Нису знали ни то, да су далматинска три манастира с манастиром Са̏винским у Кастелу Новом, у писаније 100 година, често представљали молбе принципу венецијанском, да би дозволио да у Далмацији и Боки которској буде један благочестиви јепископ, но да нијесу могли никада то одржати; него да су им све обећавали и замамљивали до онога часа, докле није Бонапарте исту републику с Французи разрушио и оборио 1797. године.

бокешки — бокељски; *Савински манастир* — манастир **Савина** код Новога у Далмацији; *Кастел Нови* — Нови, Херцег **Нови** (Castelnuovo); *одржати* (по тал.) — добити.

Чувши упоменути купац намјереније ово од Ивковића и видјевши речену суму цекина у истога, обећа му се са свом силом у помоћи бити, једно желећи и сам видити једанпут од свога закона јепископа у Далмацији и отечеству, а друго, надајући се отуда својој каквој користи. Тако се здружи Ивковић са богатим овим трговцем, зашто се, као што она проста далматинска пословица вели, лажа и скуп лако погоде, и овај га препоручи у Задар другом свом ортаку и најпрвоме и могућем трговцу и добром Христјанину, да то чини потајно, без знања три манастира и цијелога клера далматинског, да се градови, то јест банке (прокуратори) потпишу Ивковићу на прошњу, коју је овај исти сачинио био, како је к Тимотеју глава 3. зачало 283. *(Какову убо јепископу подобајет бити*, и прочаја), да њега избирају за јепископа.

Тако дође Ивковић из Венеције у Задар с препоруком горе упоменутом господару. Овај га је драговољно примио, видећи писмо свога ортака из Венеције, који му препоручиваше највручим начином да приклони банку задарску, шибеничку, скрадинску и дрнишку, да се потпишу на молбу од Ивковића сачињену, као да га избирају за јепископа, но потајно, да не чују три манастира и мирски клер, бојећи се да ови не стану како на пут овом крађеном и канонима противном избранију. Нико се

купац — трговац; *банка* — представништво црквене општине; *прокуратор* — старалац, тутор; *зачало* — почетак (овде стих); *К. у. ј. подобајет бити* — какав треба да буде епископ.

није чудио Ивковићу, што је желио бити јепископ и што је по свом лакомислију хотио против канона украсти из четири далматинска града шаку трговаца с потписи за своје избраније; но сваки се разумни човек дивио горе упоменутим двама господарима, који су у Далмацији били најмудрији и најискуснији људи у светом писму, да су се дали преварити от онога чоека, коме нису знали ни рода ни порода, ни пострига ни карактера, или је био монах или свештеник, либо архимандрит. Тако су били зажмурили умом, као најпростији и најнепросвјештенији људи, те су се усудили избрати за јепископа и архипастира непознатог сасвим мужа. Ваља да речена два господара нијесу нигда прочитали каноне светије апостола и светије отаца о избранију јепископа. Нијесу, ваља, знали, да у 7. вселенском сабору гл. 18., правилу 3., овако стоји: *Всјакоје избраније и поставленије от мирских властеј не тверд̑о јест*[1], и у лаодикијском сабору, глава 10., прав. 13.: *Њест јепископ сеј, иже мирскими человјеки избран будет.*[2] У сабору антиохијском, гл. 9., прав. 21., и сабору сардикском, гл. 14., прав. 2.: *Аште кто от града во град пришед и молви творит, от народа принимаја себје поборники, да глагољут: желајем и молимсја да будеши нам јепископ, тој ни на самој кончиње непричаштен.*[3] И светије апо-

[1] Никакав избор ни постављење (епископа) које учине световне власти — не вреди.

[2] Није епископ овај, кога световни људи изаберу.

[3] Ако неко идући из града у град пушта гласове, примајући од народа присталице да говоре: желимо и молимо се да нам будеш епископ, — тај да се ни на смрти не причести.

стола гл. 1. правило 30.: *Аште котори јепископ мирских књазеј или људеј помоштију примет церков, да изверже тсја и одлучитсја*[1], и правило 14.: *Не восхиштати јепископу престола чуждаго, аште и праздно јест.*[2]

Прокуратори, то јест банке, реченије градова потпишу се на прошњу Ивковића, а најпосле је пошљу мени с писмом, то јест с препоруком, у Крупу, као генерал-викарију, савјетујући ме, да се и сам потпишем на њу, и да циркуларно препоручим игуманима манастира Крке и Драговића и свем мирскоме клеру, да се и они потпишу. Ако ли пак ми, то јест старјешине три манастира и друго мирско свештенство, то учинили не би, да ће грађани објавити простоме народу: да калуђери и попови не даду да буде у Далмацији јепископ. Примивши ја ово писмо, које су ми писали покојни Стефан Ђурић из Задра, из Шибеника Марко Парашћева и парох Дошен, и стари Макарије Крнета, парох скрадински, расуждавао сам о том избранију да је против канона црковније. Но расуждавао сам и то, да се ни други игумани и мирски свештеници потписати неће, ако се ја као архимандрит манастира Крупе, а сувише као генерал-викариј у Далмацији, не потпишем; и да ће се онда манастирци и попови код грађана и простог непросвијештеног народа изговорити на ме, што се ја као генерал-вика-

[1] Ако који епископ с краљевском или људском помоћу добије цркву, да се свргне и одлучи.

[2] Епископ да не отима туђе столице, ако је и правна.

риј потписао нијесам. Најпосле расуждавао сам и ово: да калуђери сва три манастира у Далмацији више живе с прошевином и милостињом простога народа, него с малим приходом и имјенијем манастирскијем; тако, ако се не потпишем, неће се заиста потписати ни други калуђери и мирски свештеници, а онда ће грађани упустити у уши простоме народу да само калуђери и попови противстоје томе, да буде јепископ у Далмацији. Тако неће се смјети послије калуђери ни из манастира помолити, а камо ли изићи међу прости народ поради обичајне милостиње. А највише сам расуждавао то, да се из тога неће родити каква буна и несрећа међу клером и простим народом.

Призовем, дакле, у моме манастиру Крупи све старце и јеромонахе, и заиштем и од њи бистрог у овој ствари расужденија и савјета. Они ствар узму на расужденије, и закључе да је нужно да се потпишемо, да тако угодимо непросвијештенијем грађаном, којима је Ивковић обећао био да ће као јепископ установити о свом трошку семинарију, толика училишта за дјецу, библиотеку и српску типографију (печатњу), што би — јеј Богу! — једва цар учинити могао, а камо ли он, који је већ њеколико стотина цекина потрошио био на један трговачки корабаљ са оним купцем у Венецији, који га је препоручио био у Задар, да га изберу за јепископа. Тако се ја, по савјету крупске браће и грађана, потпишем на исту прошњу, и ударим манастирски печат.

јеј Богу (р.) — Бога ми!

Јоште при том дадем циркуларно савјет и заповијед игуманма друга два манастира, Крке и Драговића, и свијем парохом, да се потпишу и печат свој ударе, које ови и учине. К тому је јошт Ивковић њека имена сам потписао, и то мирска из Боке, и удари печате различне, ђе је само могао који наћи, само да умложи число молећије. А ово је све права истина, јер сам ја то мојијем очима у истога послије видио. С овијем потписи отиде он у Венецију, и представи се сенату, године 1797.; но у тај ма пропадне од Француза мљетачка република; тако сирома Ивковић остане преварен, као и први прије њега, који су код исте власти тражили да буду јепископи у Далмацији.

Тако остану сад Далматинци без сваког владјенија и властитеља, и учини се у Далмацији међу простијем народом анархија. Сваки је био себи краљ, сваки заповједник. Поотимају коњаницима талијанским коње и робу; развале толике јавне принципове квартире; у Шибенику убију сву фамилију Цолатову, који је био конзул француске републике; у Сплиту убију колунела Матутиновића, као да је био јакобин и Француз; у Трогиру поробе најбогатију кућу Гараинову, и проспу му до 300 барила (акова) уља (зејтина), но старјешине

циркуларно — расписом; *год. 1797.* — Наполеон је уништио млетачку државу, поделивши је на Аустрију и цисалпинску републику: *анархија* — безвлашће; *јакобински* — чланови скупштинског клуба (па и њихови једномисленици) за време велике француске револуције (названог по манастиру св. Јакова у Паризу, где су држани састанци), који је претеривао у рушењу старога поретка и довео до познатог »терора.«

дома не нађу, јер су њиовом срећом два брата била у Венецији, и тако су се спасли од смрти и тиранства простог народа. Сви Талијанци, зовоми од Далматина *лацмани*, саберу се у далматинске градове, а највише у Задар, около 12.000 душа, гди су сви трговци, господа и старјешине градске дрктале од страха, да ји Талијани не поробе: зато су им давали ра́ну, да не помру од глади, зашто ни од кога нијесу више имали плаће. Они који су држали онда муницију и принципову казну, кад је овај с ренубликом пропао, помогли су се одвећ млого, зашто нијесу имали коме давати рачуна.

Ја сам се онда налазио у моме манастиру, и ту сам чувао оне драгоцјене вешти, да ји разбојници не однесу. Затим задарско владјеније и савјет одреди колунела Данежа, садашњега генерал-бригадира, и мене, да пођемо у Госпић и да просимо од австријског владјенија и тамошње кантон-команде једну част војске, да доведемо у Далмацију, зашто ова жели доброво љно подложити се под владјеније австријског императора Франциш ка II. Данеж није никада прије био у Госпићу, нити кога тамо познавао; зато дође најпре у Обровац, и одавде ми пише у Крупу, да тај час дођем у Обровац, по заповијести задарског савјета и бившег генерала Андрије Кверина. Кад сам дошао тамо, покаже ми налог и за-

лацман (од нем. Landsmann) — заједничко (мало презриво) име у Далмацији и у Црној Гори за све људе из Јевропе, особито за Талијанце и Немце (овде се мисле млетачки војници); *кавна* (р.) — благајница; *Францишко II.* — од 1792. до 1806. »немачко-римски«, а до 1835, само аустријски, цар Франц II.

повијед од Задра, да имам с њиме поћи у Госпић. Тако узмемо с нама њеког трговца из Обровца, Антонију Шимунела, и дођемо у Госпић, у Лику. Ту нађемо неког капетана Фалера, који заповиједаше са свом личком региментом. Зато пошљемо из Госпића једно писмо цесару у Беч нас три, како депутата: ја од стране христијанског народа и као њихов генерал-викариј, а Данеж и Шимунели у име градова и свије Римљана, просећи од цесара да прими Далмацију под своје крило и покровитељство од упаљене анархије. Тако речени кантон-командант повјери нам трећи дан 300 војника и двије царске бандијере, које ми доведемо најпре у Далмацију, да освоје градић обровачки и новоградски. Како чују анархисте да је цесарева војска дошла у Обровац, нама' се почеше примиривати. И будући да је баш онда била нећеља, и по обичају много народа дошло било на литургију у Обровац, зато сам ја сабрао Христјане под једну бандијеру, а фра Карло Гропели Римљане под другу, и ту смо им предику дали и савјетовали народ, да вјерност покажу нашему цару, да се умири и зла не чини, да се један против другог не вооружава и да даду господи земљедржцима мира, против који су устали били. На ове су се људи тако ополчили били, да би ји може бити све истребили, да нијесу побјегли били у градове под лубарду.

христијански — православни; *бандијера* — застава; *анархиста* — који не признаје никакву власт; *вооружати се* — оружати се, устајати против кога; *ополчити се* — устати противу кога; *под лубарду* — под заштиту топовску.

Из Обровца вратим се у Крупу, да видим да се није каква штета послије мене догодила. Кад сам дошао тамо, нашао сам, благодареније буди Богу и чудотворној крупској Богородици, све здраво и мирно. До њеколико дана дође ми из Шибеника њеки Нико Руђери, који се уклонио био од страха, да му се што не догоди од злије људи, који су у анархији убили реченога конзула француског Џолата. Ја сам га у манастир примио, и ту сам га све једнако држао, докле није дошла у Шибеник војска цесарева и док се није већ сва Далмација умирила била.

Хотио сам њеколико дана отпочинути у манастиру од великога труда и ватре (врућине), која се те године (1797.) догодила, ал' ето ти ми четврти дан из Грачаца писма од попа Атанасије Дошеновића, који иђаше са баталијоном мајора Боже Мамуле у Книњ као фелд-патер, и који ми писаше да ме речени Мамула жели виђети, него да дођем у Книњ. Још то вече ноћу одлучим се из манастира, и осванем пред Книном. Када се представим мајору, онда ми он наложи да идем у Плавно, на границу турску, и у друга села и да предикујем народу: да се умери и да се владању цесаревои подложи. То је нужно било да из тог узрока учиним, зашто се народ био раздијелио на три на четири класе: једна је хотјела под краљевство и законе мађарске, друга под Австрију, трећа је намјеравала да сами себи

Грачац — котарско место у Лици; *Книн* — кот. место у сев. Далмацији; *Плавно* — село у котару книнском.

изберу принципа, а њеки су опет желили под турском влашћу бити.

Докле сам ја у Плавни и оним околнијем селима народ примиривао, дође по мору у Задар с једном малом флотом и њешто мало војске цесарске генерал-фелдмаршал-лајтнант, барон Матеша Рукавина. Примиривши ја народ около границе турске, будући сви закони грчкога, вратим се у Книњ, да дадем реченом Мамули репорт. Ту нађем господина Данежа, кога сам морао за љубав нашу свуда, као Ментор Телемаха, спроводити и терати, да се прикажемо реченоме Рукавини, како поглавару од војске аустријске, не би ли потврдио наше патенте и права, у којима смо се нашли, кад је пала република венецијанска. Тако пођемо из Книна у Трогир, мислећи да ћемо стигнути и онђе наћи Рукавину. Други дан дођемо тамо на конак и сиђемо код господина Фридерика Павтона; и будући да је Рукавина већ одатле отишао био, зато се у јутру рано навеземо на море, и једва стигнемо генерала Рукавину више Брача; а да је било мало више вјетра на мору, био би нам утекао, и не би га стигли били до Боке Которске.

Кад га стигнемо, уђемо к њему у велики трабакул (у камару) и поздравимо га. Он нас учтиво и политично прими и потврди наше патенте, како ћу доље назначити; а послије нас

флота — лађе; *генерал-фелдмаршал-лајтнант* — чин до највишега ђенералскога чина у аустријској војсци; *репорт* — рапорт, извештај; *Трогир* — приморски град у северној Далмацији; *трабакул* — врста мањих лађа (с двема катаркама); *камара* — комора, соба.

пошље опет у Сплит с писмом на полковника Казимира, говорећи да ћемо од њега примити заповијед, што ћемо радити. Вратимо се ми натраг, а кад се Казимиру представимо, а он пошље Данежа у Имоцку на команду, а мене да идем и да предикујем народу по Далмацији, да не мисле више о другом владању, него да се сви добровољно положе аустријској круни и владању, као што су се до мало времена и подложили. — Ево декрета Рукавининог, којим је потврдио мени генерал-викарство.[1]

Мало затим подложи се сва Далмација и Бока Которска двору аустријском, које сам ја од свег срца желио, знајући благо и праведно владање аустријско, којему сам немало принио моје услуге, као што сљедајућа доказателства освједочити хоће.

Прво доказателство имам од Обровчана, који свједоче да сам ја с Данежом и Шимонелом довео у Обровац једну част војске аустријске из Лике, која је затим обровачку тврдињицу у своју власт узела, и проча, као што ће се из њега видјети. Ево како гласи.[2]

Свидјетељство града Задра.[3]

То исто доказује и Казимир, Ц. К. и Апостолическог Величества полковник и командант слуњске граничарске регименте и кантона, како гођ и бригадир, сљедујућим писмом.[4]

[1] Види на крају списа, у »Прилозима,« бр. 12.
[2] Види у »Прилозима,« на крају списа, бр. 13.
[3] Види на крају списа, у »Прилозима,« бр. 14.
[4] Види бр. 15. у »Прилозима«, на крају списа.

Имоцка — *Имоски* (у средњој Далмацији, на граници херцеговачкој) у котару макарском.

Свидјетелство полковника Данежа, с којим сам у личку регименту ишао, тамо од ондашњег кантонкоманданта њеку малу част војске цесареве измолио и у Обровац довео, гласи овако.[1] —

Кад се већ сва Далмација и Бока Которска благополучно подложила била двору австријском, вратио се речени генерал Рукавина из Боке у Задар, гди му се представи Ивковић и получи од њега пасош за Беч. Тако отиде овај архимандрит јоште исте године у престолни тај град с молбеним писмом, на ком смо се били сви потписали, и представи се императору; јошт к тому слаже (као што ће се даље виђети) да је он у Далмацији ђенерал-викариј и да су га Далматинци под републиком избрали били за јепископа. Прво што је казао, казао је сасвим лажно, зашто није он, него ја, онда био генерал-викариј; у другом је њешто мало истина било, зашто га је хотјело њеколико трговаца за јепископа имати; но ово избраније није законо и по канонима црковнијем, као што сам већ доказао. На које му је цар рекао да се врати у Далмацију и да чека до будуће организације цијеле Далмације.

Стојећи Ивковић у Задру и не видећи часа, да прије постане јепископом, за којом честију преко мјере чежњаше, ишао је у Задру од адвоката до адвоката, иштући савјет шта има чинити. Знајући исти адвокати да се јошт

[1] Види бр. 16. »Прилога« на крају списа.

не видећи часа (по тал.) — нестрпљиво, желећи што пре.

који златник покојнога књаза Анте и Марка Стратимировића из Русије у њега налази, замамљивали су га непрестано, докле му нијесу све измамили, и говорили су му да он неће бити јепископ прије него Зелића са генерал-викарства збаци. Кад то чује Ивковић, помами се и од десперације побудали тако, да му се сав Задар смијао и ругао. Призове себи неког реченог, самопрозваног протопопа, по имену Савковића, кога сам ја често зауздавао и с властију краљевом угрожавао, да не вјенчава четвороженаца и не благосивља безаконе због сродства браке, како што је вјенчавао у туђој јепархији удовицу за старца Ћиру Паренту, а ове кћер за роднога Ћирина синовца Ђуру Паренту.

Тако му сачине адвокати прошњу писмену, а он је даде упоменутоме протопопу, који превари три калуђера и три попа, те се на њу потпишу; а остале он сам с горе реченим протопопом (јошт обојица пјани) потпише, и имена оније свештеника и пастира црковније замрче, који нијесу нигда ни помислили потписати се на његову тужбу против свог црквеног поглавара.

Ваља знати да генерал-викарије у Далмацији и под венецијанским владјенијем нијесу имали прије мене власти педепсати ког свештеника или пароха восточнога закона, ако би овај у чему сагријешио, него би га у овом случају затворила свјетовна власт. Зато сам ја при владјенију аустријском, које је девет

десперација — очајање; *педепсати* — казнити.

година трајало, свакојаким начином старао се да извадим свештенике из руку мирскије и казни њиове, него ако би који погријешио и оптужен био од народа, да је због свог небреженија умрло које дијете некрштено, или чељаде које неисповјеђено и непричешћено; да је у нећељу или који празник остала литургија неопслужена: да ји у оваким случајима казни духовна власт и њиов старјешина. Ја сам неколико пароха цитирао у манастир Крупу, ђе су стајали слободни који дан под именом затвора, и нијесу трошили ни за јело ни за пиће, нити су што коме плаћали, као што су код свјетовне власти по градови млого плаћати морали адвокатима, док се откупе из затвора, осим свога другог трошка за јело и пиће. Зато, који су гођ свештеници били по њеколико дана у манастиру Крупи као под затвором, није се од њи ниједан потписао на тужбу ону Ивковићеву против мене, зашто су сами виђели и познали да сам се старао отети ји из свјетовније руку и казни, и да им је млого лакше било који дан постајати у манастиру Крупи, и пити и јести без крајцаре, ђе су се јошт ползовали боље (у) свјашченом дјејствију и црковном благочинију, него ли у Задру у мраку и тавници, јошт на своме трошку.

Млоге је лажи Ивковић представио био цесару у име свештенства против мене, као свог поглавара и генерал-викарија, но нијесу му ништа помогле, како што ће се виђети сље-

свог (по тал.) — његовог; *цитирати* — навести, позвати кога преда се, наредити да се дође.

дователно у декрету од гувернера и одлуку његовом од цесара. Имао је он јошт и два спомошчника, од који један бијаше архимандрит, а други самоназвани протопоп; и ови су се дан и ноћ старали како ће ме низвргнути с викарства, које ми не даваше ни једне крајцаре користи, него ме јошт кошташе мога трошка и неисказана труда, извршујући царскога намјесника декрете и старајући се дан и ноћ, како би истријебио из винограда Христова трње од сто и више љета, које се већ уселило било и обајатило. Млого сам пута просио од гувернера штогођ пензије, или поне да ми прими ренунцију, коју сам му толико пута представљао; но нигда ми није хотио примити нити које помоћи дати. А вавијек сам стајао у Задру, плаћао по 18 по 20 цекина на годину квартир, држао момка на плаћи, и одијевао га и ранио га, осим што сам морао плаћати адвокате, који ми пишу гуверније и другијем властима по Далмацији, не могући држати на свом трошку секретара. Понајвише пак мучило ме је то, што сам скупо толмаче у Задру плаћати морао, долазеће ми сваки дао из губерније и донесеће којекакве декрете и заповиједи, од којије сам послије циркуларе по свештенству шиљао. Чекао сам и све годину по годину потезао, не би ли мė цесар за труде моје наградио, које јошт воспосљедовало није; позвољене ми чести од па-

спомошчник — помоћник; *обајатити се* — постати бајат, залежати се; *поне* — дајбуди, бар; *ренунција* — оставка; *циркулар* — распис, посланица, »окружница;« *воспосљедовати* — доћи после чега; *позвољен* — допуштен.

тријарха и митрополита у Мљеције биле су ми од Диједа млетачкога заустављене, и тако:

Послије њеколико мјесеци дође у Далмацију комисар граф Рајмонд де Турн на владање грађанско. Овоме се ја таки представим, да ми потврди моје патенте од патријарха Аврамија јерусалимског, и од архијепископа венецијанског, који се називаше филаделфијским, да могу у силу истије свјашченодјејствовати, које ми бијаше забранио при републици генерал Диједо, за повољити упоменутоме архимандриту и викарију Скочићу. Ево како декрет комисара Турна гласи.[1]

Послије него сам добио овај декрет од царске комисије, представио сам истоме графу де Турну толике неуредности, које се налазе у свештенству и народу восточног исповједанија: да млоги пароси презиру и не опслужују заповиједи свога црковнога поглавара, то јест да не држе три рећистра од крштења, бракосачетања и мртвије; да случивши се брак не наповиједају по канонима црковнијем трипут са олтара; да вјенчавају бјегунице жене код живије њиовије први је мужева; а мирски да похићавају од родитеља силом и варварским начином невине и недорасле дјевице; и да непросвијештени пароси исте браке сачетавају по ноћи и у пјано вријеме, без проглашенија с олтара и без икаквог допуштења и слободе от пароха дјевојчина, зашто је млого пута из-

[1] Види у »Прилозима,« на крају списа, бр. 17.

рећистар — протокол; *бјегуница* — жена која је побегла од мужа; *похићавати* — отимати.

међу двије фимилије до крви дошло. На ово моје представленије благоволи ми иста комисија послати декрет, да циркуларно објавим паросима: да под највећу казн имају држати речене три регистре; сваки шест мјесеци ноте (примјечанија) предавати у официју викарија генерала, а викаријо опет губернији; да немају никог вјенчати у ноћи и без три аповиједи с олтара, како без полиције од слободе. Ову је заповијед најприје презрео парох задарски, речени Васиљевич архимандрит, који био јест камен соблазни; и зато га је комисија царска својим декретом таки лишила парохије, премда је у њој служио 12 година, и послала у свој манастир. Овај је био добар изглед другијем парохима, и зато су ови послије боље испуњивали своју дужност, бојећи се да не изгубе своју парохију, а при том и казн не прими.

Тако сам циркуларно објавио свијем парохима у Далмацији, а послије 1810. года и Боке Которске, да сваки брак по трипут напомену у цркви, и да сваког мјесеца посавјетују народ, да не граби силом дјевица од родитеља њихови, нити пак да чине у четири забрањена поста женидбе; а особито, да не држе премамљене дјевојке и невјенчане дома за строгу казн свјетовну, него да је отпусте родитељима својијем. Тако је отео био у Карину Анта Драгаш ћер Марка Балаћа из Ервеника, а у Вукшићу Илија Антуновић римокаток Марију ћер Марка Змијанца; но ја сам

официја — канцеларија; *својијем* (по тал.) — њеним.

ји обје с властију краљеве гуверније повратио својијем родитељима: прву године 1799., а другу 1806. Ове су исте дјевице мало послије биле по закону испрошене и по трикратном с олтара оглашењу вјенчане, а уграбитељи њиови били су сваки по две године у задарским тамницама, осим што су платили својим адвокатима сваком по 30 цекина, да су се опростили тамнице. Оне пак дјевојке, које се код нас зову *ноћне касалице*, које се ноћу украду од оца и матере, и пусте се премамити од момака, чинио сам многе повратити родитељима, чекати дотле, док се трипут са олтара не огласе и послије вјенчају. Овај је случај често прије мене бивао, а у вријеме мога викарства догодило се млого пута; тако сам повратио дома Марију сестру Са̂ве Пиље, која се послије вјенчала за Силвестра Веселиновића, и Јоану, ћер Боже Боклије, која се послије вјенчала за Ђиру Јајића, и многе друге по Далмацији. Тако је казн пароха задарског уплашила друге свештенике, те нијесу више смјели вјенчавати у ноћи, по кућама, без три оглашења и без полиција от пароха (допуштења); примјер Драгаша и Антуновића задао је стра момцима, те нијесу више смјели красти дјевојака; а примјер дјевојака Пиљине и Боклијине учинио је то, да друге дјевојке нису се усудиле више преварити своје родитеље и дати се одвести, зашто су се бојале, да се и оне не поврате и тако стид пред народом не претрпе.

Млоге парове, који су били међу собом у кровном сродству, а особито по светоме духу,

чинио сам разлучити, како што канони светије отаца заповиједају. Само ми се један отео у Голубићу, неки Божо Плавша, коме је допустио неки јепископ карлштатски, у вријеме првог правитељства австријског у Далмацији, да у браку остане. Ја до тога врјемена нијесам знао да њеки господа јепископи имају вишу власт, него што су имали свети оци и апостоли, који су правила и каноне црковне сами сачинили, а нама само оставили да ји држимо и набљудавамо. Зашто не знам за који би други узрок били установљени патријарси, јепископи и други пастири стада Христова, него да каноне набљудавају и по закону и канонима свете восточне матере цркве стадо Христово пасу. И ако су у ономе варварском отоманском владјенију принуждени благочестиви јепископи и свештеници, против закона и црковније канона и против саме, може бити, њиове воље, ако не из сопственог ненаситимог среброљубија, вјенчавати незаконе браке; а оно поне нијесу принуђени они архијереји, којим је судбина благоволила пасти стадо Христово у благочестивијем и просвијештенијем царствама, гдје само царска власт и десница зашчишченије даје, као што је мени давала, само ако се запроси. Што се каса опслуженија закона црковнога и преписанија канона светије отаца, о том је свети апостол Павел духом светим прекрасно написао, говорећи: *Ашче сол обујајет, чим осолитсја?* — А наша

набљудавати — пазити; *зашчишченије* — заштита, одбрана; *касати се* — тицати се; *А. с. обујајет, чим осолитсја?* — »Ако со обљутави, чим ће се осолити?« (Мат., V., 13.).

проста народна пословица вели: »С главе почне риба најприје воњати.«

Служећи ја при републици и при правителству австријском без плаће, у надежди да ћу је добити, као што ми је гувернија млого пута објећавала, саберем све декрете моје и атестате, узајмим од њеког мог пријатеља 100 цекина, узмем од пресвијетле гуверније пасош, и дођем у Карлштад. Овдје ми се потпише на пасошу полковник Казимир, да смијем ићи до Загреба; а у Загребу командант генерал Чернели до Беча. Тако, идући поштом, стигнем осми дан у Беч, 25. фебруара 1799. године. Када дођем у престолни овај град, представим се цару и дадем му писмену прошњу, доказујући достовјерними атестати моје, како при републици, тако и при правитељству австријском учињене, вјерне услуге, просећи за ове каково год награжденије или произведеније во јепископа далматинскаго.

Када сам се представио ја императору с мојим агентом Артл, удивио се био цар, говорећи овоме какав је то генерал-викариј, кад је био овђе Ивковић и казао да је он генерал-викариј у Далмацији. На то одговори мој агент цесару да ја имам доказатељства, с којима Њ. Величанство увјерити могу да сам ја генерал-викариј а не Ивковић. Загим запита император мог агента, знам ли ја талијански, а кад овај рече да знам, онда се окрене цар мени и упита ме по талијански, колико има у Далмацији грчкије манастира. Ја му одго-

воњати — смрдети; *атестат* — сведочанство.

ворим: три. А он ме опет запита: колико има у њима архимандрита? Ја му кажем: два, ја у Крупи, а други у манастиру светог Арханђела. — *Цар:* А ђе стоји у Далмацији Ивковић? — *Ја:* У Задру, а ђе се он постригао, ја не знам, него сам чуо да се у Молдавији пострига.

Послије ове кратке бесједе пружи цесар руку, а ја му дадем написану прошњу с доказателствама. Прочита он неколико први је врста, затим се окрене таулину, узме перо, и нешто напише на инстанцији. Послије се окрене и рече нам да пођемо, да ћемо сутра от Тугута имати одговор. На то се ми поклонимо и отидемо.

Сутрадан сједнем ја с мојим агентом, који се називаше Артл, у његову кароцу, и отидемо Тугуту. Но овај нам одговори да он није добио јошт; не има врјемена виђети што је цесар одредио, него да идем у Далмацију, и да ћу примити одговор преко губерније у Задру. Истина је да је Тугут имао много посла, зашто онда бијаше рат међу Австријом и Француском, и зато би свагда, кад би гођ дошао с мојим агентом к њему, чекао по читав један час, док би се курири разишли, који један долазаше, а други одлазаше, и док би ми најпослије ушли. Најпослије сам молио Тугута, да ми учини милост и да ми каже царску одлуку, била она добра или зла, објећавајући му се да ћу с њом бити задовољан; но

таулин (и *тавулин,* тал. tavolino) — сто; *Тугут* — (Fr. M. Thugut, 1734.—1818.) — аустр. државник и министар спољних послова.

није могуће било ишчупати од њега и једно слово о томе. — Тако сам се морао вратити у Далмацију без сваке користи. Ја би заиста по́лучио био, ако и касно, од цесара којугођ царску милост и награду, да не буде, на моју и свега мога отечества велику несрећу, у миру пожунском предао Французима Далмацију.

Из Беча вратим се у Задар, и запитам гувернатора, је ли што за мене дошло из Беча. Вели: није ништа. Послије године дана дадем истоме ц. к. гувернатору у Задру другу инстанцију, молећи га да ју пошље цесару. То сам и друге, и треће, и четврте године чинио, но све всује. Онда напишем једну плачну прошњу по српски цесару, и пошљем је бившем онда придворном агенту, а сада Јего Ц. Кр. и А. Величанства совјетнику и народних греконеунит[ског] закона училишч вишему надзиратељу и проч. господину Несторовићу, који је прими и цесару је у руке преда; но и он не прими нигда никаква одговора. У њој сам се тужио на неправицу, коју ми чини гувернија толико година:

Ова је прошња од предреченог господина Несторовића предана цесару у руке, као што ме је исти таки послије писмом увјерио. Послије неколико мјесеци дођем ја у Задар, да предам од парохâ, мом правителству потчињеније, назначенија (анаграфи) о крштенима,

---

пожунски мир — закључен 14. децембра 1805. између Наполеона I. и Франца II.; *всује* — узалуд: *Урош Несторовић* (1765.--1825.) — врховни надзорник свих православних народних школа у Угарској (1810.—1825.) и оснивалац прве српске препарандије (у Сент-Андрији, 1812.); *назначенија* (анаграфи) — статистички подаци.

вјенчанима и покојнима. Кад сам ове већ био предао гувернатору Гоешу, запита ме овај: јесам ли ја послао цесару какву прошњу, писану по српски. Ја му одговорим да јесам, а он ми је зато казао да је иста прошња дошла из Беча у гувернију, и да су је опет послали с информацијом за ме добром у Беч. Ту сам се опет мало обрадовао, надајући се да ће ми цесар дати што плаће, с којом ћу моћи задржати моју генерал-викаријалну службу, или барем да ће заповједити гувернији, да ме отпусте, зашто сам га већ млого пута молио да приме моју ринунцију.

Међу овијем врјеменом отиде Ивковић и други пут у Беч цесару, и предаде му против мене тужбу, да би ме цесар скинуо с викарства; а није знао, сирома, да сам ја то и желио и млого пута гувернију за то просио. Но, мјесто да га цесар послуша и јепископом постави, пошље га под стражом чак у Јердељ, у манастир Буковину, ђе је стајао близу годину дана. Послије је био пуштен и дошао у Далмацију. Он је имао једну снау од брата, нећакињу родну упоменутије књаза Стратимировића, који су сви помрли у руској служби, од који је наслиједила била велико имјеније. Ову је послије Ивковић вјенчао за свога по матери брата Јову Сврдлина у Русији, и дошао је послије с њиме из Русије у Трицест, године 1790. Но мало затим оставио је исти Сврдлин своју супругу, а она је остала са Ивко-

информација — обавештај; *ринунција* (исто што и *ренунција*) — оставка.

вићем и својим имјенијем, које је на 12.080 цекина изилазило. Све ово благо источио је Ивковић градећи корабаљ (брод), и тражећи по Венецији, Далмацији и по Бечу епископство; а ово ми је иста жена казивала, плачући на њега и тужећи се, која сада по Венецији по путу проси милостињу.

Ивковић све једнако буњаше попове и калуђере по Далмацији против мене, и послије него што се вратио из затвора из Буковине. Већ се био досадио попима и калуђерима, зашто су видили његову памет, вјетрење и непостојанство, и какве фигуре по Задру чињаше. А јошт какве би чинио био, да је постао у Далмацији јепископом! Сав клер мене укораваше, што сам издао био циркукарну заповијед, да му се на прошњу потпише. Ја сам већ напријед казао да смо се морали потписати, и то из узрока да угодимо слијепим грађанима. Тим сам се бранио код клера. Међу тим казао сам и то, да су свему крива три трговца задарска, и да су они почетак све те невоље и биједе, а не ја, као генерал-викариј, имајући дирит, кад би хотио, ту чест искати за себе а не за Ивковича.

Међутим промијену се игумани у три манастира, који су се на Ивковићеву прошњу потписали били, и други намјесто њи постану. Тако сачину ова тројица једну прошњу по српски императору, и пошљу је преко гуверније у Беч, молећи цесара, да не би Ивковића за јепископа потврдио, прије него (би) му се у гу-

источити — строшити; *дирит* — право.

верну формо процес и разабраније ће се постриго, ће је произведен на дјаконство, свештенство и архимандритство. А сувише укоравали су га у овој парници, да је пријеваром украо прије од грађана а послије од клера потписе на своју прошњу. У овој тужби уплетена су била три игумана и многи пароси и поглавари општина, који су се представили гувернијуму преко свога агента покојнога Симуна Јакшића, и послали у Беч. Ја се у овај њиов посао нијесам могао мијешати, како викариј генерални, будући да сам се ја први потписао био на Ивковићеву прошњу, и јошт к тому учинио, те му се и сав клер потписао. Тако не би било моје поштење, да ја узмем мају реч натраг и уништожим моја дјела; но нијесам могао уставити игумане и клер, да не чине с њиме што им драго.

Међутим ја сам чекао од дана до дана, од мјесеца до мјесеца, од године до године одговор од цесара, или какво му драго помиловање, на ону моју српску прошњу, но всује. Не могући дакле више служити нити дјела којекаква савршивати, сједнем те напишем опет једну прошњу цесару на талијанском језику, молећи да или ми се трошкови на извршеније политическе службе нужни опредјеле, или да ми се ренунција прими, то јест да се отпустим.

Мало послије учини се у гувернији далматинској промјена. Граф Гоеш отиде, а на његово мјесто дође генерал-фелдмаршал-љет-

формо (тј. *формао) процес* — учинила истрага; *политическа служба* — црквено-административна (не верска).

нант Бради. Седећи ја једаред у моме манастиру Крупи, размишљао сам хоће ли ми се што плаће дати, или ће ме барем из достоинства овог отпустити, и тако ме велике тегобе опростити; ал' ето ти мени декрета од гуверније, који ме јошт већма свеза за службу, мјесто да ме поне службе опрости. Да је тако, може сваки увидети из самог декрета, који овако од слова до слова гласи.[1]

Кад сам овај декрет прочитао, ублажио сам се мало и почео сам се надеждом оживљавати, да ће ми се какова награда дати. Међутим сам радио у моме манастиру и понављао двије келије и једну малу цркву, које су биле без повода остале и киснући толико година немало све пропале. По светоме Георгију године 1805. дође ми из Задра од гуверније декрет и заповијед, да предам либре (књиге) свију мени потчињеније пароха о рођенијем, мртвијем и вјенчанијем. Нама' сам парохом циркуларно објавио заповијед од владања, и објавио сам им и од моје стране, да ми све речене књиге пошљу у Задар, да ји могу гуверније показати.

Тако се одлучим 26. априла тог истог љета из мога манастира, и пођем у Задар. Први дан дођем мојијем калуђерима и паросима Стефану Новоселцу и Силвестру Вучковићу у Биљане Горње на конак, од куда сам писао попу Дамјану Торбици у Плавну, да ми доведе купљенога из Турске и нарећенога коња. Поп је то учинио и коња ми на рок до-

[1] Види, на крају списа »Прилозима,« бр. 18.

вео; сутрадан по обједу с реченим попом и парохом пођемо мало до двора мога рођака, господина конта Николета Деде-Митровића, друкчије Јанковића, једно да овога поодимо, а друго да опет мога коња покушамо, ваља ли 25 цекина у злату. Тако метне мој слуга на доведенога коња седло, но не опази да су му колани пространи. Узјашем ја и горе речени поп и парох, но кад сам био близу двора упоменутога господина на равној улици, потегнем коњу узду, и ободем га мало да поигра: учини он десет двадесет скокова, но будући да је био мален, и као прасе дебео, а колани добро нестегнути, зато се седло ваљаше, пак сам се и ја на седлу час на једну час на другу страну пригибао. Бојећи се да не паднем, стиснем около њега ноге, да не би пао; но нијесам ни осећао, да су ми на чизмама мамузе. Ове су га све већма и већма боле, што сам ја више стискавао; зато се све више и више коњ помамљивао и скакао. Не могући га никако устегнути да сјашим, и видећи себе у рђавом бићу и опасности великој, смислим да у скоку сјашим. Зато се лијевом руком ухватим коњу за гриву, и држао сам у њој кајише од узде, а десном ногом ударим о земљу. Но како ова о земљу груне, а она пукне на два комада више глежња, а лијева остане јошт у узенђији. Срећом мојом стане коњ; зато дигнем пребијену ногу у висину, а лијеву држим у узенђију, и станем викати ону двојицу, да сјашу и да ме спусте, које они и учине.

У тај ма дође и горе речени конте Н колето Јанковић, кога је моја несрећа мло опечалила била. Ту се скупе људи, метну м као мртва на носила, и донесу ме кући, ђе (горе речени пароси живљели. Мало затим н падне на ме неисказана жеђ, запросим о около мене, да ми донесу једно стакло вод но један између њи проговори: »Не дајте м воде него вина,« за који пак то узрок, не зна ни данас; може бити да се опијем и да та бољећицу толико не осећам. Јеле мој господи рођак конте Николето пошље свог момка, ' донесе велики врг пун вина. Ово ја попије у два душка; но залуду, жеђ се све више више умложаваше. Међутим дозваше стар Симуна Зорића из Корлата, који знађаше д бро сломљене кости намјешћати. Кад ми ста овај ногу направљати и преломљене кости ред дотеривати, стоји шкрипа костију, ш једна о другу чеше и удара, а ја опет шкр пим зуби од велике муке. Јаукао нијесам, не сам се био јако усићио и бољу с трпљење сносио, размишљавајући: како су трпљели м жествено толики свети мученици за Христ свога спаситеља, тако ћу и ја трпљети за се и за продуљење мога живота.

При том мом мучењу бијаше моја род сестра Мандалена и Василија, жена родно мога брата Теодора; ове плакаху на глас, то ми усугубљаваше моју болест; зато са чинио да се изрену из камаре напоље. Рече

усугубљавати — удвојавати; *изрену* (м. *изжену* од *изагнати*) — изагнају.

Зорић привеже ми дашчицама пребијену ногу; но будући да је био стар и да му руке дркташу, зато није могао управ погодити и намјестити кост с кости. До пет часа дође други љекар, неки Јуре Јерчић из Придраге; одавије ми ногу, и виђо да ми стоји нога накриво; рекнем му зато, ако боље зна од првога, да је изнова направи. Сад сам јошт већу муку и бољетицу осећао, зашто сва нога од пете до кољена бијаше већ отекла. Ови су моји љекари били прости мужеви илити сељани, и научили су овај занат намештајући пребијене ноге волима и коњма, но народ ји је послије употребљавао у потреби и за своје ноге, као што сам и ја чинио. И точно мени речени Јерчић добро намјести и кост с кости сљуби тако, да, море бити, не би боље учинили ни први учитељи љекарства и хирурги, који по свеучилиштима уче по њеколико година.

Лбжећи у Биљанима мјесец и по, отворе ми се на нози ране, и речени мој љекар даде ми савјет, да пођем у Задар и да се лијечим. Кости су ми се у ноге већ биле свариле и срасле. Тако ме узму моја два воспитаника, горе упоменута пароха, и за четири часа на коњма допрате ме у Задар. Ту нађем камару у трговца Стефана Миљевића, и прележим јошт шест нећеља, док сам се од рана излијечио и неколико стученије коштица из голијени извадио.

Међу тим долазили су ми како у Биљанима, тако и у Задру, неки пароси, попови и калуђери, на посјешченије, и доносили су ми

речене књиге, које сам морао онако болестан оправљати ц. к. гуверницији. Њеки су ме пароси и калуђери и сажаљевали о моме несрећном случају и болести, а неке сам примјетио да су били радосни и да су ми се смрти радовали; а то су они били, којим сам давао неку малу казн, да не вјенчавају пјани и по ноћи и без три са олтара наповиједи, да имају служити сваке неђеље и празника народу свету летургију. Ал' им ја зато нијесам нимало за зло примио, знајући да у свакој фамилији, селу и провинцији виша част чељади не љубе свога старјешину, а сувише који се нађе зао, како ја што сам био, и то да се опслужују закони црковни и царски.

Истог љета 1805. у мјесецу јунију, у Петров пост, около уре ноћи уђе мој домаћин у камару, и каже ми да ме један калуђер жели поздравити. Помислим ја да је који мој брат из Крупе, Крке или Драговића, и одговорим му да га пусти к мени у камару. Уђе исти и поче по обичају читати «Молитвами свјатих отец« и с метанијом. Познам ја нама', по читању и по језику, да то није Далматинац него страни; зато га упитам, од куда је. Поче ми нешто одговарати по српски, но нијесам га могао добро разумети и, видећи га да је Грк, почнем га по гречески испитивати. Каже ми да је из Синајске горе протосингел, да је по Босни путовао и сабирао милостињу, и да је сад дошао из Турске управ к мени у Далма-

виша част — већи део; *калуђер... страни* — потоњи *владика Венедикт* Краљевић, о ком ће даље бити више говора.

цију, да му допустим по градовије просити милостињу, и да га препоручим парохијама, не би ли га наповидили својим трговцем, да му сваки даде оно што море. Упитам га ја, ђе је на граници из Турске прешао у Далмацију? Одговори ми: више Цетине, преко Уништа. Овђе сам се ја страшно био уплашио био, говорећи му да је велико зло учинио, што није ишао јавним путем на Паланку Рашковића, и што није с другијем људма био у лазарету, да опстоји ту контумацију, како и остали, који долазе из турске земље.

Прије овога његова прихода бијаше из полиције проглашена заповијед, да сваки иностранн, који би дошао у Задар, да се има тај час представити са својим пасошом у полицију. Док сам ја ово моме госту толковао, слијегаше се он све једнако с рамени, и у великој смирености, исто како лисица, кад се види уваћена у гвожђу, одговараше ми да он није знао за ту заповијед, мислећи да је слободно ходити сваком и по Далмацији како и по Турској. Таки сам ја помислио да је дошао овамо људе варати, као што у Босни и Јерцеговини и Србији варају прости и слијепи српски народ, и сабирају од њи толике новце на име манастира, за које после купују владичества; но расуђавао сам опет да није крив, знајући каква је у Турској слобода и глупост оне њиове варварске губерније. При свему том постарам се, како ћу и њега и себе и сву фа-

Унишша — на граници далматинско-херцеговачкој; *Паланка Рашковића* — село у книнском котару под Велебитом.

милију, ђе је дошао к мени, избавити од биједе, да не потпадне сав Задар у контомацију, а мога господина протосинђела и његова два момка по законима не мушкетају и тијела им на огањ не баце. То сам се старао учинити, једно из човјекољубија, а друго из странољубија, зашто сам и ја млого странствовао и знам како је, и желио сам страном толико помоћи, колико се море. Међу тијем служио сам га кафом и чибуком, размишљајући с ким се имам за то совјетовати.

У трибуналу сам имао једног главног пријатеља, министра. Овоме сам таки писао и молио, да тај час дође до мене, да ми је велика нужда с њиме говорити. Он таки дође, а ја га послужим по обичају кафом, и приповједим му међу тијем сву историју о моме протосингелу. Ужасне се и препадне овај мој пријатељ, кад то разуме, и побоји се да од протосингела на њега куга не пређе. Скочи да бјежи. Ја сам га увјеравао, а и мој гост, да је у турској Босни, од куда је исти дошао, све, здраво и мирно, молећи га, да ме усовјетује што имам с протосингелом чинити. Овај ми господин одговори да му кажем да таки, како се у јутру град зором отвори, узјаше на коње и да се истим путем, од куда је дошао, врати у турску земљу. Затим, ако жели просити по Далмацији милостињу, нека дође путем публичним у лазарет и одстоји ту контумацију. Све сам то по греческн протосин-

мушкетати— пушкарати, стрељати; *министар* — судија (?); *публични* — јавни; *лазарет* — карантин, котроманац.

гелу истолковао, који је рано у јутру отишао из Задра у турску земљу, но није се нигда више повратио. До мало мјесеци послије чујемо да је исти протосингел постао у Босни јепископом, које му је јепископство продао Калиник босански. Но опет послије неколико мјесеци пукне глас, да су Турци новог босанског јепископа затворили, мучили и оглобили, а зашто — мени то није познато. Послије него се ослободи од турскије руку, утече из Босне у Австрију, а године 1807. из Аустрије у Биоград, Кара-Ђорђу, међу Србље, ђе је нашао два руска официра нације греческе, генерала Родофиника и мајора Недобу, тако и владику Леонтију, и ту је живио осам мјесеци. Како се међу Србима владао и како је из Биограда изишао, не знам. То боље знају Србљи и онај српски историк, Скиптрович, који је свијету јавио ко је био узрок, те је Србија онако лудо пропала, послије него се 12 година јуначки бранила од лавовије уста. По свој прилици на том захвалити Срби могу Родофинику, Недоби и Леонтији епископу.

По горе напоменутом императоровом декрету од 26. фебруара 1805. године, којим је Ивковић сасвим прогнан из Далмације, а ја у мојој власти духовној потврђен, имао је це-

---

Родофиник — Конст. Константинович Родофиникин, изасланик руски, послан 1807. у Србију ради везе са старешинама устанка, побегао 1809., после пропасти на Каменици; *Недоба* — помоћник Родофиников, побегао и он 1809., али се вратио 1811. и остао до 1813.; *Леонтије* — митрополит београдски од 1801. до 1813, умро у Русији 1822.; *Живко Скиптрович* — звао се тобоже човек, који је П. Соларићу послао рукопис »Сербіе плачевно паки порабоцценіе лѣта 1813.,« штамп. у Млецима 1815.

сар мисао, да ми даде што плаће. То исто сведочи и атестат генерала Бради, који ћу таки доље приложити; али се ово не могаше, на моју велику несрећу, испунити за узрок, што немирни Французи миром пожунским лишише Далматинце за неко вријеме свога доброга краља и оца, коме је судбина небесна и паки повратила вјерне њему и миле Далматинце љета 1813 27. октовра. Ево како атестат Брадин гласи.[1]

Старање моје о установленију народне школе ради обученија православне восточнаго исповједанија српске младежи у Далмацији.

Умирен мало и опојен надеждом, да ћу скорим врјеменом получити од цесара што плаће, постарам се да добијем из Сријема каква учитеља. Пишем дакле јепископу господину Видаку, да ми пошље ког наставника, које овај учини и пошље ми њеког Марка Радовановића, кога ја намјестим у Жегару за учитеља, но који није више ту био него шест мјесеци, а послије отиде у своје отечество. Дођу такође и многи из Сријема, које ја све којеђе понамештам. Међу овима дошао ми је био један дјакон из Фрушке Горе, из манастира Привине Главе, по имену Пантелејмон Мијаљевић. Овога сам намјестио био пред Книњем за учитеља, ђе је стајао у кући цркве светог великомученика Георгија. Овај би се, море бити, утврдио био и мјесто угријао, али му, по несрећи његовој, дјак упали кућу, и то обноћ, ђе изгоре толико црквене робе, а моје до

[1] *Види* у »Прилозима«, на крају списа, бр. 19.

50 ф. штете. Тако он обноћ побјегне у Срб (провинцију), од куда није смио доћи у Далмацију. Ја сам се старао помирити овога чоека с онијем народом, чију је црквену кућу дјак његов понеотице запалио; и писао сам му да се врати у Далмацију, објећавајући му да ћу га намјестити у Шибенику. Тако се он врати и ја га пошљем с препоручителним писмом прокураторима у Шибеник, који га драговољно за учитеља приме. Но послије њега дође неки други у Шибеник, и хотјаше га изагнати, но ја сам га свагда мојом викаријалном влашћу зашчишчавао, за које ми је свагда у њеколико писама тепло и благодарио.

Овоме Мијаљевићу нијесам ја ни полак добра могао учинити, како што сам желио, и ништа више нијесам му учинио, него само оно, што сам и сам получити желио, кад сам странствовао по Фрушкој Гори 1788. године, а послије и по другој Европи и Азији. Заиста могу исповједити обилним језиком да онај, који нигда странствовао није, не зна шта је иностранi, и који није трпио биједе и нужде, не зна шта су ова, као што и нека српска пословица вели: *Сит гладном, и здрав болесном, и богат сиромаху нигда не вјерују*. И право рећи, колико је у моме вијеку долазило из Срема у Далмацију младића свакојакије, и јошт од Мијаљевића млого ученије, но нијеан није био онолико постојан у Далмацији, нити се држао своје чести као овај; зато сам га понајвише примао у моје покровителство

Срб — село у котару доњолапачком у Крбави.

и љубио; а то не из другог узрока, него да би се могла од њега ползовати јуност мога и данас непросвијештенога отечества и клера. Истина, ја нијесам могао мојим трошком помоћи овоме Пантелејмону Мијаљевићу, учитељу, зашто нијесам имао ни сам ни од куд ни од кога какве плаће; но трудио сам се другим начином пружити му руку помоћи.

Судио сам послије: у Далмацији има 54 цркве восточног вјероисповједанија; ту дакле има 54 тутора црквена, и толико јошт више пароха и капелана. Да сваки од овије даде на школу и учитељу сваке године по један цекин, 4 форинта у цванцига, то би велика закрпа била нашијем учитељем, и јошт би већма ревновали и трудили се, да дјецу науче и просвијете. Но знајући ја да ни црквени прокуратори ни пароси и капелани то драговољно дати неће, представим цесарско-краљевском гувернеру у Далмацији прошњу, с информацијом, да не имамо у Далмацији једне школе постојане, да се могу учити дјеца, од које би временом изишли учени и просвијештени свештеници и пароси, и да од толико година царствује сљепота и непросвјештеније у Далмацији и међ' народом и клером восточног вјероисповједанија, молећи да би издала цесаро-краљевска гувернија на све поглаваре од крајина заповијест, да по прошњи мојој, као генерал-викарија, усовјетују све прокураторе црквене, парохе и капелане, да даду по један цекин, да би тако уздржати могли једног *учитеља* на плаћи, да можемо поштено живити.

На ову моју прошњу одговорила ми је гувернија, да она похваљује моју ревност к просвјештенију мога отечества и рода, но да они не могу дати таке заповиједи, него да се ја старам лијепим начином привести и увјешчати парохе и прокураторе, да сваки по један цекин принесе драговољно на жртвеник отечества и рода свога.

Пошљем дакле циркулар свијем парохима и црквенијем прокураторима, просећи од њи да за корист дјеце и порода свога, а и цијелог свог рода, принесу сваке године по један цекин, и да се они, који оће добровољно дати, потпишу на десну страну циркулара, други пак, који неће и не желе свом роду и самом себи благополучија, — на лијеву. — Неки су се пароси потписали на десну страну циркolара и објећали да ће драговољно давати; неки пак, и јошт скоро највећа част, на лијеву, изговарајући се или да су сиромаси, или дјеце не имају, која би се у школи учила. То је и већа част пароха, калуђера и прокуратора говорила. Тако је остала моја ревност мртва и труд до данас бесплодан, гледајући како неки попови не имају у својој парохији ђака, да им на летургији помогне, него, како гођ и калуђери три манастира, који се на парохијама налазе, узму или из своје фамилије или из туђе какво дијете, пак га по неку жалост науче; но међутим мора свом калуђеру или попу коње чешати и сваку кућну потребу чинити, а при том и у цркву отходити и појати; и тако остају дјеца, као и духовници, слијепци

до смрти, као што сам и сам остао слијеп до гроба, служећи калуђере у Крупи. Тако би и остала била и Далмација и Албанија (Бока Которска) вјечно тупа и непросвијештена (а о Босни, Јерцеговини и Црној Гори није ни говорити), да се на нас не обазре милост Божија и милост нашег свемилостивјејшег императора и краља Францишка II., који, и дан и ноћ о просвјешченију Богом поданих себје народов отечески старајући се, заповједи да се свуд по монархији како гођ остале тако и греконеунитске школе свуда под предводителством опоменутога господина краљ. совјетника Несторовича увести имају, као што ће се и у Далмацији заиста увести скорим временом.

О судбино, зашто нијеси дозволила пре 100 година, кад су Далматинци истерали Турке из Далмације, да моје отечество потпадне под владјеније пресвијетле австријске круне, ђе царствује слобода сваког закона, ђе царствује наука и просвјештеније народа и поданика сваког племена, него си допустила да моје отечество, Далмација, толико врјемена стење под венецијанским, а онолики српски народ неколико вијекова под јармом варварске и тиранске отоманске власти, и у највећој и крајној сљепоти и непросвјештенију. Истина, слава и слобода српскога народа, која више од 400 година на бојном пољу Косову закопана лежи, почела се била у Србији подизати, но невјерност, неслога и нељубав српскије поглавара, која је била и на крвавом Косову у

греконеунитске — »грчконесједињене,« тј. православне.

вријеме погибели светог кнеза Лазара Гребљановића, учинише те Србија опет потпаде под не мало прво иго варвара. А том јој је криво безумије своји поглавара, свјетовније и духовније, који нијесу хотјели, послије него су неситој аждаји стукли били главу, покорити се једном најславнијем и најмогућијем двору и првом сосједу и покровитељу, од кога су Срби у највећој нужди јошт у стара времена имали сваку помоћ. Јадна Србијо! Касно ће ти већ више доћи онакова срећа, и касно ће се родити други Црни Ђорђе Петровић! Истина, кад сам био у Бечу године 1815., онда су ми се неки петљарци на њега тужили, говорећи да је он крив и узрок био, што је она онако пропала; но нијесу ми и то казивали, како се до 70 невјерника и изданика договорило било, прије него што ће Србија пропасти, да погубе онако славнога витеза, — који је био први узрок, што се Србија подигла била, што се из лавовије уста избавила и што су Срби неколико година слободу уживали, — и да изберу себи другога поглавара, подобна Вуку Бранковићу, који је свога цара изневјерио, као што су и Ђорђа изневерили три Грка и неколико Срба слепаца. Године 1810. били су послали ови невјерници дупутата у Љубљану

погибел — пропаст; *Гребљановић* — по руском м. *Хребељановић*; *петљарци* — сплеткаши (?); *до 70 невјерника* итд. — јамачно се ту мисли на смерове које су имали г. 1810. и 1811. Карађорђеви противници: Миленко Стојковић, Петар Добрњац, Јаков Ненадовић, Милош Обреновић, Хајдук Вељко, Ст. Живковић и др.; *Никола Шкуљевић* (стр. 156.) — дошао је, као курир, 25. априла 1810. године у Љубљану, од стране Карађорђеве, ради преговора да се Срби ставе под француску заштиту.

Николу Шкуља к господину Мармонту, да зове Французе, да им се подложе, не знајући да ће десница Божија и цесарева с сојузницима својијем сатрти силу француску и уничтожити гордост њену, која се већ до више небеса подигла била.

Поведеније моје пред изласком австријског владјенија из Далмације и Албаније; довод да цесар имађаше мисао одредити ми плаћу.

Међутим, докле сам се ја трудио о просвјештенију отечества и рода мога, и докле сам се старао увести у Далмацију народокорисне школе, служио сам мога цесара вјерно и извршивао заповједи његове и гуверније, у крепкој надежди, да ћу бити од цара помилован. Но колико сам гођ молио, по светом евангелију »Взишчите и обрјашчете, толците и отверзајетсја вам», премда сам ово свагда на царство небесно, а не земно, возносио, опет нијесам могао дочекати да ме цар чим помилује. Но ја ево не могу жестокосердију царја приписати, него оним, којима је владање у Далмацији повјеровано и који наопакијем својијем информацијама цару на мјесто бијела црно кажу, а овима предобри цесар мора више вјеровати него ли једноме, премда поштеному и вјерному, поданику.

У то вријеме роди се међу Австријом и Француском рат. Обе ове силе подигну се тако једна противу друге, као да ће је смакнути

помилован — обдарен; *Взижч. и обрј.*, *толц. и отверв. вам* — »Тражите и наћи ћете, куцајте и отвориће вам се.«

и у пропаст бацити. Страшни облаци подигоше се од Француске, и све црњи и црњи над Аустријом бивагу, као што су се мало послије над њом и провалили. Зато ја сам, по савјету Брадову, који ћу мало доље напоменути, послао циркулар расписе свијем свештенству восточне цркве, да се по свијем црквама молепствија за цесара и његово оружје против његовог непријатеља чине. Послије у прилогу виђеће се и мој циркулар са српскога језика на талијански преведен, с кога мало да нијесам био од Француза мушкетан. Када је садашњи наш цесар предао био по миру пожунском Далмацију Французом, саопћио је једним декретом Далматинце, и препоручио им је отечески да, како год што су били вјерни њему, тако исто да буду вјерни и Французом и њиовом императору Наполеону. По овом декрету владао сам ја с мени потчињеним клером и народом восточног вјероисповједанија точно; и зато није при цијелом француском владању у Далмацији, који је около седам година трајало, ниједан од нашег закона ни духовни нити свјетован мушкетан, чему су се чудили и дивили сви Римљани, а и сами Французи. А ову вјерност приписује Мармонт, дука од Рагузе, не хвалећи се, мени, како црковном поглавару и генерал-викарију восточног вјероисповједанија. Ево декрете генерала Брадије, о коме сам мало горе напоменуо.[1]

Сав се клер и народ врућо молио Богу да даде снагу оружију цесаровом, да побиједи

[1] Види у »Прилозима,« на[illegible]ча, бр. 20.

своје непријатеље, бојећи се да исти непријатељи не обладају и Далмацијом, кога нијесу хоћели Далматини ни под који начин примити, када су изгубили свога принципа од републике венецијанске, него су се вољели подложити цесару аустријском. Но није хоћело милосрдије Божије послушати молбу и сузе народа далматинскога, него је допустило, може бити за гријехе самога народа, да потпадну под јарам француски и да тамо поднесу већу казн, него што је икада Далмација подносила. Но премда Бог није услишао сада плачуће и њему молеће се Далматине, услишао ји је мало послије, зашто је једва неколико љета прошло, а оно је, по милости небесној, опет Далмација дошла под круну и управленије нашег садашњег свемилостивјејшег монарха и императора Францишка II.

ТЕЧЕНИЈЕ ТРЕЋЕ

Под владањем француским.

Убијствене стријеле, наперене на ме од којије злотвора код владања француског, мојом правицом сатрене, и мени од истога писмено дано успокојеније.

Тако, као што је горе више пута јављено, дођу сљедством мира пожунског Французи у Далмацију, 17. фебруара 1806. године. Истина је, кад су дошли у њу, да су нашли по градовије неколико подобније себи јакобина и свог мњенија људи, који су ји једва дочекали; но клер и воопште народ једне и друге цркве

нигда није био задовољан, владањем и законима францускијем, развје које мало число, и то за сопствени какав свој интерес или почаст.

Четири расписа (циркулара) моја јесу била из официје послана по свој земљи Далмацији. Три су повраћена била, а четврти је био уставључен и наопако истолкован од мојије непријатеља; још к тому најжешћом тужбом представљен био францускоj конзилији од гвере и генералима Молитору, Лористону и Перукети. Био сам оптужен, да сам у најпрвом пункту горе напоменутог циркулара псовао Французе, да су крст, закон и вјеру бацили и ногама погазили; а ја сам писао вјеру од трактата и мира, а не вјеру од закона, нити сам именовао био у циркулару Французе, и ово ме је спасло, те нијесам погинуо. Друго, казали су да сам био у Русији и да се с Русима држим, чија се флота онда бијаше с Французи у Макарској, Пољицима, Лезини и Рагузи и Боки од Котора. Треће, да сам у три часа ноћи говорио у кући Петровићевој с консулом русијским Фантоном, који је прошао био кроз Задар из Рагузе у Ријеку (Фијуму). Четврто, да се преписујем и у Кроацији с австријскијем официри, и да сам највећи непријатељ Французима у Далмацији. Пето, да би

официја — канцеларија; *конзилија од гвере* — ратни савет; *пункт* — тачка; *Молитор* (1770. 1849.) — одликовао се у ратовима за време велике револуције и под Наполеоном I; године 1808., као главни гувернер Далмације, уништио републику дубровачку; *Лористон* (Lauriston, 1768.—1828.) — такође одличан ђенерал Наполеонов, доцније и министар и маршал; *Макарска* — котарско место у Средњој Далм.; *Пољица* — стара кнежина у котару сплетском; *Лесина* — далмат. острво Хвар.

се Далмација послије републике млетачке подложила била таки Французима, само да ја онда нијесам био генерал-викариј, који сам први с Данежом ишао у Госпић и довео одавде војску австријску у Далмацију. Шесто, ако ме Французи не скину са власти генерал-викаријалне, да народ восточног вјероисповједанија неће никада бити вјеран императору француском. Седмо, да ја и сав клер закона грчкога, којим управљам, помињемо императора австријског, а не француског Наполеона. Јошт осим овије пунктова представили су били моји непријатељи млоге којекакве с горе реченим мојим циркуларом, који су са српскога језика превели наопако и лажно на талијански.

Најжешћи ови моји непријатељи били су два духовна и један свјетовни. Један од овије духовније мислио је да ће послије мене бити генерал-викарио; а други се бојао, да га не изренем из задарске парохије, што му се до мало дана и догодило за његове неваљале поступке и посведневно пјанство; а трећи — мирски, који се бијаше свадио с једним мојим главним и срдачним пријатељем. Ја сам се свом снагом трудио да ова два човека помирим, но нијесам никако могао; истина, један се бијаше склонио, но други ни по што, и овај бијаше пун лукавства лисичијег, и овај [је] првом платио злом за добро учињено му.

У вријеме речене тужбе, кад је био пост свете четиридесетнице, налазио сам се у манастиру Крупи, и не би никада дознао био да су ми непријатељи ископали и већ приуготовили

код Французâ гроб, да ми не буде јавио из Задра речени срдачни мој пријатељ. Овај ми пише да како његову књигу примим, тај час да дођем у Задар, прије него би ме жандарми француски довели. Управ је био велики четвртак, кад сам ово немило извјестије примио. Истина, моја је совјест чиста била, што се каса невјерности моје и мога владања према новог француског правителства, и знао сам да сам прав, како што ће се послије вићети из декрета Дандуловије и Мармонтовије, и команданта генерала Ледее от пијаце у Задру, но опет сам се био јако уплашио и јошт више онијем безђелницима чудио. Међутим ослонио сам се био на вољу Божју, да он са мном управи како оће, и нијесам хотио оставити да не чујем у моме манастиру страсна евангелија, и да не прославим у њему свијетло тридневно Христово Воскресеније с мојом браћом. 1806. на Томину сриједу дођем у Задар, и отидем таки поздравити реченога пријатеља, који ми је писао био да дођем у Задар. Кад сам дошао к њему, послужио ме је кафом и савјетовао да стојим у Задру и да ту очекивам мој суђен дан; но и то ми је казао, да чрез цијело то вријеме не долазим к њему, зашто су, вели, и њега са мном и јошт неколико мојије и његовије пријатеља у истој тужби оклеветали и облагали. Ево мени биједе и невоље: буд што су ми душмани јаму

што се каса — што се тиче; *командант генерал от пијаце* — главни заповедник места, гарнизонар; *страсна евангелија* — јеванђеља која се читају велике (страсне) недеље.

ископали и у стра највећи поставили, туд ме опет пријатељи моји одбијају, да се с њима поразговорити, посовјетовати и тако срцу мало одлакшати не могу!

Стојећи шест мјесеци у Задру, ходио сам неколико пута некијем мојијем тобоже пријатељима грчког и римског вјероисповједанија; но када би им куцнуо на врата, свагда би се слуге помолиле кроз прозор или на балкон изишле, и казали би ми да господара не има дома; и ако би кога ђе срио на пијаци или на ком другом мјесту, таки би ме обишао и од мене побјегао, само да се самном не сретне и не поздраве. Ово ми је давало јошт већи стра, мислећи да они знаду све, што се од мене догодити море и у каквом сам подозренију код Французâ. Послије сам дознао да више од по Задра на мене гледи, и да су нарeђени од францускије генерала, да на ме имају око и шпионирају, не би ли уватили какво писмо од Русâ с флоте или од официра австријскије из Госпића на мене, или моје какво на њи. Но, срећом мојом, нити сам коме ја онда писао, нити су мени у оној ватри они писали; а све сам гледао кад ће ме Французи шчепати и повести у форат, да ме мушкетају.

Међутим био је генерал Лористон, адјутант Наполеонов, у Рагузи тврдо затворен од Руса и Црногораца, но генерал Молитор избави га одатле хитростију и преваром, а не са снагом својом. Овај не имајући више од 1000 војника, чинио је да Руси и Црногорци

форат (fort) — тврдиња, град.

мисле да има 20.000, преоблачећи ју у разно одијело и стављајући ји Русом и Црногорцима пред очи. Ови дакле, мислећи да ји има толико хиљада, оставе своја положенија, и тако ослободе Лористона. Но јошт више приволео ји је к тому један Грк, командант од једне руске фрегате, на флоти, у служби руској, који је од Француза поткупљен био и који је ове пропустио по мору од Стона до Рагузе, кад су у њу најпре ушли Французи. Бијаше послије дошао глас у Далмацију, да су адмирал Сињавин и митрополит црногорски послали реченога издајника Грка у гвожђу окована у Петрбург, но је ли то истина и шта су с њим послије учинили, — не знам.

Послије него што су се Французи ослободили у Рагузи од Руса и Црногораца, дођу генерали Молитор и Лористон у Задар, ђе бијаше први до пришествија Дандулова и Мармонтова провизорни гувернатор грађански и милитарски. Ја сам начинио био међу тим анаграф од душа, цркви, клера и манастира восточног вјероисповједанија, и однео генералу Молитору, да би се тим како умилио и показао моју подложност новоме краљу и гувернеру. Свак је мислио у Задру да ја не знам да сам био оптужен, како што сам ја и учинио винту, и нигда се нијесам показао скорбним, нити да сам мужество изгубио. Међутим пролазила би свако јутро она два духовна лица,

положеније — положај, позиција; *фрегата* — ратна лађа; *Стон* — градић на мору северно од Дубровника; *провизорни* — привремени; *анаграф* — статист преглед; *чинити винту* — претварати се; *скорбан* — тужан; *мужество* — храброст.

11*

која су ме оптужила, испред мога квартира, и гледали би јесам ли дома или не. Кад би ји смотрио, таки би им се показао на прозору, да ме виде, да им већи јад у срце уђе, и да им тим покажем да ће њиове клевете и лажи остати с помоћу Божијом и мојом правицом осујећене код Французâ, како гођ и Скочића код венецијанскије инквизитура.

Кад сам дошао у двор Молиторов, застанем ту и Лористона и јошт 50 официра, који су сви истом с ручка устали били. Кад ја покажем мој протокол, приме га од мене адјутант Молиторов и толмач млади Филициновић; а Молитор и Лористон пођу у кабинет, и мене позову унутра. Кад ја уђем у кабинет, а они затворе за мном врата, и поче ме таки Лористон питати, ко сам ја. Одговорим му учтиво, да сам архимандрит Зелић манастира Крупе и генерал-викариј закона восточне цркве у Далмацији. На то ми он рече:

— Кад си ти генерал-викариј, зашто ти и твој клер помињете на литургији у цркве русијског и австријског императора, а не Наполеона, којему сад Далмација принадлежи? — Рекнем ја:

— Ваше превосходитељство! Ви ћете мени милостиво опростити: то није истина, зашто смо ми, како је дошло оружије француско у Далмацију, таки цесара австријског из нашије молитава изоставили, и сад помињемо императора Наполеона, а о руском императору нисмо никада ни у сну помислили.

Лористон: Кажу да си ти био у Русији; зашто си у њу ишао?

Одговорим му: Ја сам био већ два пута у Русији с пашошом мога принципа. Први пут године 1782., а други 1787. А ишао сам тамо милостиње ради, зашто је, прво, мој манастир сиромашан, у једној пустини, и више живи од милостиње него од свога прихода; а друго, Далматини восточног вјероисповједанија, с Русима једног закона и језика, не имају црковније правилније књига, нити се ђе печатају, него ји из Русије добијамо, зато сам ишао тамо, да донесем из Русије коју црковну књигу за мој манастир и за јошт неколико цркви, да се из њи молимо Богу, колико за нас, толико и за нашег владајућег цара у отечеству.

Лористон: Зашто ти, као генерал-викариј нијеси нама', како су Французи дошли у Далмацију, заповједио циркуларно твојијем парохима да помињу на литургији Наполеона и његову фамилију, с вицекраљем, него се помиње и данас цесар австријски?

Одговор: Ваше превасходство! Ја сам Вам већ казао да није истина да се више помиње публично у цркви цесар австријски; а моја је власт слаба у Далмацији, коју сваки парох не послуша. Ја га истина свагда у литургији помињем, но много пароха мога закона не знаду му ни имена, како ће га дакле помињати. Зато сам чекао од господина гувернатора Молитора декрет, који би се те ствари тицао и по ком би ја заповједати могао свијем парохом, мени потчињенијем, да се помиње у црквама греческијем император Наполеон, како што ми је граф де Турн писао, кад је послије венецијан-

ске републике дошло оружје австријско у Далмацију, и како што сам ја таки заповједио парохом, да се цесар австријски у црквама помиње, које су пароси и учинили; но будући да су га већ девет година спомињали, море бити да им се већ његово име углубило у памет, и да се преваре, те га који пут помену. Но ја, мислим, томе нијесам крив.

Млого ме је јошт којешта Лористон запиткивао, но ја сам му на свашто одговорио; но при свем том нашем разговору није Молитор ни уста отворио. Или може бити није знао по талијински, или није хотио са мном говорити, него бијаше метнуо руке обадвије у простriжи од џепа, и тако ме гледаше. Једније пута корачио би к мени и унео би ми се у очи, а неколито пута узео би ми крст мој парадни са прсију у руке, и разгледао би га, како је филдеграно окован и различитијем камењем украшен. Најпослије ми рече Лористон: »Ајде нама' пиши, и подај заповијед парохима твојијем, да помињу Наполеона, а имаћеш за то од Молитора декрет.«

Тако сам се једва од њи избавио, послије него сам се читав час с њима диспутао. Сву сљедујућу ноћ морао сам провести седећи и писајући парохима циркуларе, да у црквама помињу Наполеона, а декрета Молиторова нигда нијесам веће видио. После овога мога с Лористоном и Молитором разговора био ми је мало стра одлакшан, расуждавајући да су Французи и њиови властитељи милитарски разум-

властитељи милитарски — војни власници.

нији, мудрији и праведни[ји] неголи турски, и да неће човека смакнути дотле, док му се парница не сврши и кривица његова добро не разбистри и потврди. И заиста, морам истину беспристрасно исповједити, да је милитар француски био посве политичан, учтив и добар, како и сви војници, тако, да се нико на њи потужити није могао, да су коме једно јаје украли или коју штету учинили; али је све њиово добро зацрнио њиов несити и неправедни гуверан политически, од кога да Бог сачува сав свијет од њега и његова владања.

Стајао сам већ четири мјесеца у Задру, не знајући зашто; нити ме ко задржавао нити гонио, само што сам потајно свезан био с квалерима, и то сам највише чекао да видим какав ће бити конац квалерâ. Послије четири мјесеца дана дође ми од трибунала прве инстанције декрет под 25. јунија 1806. года, у коме бијаху президент Григорије Крљановић и секретар Нани потписани. Овим декретом даду ми на знање да им је генерал командант од пијаце Ледее заповједио да ми јаве како сам био оптужен и облаган толико пута код власти милитарске, и како су метнули били спионе толике, да би ме само уватити могли у каквом подозренију и кривици. И, заиста, није могло француско владање у четири мјесеца познати ни једне искре кривице на мени, што би могло нанијети штету императору и владању фран-

милитар — војна власт; *гуверан* (од тал. governo) — влада; *квалера* (тал. querela — тужбе; *трибунал прве инстанције* — суд првога степена.

цуском, него су јошт на против тога нашли да сам вјеран и поштен поданик и поглавар цркве грчкога закона, и за то да ми објави трибунал на моју радост и утјеху.

Видећи клер моју биједу, док сам јошт у Задру био и ту сваки час моју судбину очекивао, и желећи ми помоћи и оправдати од лажније тужба код Француза, пошаљу ми један на српском језику атестат, на којему су се 42 свештеника моји својеручно потписали, да се браним с њиме против мојије непријатеља, а особито против једног, који ми вавијек копаше потајно јаму и жељаше ме у њу закопати.

Послије тога чекао сам јошт задуго у Задру судбину моју, и нико се није смио са мном састати и разговорити. Био сам како нијем и глув, докле није дошао декрет чрез трибунала од команданта од пијаце, упоменутога генерала Ледее. Док сам јошт од цијелога Задра као раздијељен био, ишао сам се једно вече у сутон шетати по пијаци, ђе бијаше млого францускије официра и задарске господе. Ту ме нађе неки господин и мој пријатељ, који се, пролазећи поред мене, добро отре о моје раме. Погледим ја у њега, а и он у мене, и осјетим таки да би се он рад са мном разговарати на само. Тако пођем за њим подалеко, шетајући се покрај цркве светог Симеона, и кад смо били на мурају више риве, дочека он мене и поче ми ово говорити: »Зар ти не знаш да си оптужен, и у кон-

мурај — зид, бедем; *рива* — обала.

зилују од гвере под процесом?« — Ја се учиним као да о том ништа не би знао, а он се чуђаше, говорећи ми: »Та сав Задар знаде како си жестоко оптужен, а ти не знаш.« — На то га ја упитам: »А шта би, Бога ти, могао ја сад учинити?» — Одговори: »Пођи из Задра у другу какву земљу и царство, турско оли аустријско, док се не види какав ће ти бити процес, и ако не буде посве зао, а оно ће ти јавити твоји пријатељи да дођеш натраг у Задар. А можеш рећи да у другу какву земљу идеш, да кога поодиш, илити поради посала црковније«

Ја му захвалим на пријатељском совјету, и рекнем му: да ја сада послије толиког времена из Задра пођем, нама' би рекли моји непријатељи и сами Французи да сам крив и да сам дознао за тужбу, и зато из Задра побјегао, а моја је савјест у том чиста, и мислим да француски суд није жешћи и неправеднији од мљетачкога и њиовије инквизитура од штата, код којије сам од Скочића архимандрита оптужен био године 1790. «Тако, кад су ме у оно вријеме. нашли права исти инквизитури, вјерна своме принципу, закону и отечеству, уфам се у Бога и у моју правицу, да ће ме и француска милитарска власт такова наћи, док само добро развиде и разбистре ко сам ја, ко ли су она лица, која су ме неправедно облагали, и која ће послије остати пред Богом и пред свијетом срамотна и до гроба свога бешчесна. И мислим, господине и пријатељу,« —

принцип — владар, дужд; *уфам се* — надам се.

продужим ја мој говор, — »да неће француски суд човека ког смакнути прије него га испитају и прије него му допусте да се море од тужбе бранити: била ова права или лажна, и оптужени прав или крив. Међутим, што гођ хоће судбина мени одлучити, нека одлучи — данас, сутра или кад јој драго. Ја из Задра нећу никуда ићи, докле год не видим овоме послу конац, зашто да само из Задра побјегнем и ђе у Далмацију пребудем, наћи ће ме Французи; а да оставим моје отечество и пођем у царство австријско или турско, то би још горе учинио, зашто, кад би дознали Французи и моји непријатељи, рекли би да сам крив и да сам зато побјегао. А вјерујте ми да волим за отечество моје дати себе сутра на жертву, него се назвати бјегунцем и издајником мога отечества, цркве и рода, који ми је вручен и повјерен од две прошасте гуверније. И када би ја то учинио, онда би и млоги свештеници — мирски и духовни — восточне цркве оставили, море бити на изглед мој, од стра и строгости француске своје отечество, како што су чинили млоги свештеници римски, који су принуђени били побјећи из Сплита, Макарске, Пољица, Рагузе и Боке Которске, само да не буду мушкетани, који су утекли у флоту русијску и отишли су са истом у Русију, ђе су послије и остали, те живе у миру и без икаква стра.«

Кад је речени господин и пријатељ мој разумио овај мој разговор, и непоколебимо моје постојанство видио, поче ме изновице овијем ријечима увјешчавати: »Ја видим да си

ти веће изишао изван разума, или сасвим у очајаније пао, те не мариш више за свој живот. А не знаш ли, биједни мој пријатељу, колико људи правије здравије, а за правду Божију, изгубе живот свој на овоме свијету?« — На ово му ја одговорим да волим у отечеству моме каквом му драго смрти поштено умријети, него ли изван отечества сто година срамотно живљети.

Видећи исти господин и мој пријатељ да се не дам приклонити и да нећу послушати његова савјета, рече ми: »Буди воља твоја!« и са тим се растанемо послије него смо се више од по часа разговарали. Истина је да ме је речени господин својим разговором и расужденијем и својијем обманителнијем ријечма јошт више уплашио био; но опет зато ослонио сам се био на Бога и моју правицу, која ме је до мало дана и оправдала, како што се види из преднаведеног декрета, који сам под 25. јунија 1806. године од трибунала задарског получио.

Старање моје, у пригоди овије незваније гости, ползовити, колико је могуће, мојој православној вјери, народу и својему отечеству.

Кад сам предречени декрет получио и прочитао, благодарио сам свеусрдно моме творцу, што ме је избавио од злобе и клевета челоеје, како што ме је избавио и при владању венецијанске републике и при гуверније австријској, када су ме оптужили били не са-

нови мога отечества, него понајвише којекакви пришелци, и то не из моје какве јавне кривице, него из своје користи и интереса.

Примивши горе речени декрет, пошао сам га показати онијем мојијем пријателима у Задру, који су се прије клонили од мене, само да се самном ие састану и не разговоре, но за које им ја нијесам ни најмање замјеравао, по оној српској пословици: »Када грми, свак се боји.» Када су виђели речени моји декрет, млоги су се радовали, да је истина и правда побиједила лаж и неправду. А мој речени господин и пријатељ био је ван себе, извињавајући се преда мном и похваљујући моју храброст и постојано мужество, а особито привржености моме отечеству и роду.

Послије неког врјемена, у једну нeђељу по литургији, пођем ја из цркве са Георгијем Ђурићем преко пијаце и испред једне кафетарије, ђе сједаху млоги официри француски под једним као шатором у ладу. Ми им се јавимо и поздравимо ји учтиво, а они се стану међу собом разговарати француски, који је језик Ђурић добро знао, говорећи ми: да сам ја митрополит црногорски Петровић илити њему подобан, који су се упознали у мени, будући да им се добро зазрио речени господи митрополит, када су се тукли Црногорци с Французи код Рагузе и осјекли главу једноме француском генералу. Послије им је Ђурић казао

пришелац — дошљак; *кафетарија* — кафана; *Црногорци с Французима* — тукли су се код Дубровника године 1806. (види спреда стр. 162. и 163.).

и увјерио ји, да сам ја архимандрит и далматински генерал-викариј Зелић.

Мало за тим дође у Далмацију проведитор генерал Дандало и Мармонт. Нама' сам и Дандулу представио једну анаграфу од цркава, манастира и народа закона восточног у Далмацији, и јошт к тому, по совјету некије Христијана информацију о бићу и забвенију, у ком се наодила Далмација и у истој восточна света мати црква при владјенију прошастије у Далмацији гувернера, не имајући епископа, која се власт више почитује и слуша него ли архимандрита и генерал-викарија. Представим му такође и инстанцију, да би император благоизволио наименовати у Далмацији епископа восточног вјероисповједанија, да би тако временом процвјетао народ и црква у Далмацији тог истог закона. Послије ове прошње представио сам Дандулу јошт три ринунције од викарства: једну године 1807., а двије 1808. године.

Кад сам представио генералу Дандулу информацију о неуредности восточног клера и народа и о утјесненију закона, а он је онда прочитао и одговорио ми да он неће поманкати помоћи у чему гођ буде могао, само да се подигне и процвјета црква восточног вјероисповједанија. Јошт ми је обећао био да ће Илирици (Греци) добити савремену слободу

Дандоло (гроф, није из старе дуждевске породице, 1758.—1819.) — чувен као хемичар и астроном, г. 1807. главни гувернер Далмације; *Мармон* (Marmont, 1774.—1852.) један од чувенијих Наполеонових ђенерала и помоћника, добио војводску (1809. »дука од Дубровника«) и маршалску титулу; *забвеније* — заборав.

у закону, и да ће восточни гречески пароси добити опет своја права, која им је отео био римски клер при владању венецијанске републике. Када је дошло австријско благополучно оружје у Далмацију, године 1797. 20. јулија, под генералом Рукавином и Лужињаном, онда сам мојим старањем и правицом повратио у Задру и Шибенику права мога закона и клера, која тамо и данас у нашој цркви царствују, само ми се отело било у Обровцу, догођ није дошло француско владјеније у Далмацију и док није Дандуло предузео правителство губерније далматинске. Овај ми је 1807., априла 4., послао декрет, да циркуларно прогласим по свој Далмацији: да сви пароси и капелани свете восточне матере цркве могу слободно уживати дирите и права свог закона и цркве, и да се више неће смјети римски пароси пачати у њиова црквена дјела. Ево, како је тај декрет од слова до слова гласио.[1]

Моја ревност ползовати мојy вјеру и народ, а од некоје једновјерније пришелаца из турске земље у Задар, Шибеник и Скрадин преухишчрена, и на њиов конец код Француза употребљена.

Мало за тим роди ми се нова невоља и опколе ме нове бједе, које су ми само три хитра Грка преправили били: пошље ми, сирјеч, Мармонт декрет, да позовем све восточног вјероисповједија младиће, који би до-

[1] Види, на крају списа, у »Прилозима« бр. 21.

бровољно хотјели стати у службу француску, у баталион Грка колонела Николе Папазоглу, будући да су војници француског овог баталиона не мало сви изгинули били, бијући се у Макарској и Рагузи с Русима и Црногорцима. Премда мени не пристоји — као једном свештенику, и јошт генерал-викарију — да ја по Далмацији идем и војнике купим, опет се толико љутио нијесам на овај декрет, знајући да је од старијега, кога сви слушати морамо. Само ме је гризло и посве мучило, што је ту лаживије упоменутије Грка глава умијешана била, и што је Мармонт, пријеваром и хитрошћу грчком обманут, овај декрет мени послао. Ја се стидим пред свијетом приповиједати овђе повијест ову, зашто и моје лаковјерије и, управ, рећи, неку бојажљивост од францускога владјенија, која мени срце моје никад није пунила, и то свијету открити морам; но опет зато не могу пропустити да је не опишем, једно: да моју бојажљивост код свијета извиним, а друго: да покажем шта зли људи и хитри грчки дух учинити море. Ту су умијешана била њи три Грка: колунел Никола Папазоглу, Димитриј Љеши и Николето Миљареши, који је Мармонту из Сарајева у Далмацију дошао. План је био њиов, да ја са српским народом Наполеону услуге чиним, а да за то народ грчки добије у Далмацији јепископа. Јево како су га у дејство приводити почели.

Наодећи се ја у манастиру Крупи грозничав и слаб, године 1807., добијем њеко писмо, које нити имаше дана нит' мјесеца, кад

је писано, нити имена нити мјеста, ко га и ђе га писаше. Ово писмо заповиједаше да нама', како га примим, имам доћи у Задар и представити се Мармонту, дуки од Рагузе.

Крстећи се ја и кунећи Французе, помислим у себи да су ме непријатељи и код Мармонта оптужили и облагали, и да овај, који ми пише, мора бити мој пријатељ, но који није смио потписати имена и мјеста, бојећи се да се како не пронађе и за то не окриви. Уплашио сам се био јако, но не за то, што би био крив у чему гођ, јер је моја савјест чиста била, него што ћу под моју старост пасти опет у какву биједу и невољу, које би ми живот, и онако већ горак, још већма огорчало и узнемирило. А нијесам ни у сну имао да је то пријевара горе именовати трију Грка.

Тако одредим сутрадан рано у Задар поћи, но са собом узмем игумана Радеку, из узрока ако би ми се која несрећа случила, да може у манастиру казати шта ми се згодило. Сутра са зором пођемо из Крупе, и путујући једва послије 15 часова стигнемо у Задар. Како дођемо овамо, паднем које од болести, а које од старости и труда у постељу, и већ сам мислио да нећу више из постеље устати. Тај час дадем звати мога пријатеља и кума, господара Матију Ђурића, да га питам, би ли могао он познати карактер и ко је оно писмо писао. Дође он таки и прочита писмо, но не позна руку. Узме га затим са собом, да га покаже некој другој господи, који се сабирају у

кажин и кафетарију, и ови пронађу да је ово писмо и рукопис Димитрија Леши, Грка.

Како ми буде лакше и сутрадан отидем ја овоме окајаном сину Димитрију Леши, покажем му писмо и запитам га, је ли он писао, и како може он писати писмо, а не назначити у њему ни дана ни мјесеца, ни мјеста ни имена. Како види он ово писмо, зачуди се и стане се хитростију извињавати, да га је у врло великој преши писао, и да је тако заборавио дан и годину, мјесто и име своје потписати. Запитам га затим, је ли истина да ме Мармонт зове, и зашто ме зове? На то ми одговори да ме Мармонт за цијело себи призива, али да не зна зашто; него да идем Мармонту и да га питам, а речени су га Грци научили шта ће ми заповједити.

Тај час оставим овога и отидем Мармонту у двор, ђе нађем колонела Папазоглу и Николета Миљареша, Грка, који је 1806. дошао био из Сарајева, послат Мармонту у Далмацију за толмача, само да се код овога удвори. Како ме Мармонт угледа, поче ми овако говорити: »Господин викариј! Ја оћу да ми учиниш једну услугу код твојије Грка, да пођеш по Далмацији и да народу предикујеш да младићи грчки (српски) добровољно дођу у службу императора Наполеона, и то у баталион овога колонела, господина Николе Папазоглу.« На то му ја одговорим, да би то драговољно учинио, али сам, једно, слаб и грозничав, а друго, да то не зависи од мене, као од

окајан — јадан; *кажин* (тал. casino) — касина, читаоница.

генерал-викарија, нити да се мени то пристоји, него проведитор-генералу Дандолу и свјетовнијем поглаваром од крајине и срдаром. Но он отвори оне његове велике црне очи, намргоди лице и срдито рекне: „Ја сам чуо да ће тебе више народ послушати, него све поглаваре и срдаре у Далмацији, веће оћу да ми ту услугу неодмјено учиниш; а сутра ћу ти послати декрет, по ком се имаш владати.“ На ове му ријечи нијесам смио ништа одговорити нити се противити, него сам му се поклонио и обећао да ћу све по налогу учинити, колико ми буде могуће. И тај дан устави ме код себе на објед, а сутрадан пошље ми овај декрет.[1]

Послије овога декрета дао ми јеречени колонел неку суму златније цекина, да дадем свакоме по један добре руке, који би се добровољно записао у његов баталион. Осим тога послао ми је једну сабљу, сребром оковану, лијепу и од велике цијене, увјеравајући ме, да ми је исту Мармонт послао. Но ја је нијесам ни по што хотио примити, изговарајући се да ја имам моју сабљу, то јест крст и еванђелије. Зато сам је тај час однео истоме колонелу, молећи га, да је врати Мармонту; но овај ми је говорио да ће се Мармонт на ме млого расрдити, ако чује да ја нијесам сабљу примио; зато сам је морао задржати. Исти колонел даровао ми је један тромбун, сребром

[1] Види на крају списа, у »Прилозима,« бр 22.

неодмјено (р. неотмѣнно) — неизоставно, по што по то; *тромбун* — кратка пушка са широким грлићем.

окован, а други официр Грк мамузе сребрне. А ови су сви дарови били зато дани, да би се ја вруће трудио, да скупим ког добровољног војника за његов баталион.

Трећи дан, то јест 26. септембра 1807. године, одлучим се из Задра и пођем кроз Далмацију од цркве до цркве, наповиједајући и предикујући народу, који хоће добровољно поћи у баталион колонела Грка и тако служити свог краља, да ћу му дати у злату цекин. Кад сам већ сву Далмацију обишао и обиграо био, скупило се са свим 50 момака добровољно, и ови су пошли у Задар, и ту се записали код власти, да ће четири године служити краља, но да ји послије отпусте к својим фамилијама. Али, како' гођ што сам ја био преварен, тако су и они сиромаси преварени, за којијем и данас плачем.

Прије него што сам пошао из Задра, да народу то наповиједам, отишао сам био поздравити Мармонта; и овај ми заповједи да пишем парохима у Боку Которску и господину митрополиту Петровићу у Црну Гору, да и они наповиде, не би ли који младић добровољно примио службу француску. Тако сам принуђен био то писати и писмо реченом колонелу у руке предати. На писмо господину митрополиту црногорскоме писано добио сам послије одговор преко његовог архимандрита Доментијана, ђе ми пише да Црногорци нијесу научни ходити из свога отечества у друге земље и царства, и да нијесу навикли никог иностраног цара служити.

Послије свега дошао сам опет у Задар, ђе сам нашао од Дандула декрет, да циркуларно објавим свијем парохима, да наповиде с олтара, да дођу Христијани добровољно у службу (у легионе) вицекраља Евгенија.

По овоме декрету морао сам извршити заповијед Дандулову; и тако су 21. декемвра исте године послани били циркулари свијем парохима, да наповиде народу с олтара све оно, што сам до сад у призренију добровољније војника казао.

Моје прошње да ми се даде или снабдјеније несносној већ генерал-викаријалној дужности или од ње отпуст.

Још прије Дандуловог декрета, а и како сам овај опслужио, представио сам прошњу истоме Дандулу, да ме од викарства отпусти, видећи да ми се сваки дан умложавају декрети, труди и трошки, као и прије при аустријској гуверниji. Ево моје ринунције, а и Дандуловог на њу одговора.[1]

У овом одговору каже ми Дандоло да ми не може примити ринунцију, него да ће ми давати помоћ, како и до сад. Десет талијера, дванаест квинтера карте, један каламар од бијеле лиме, један мац пера за писање и неколико комадића цера спања, било је ово све,

[1] Види на крају списа, у »Прилозима,« бр. 23. и 24.

вицекраљ Евгеније — види напомену на стр. 188.; *ринунција* — оставка; *квинтерн карте* — туце хартије; *каламар* — мастионица (дивит); *лима* — лим, тенећка; *мац* — свежањ; *церо спања* — шпански (црвени) восак.

што ми је давао, и ту се сва његова помоћ састајала; а не зна по колико ја на дан трошим у Задру, уздржавајући мене, слугу, коње, плаћајући квартир, толмача од декрета, писце од циркулара, и друге повседневне трошке, што сам морао вавијек под дугом спавати и мислити како ћу га платити. Истина је да је Дандуло свесрдно желио да види мога закона клер и народ задовољан и у другом благополучију, као што се из самог његовог одговора види; но за мене је било зло, који би морао служити за права Бога, а јошт стар и болестан. Најпослије расудим да пођем за капелана уречени грчки баталион, како ме зовјаху и просјаху речени колонел и официри грчки. Ови ми обећаваху давати од своје плаће на мјесец по 200 франака и толу, како што се види из овог њиовог писма и контракта.[1] Но и овђе су ме ћели Грци преварити, само да ме није Дандоло задржао својијем мудријем реторическијем и сердечнијем увјешчанијами, да јоште потрпим.

Примивши овај контракт, пођем с њиме Дандулу и замолим га, да ми прими ринунцију и да станем у службу, у баталиону грчком, као капелан. Но он ми одговори да не има власти примити моју ринунцију, нити да ја могу оставити и пренебрегнути стада Христова, врученога ми од две прошасте гуверније: републике венецијанске и комесије ав-

[1] **Види на крају списа, у »Прилозима,« бр. 25.**

тола (tavola) — трпеза, храна; *риторически* — реторски, красноречиви; *увјешчаније* — савет.

стријске, и од самог императора Францишка I. потврђен. Поред тога ме је савјетовао, да јошт које вријеме трпим, докле дође у Далмацију организација, и да ћу онда добити награду, с којом ћу бити задовољан. Јошт ми је казао да ће писати Наполеону и вицекраљу, и извиjестити ји о мојој вјерности, ревности к цару и отечеству, и о мојим услугама, које сам учинио, и да ћу послије без сумње од цара помилован бити. Чујући ја ријечи ове из уста Дандоловије, приклоним се на овако ласкателно објећање, и одговорим реченијем официрма да им не могу по жељи учинити, зашто ми не допушћа проведитор-генерал да оставим генерал-викаријалну службу, а сувише што ми неки пријатељи совјетоваху да послушам генерала, како што сам га и морао послушати.

У ово исто вријеме, године 1807., наодио се при Мармонту речени Грк, по имену Николето Миљареши. Овај ми један дан донесе писмо неко на јепископа босанскога, који је из Босније у Австрију прешао био, и замоли ме, да оно писмо оправим моме каквом знанцу и пријатељу у Кроацију, с препоруком да га пошље у Сријем реченом јепископу босанском, његовом пријатељу и познанику јоште у Сарајеву и Босни. Ја, за угодити овоме, узмем оно писмо, завијем га у моју коперту и пошљем господину јепископу Мојсеју Миоковићу

организација — уређење; *помилован* — награђен; *јепископ босански* — Венедикт Краљевић (види стр. 146. и *187.); коперта* — завој, коверат.

у Горње Карловце, молећи га, да пошље оно писмо у Сријем Њиовом Превосходителству господину митрополиту или коме другом знанцу, да дође у руке босанском јепископу. У овом писму звао је Миљареши реченога епископа, да дође у Далмацију Мармонту. А ко је могао у оно вријеме предвидјети лукавство и хитрост горе упоменутије три Грка, који су код Мармонта сплели били около мене мрежу, да ми Мармонт декретом заповједи да пођем по Далмацији предикати и звати добровољце Христјане у службу француску, у баталион грчки, само да би мене с простим народом омразили и код њега ме оклеветали, да сам ја продао Далматине Французима. А тим су тражили пут, како ће довести у Далмацију бјежећег из Босне Грка јепископа, и ту га намјестити и моју чест похитити.

Мало послије отишао сам из Задра у Крупу, и одавде сам писао Дандулу писмо по талијански, молећи га, ако ме хоће и у напредак у служби задржати, да ми даде једног помоћника у истој служби, који знаде добро српски и талијански, да ми опредјели резиденцију, и да ми даде трошка на потребу моју и мога помоћника.

Ево како је то писмо гласило.[1]

На ову моју прошњу одговара ми генерал Дандуло овако.[2]

[1] Види на крају списа, у »Прилозима,« бр. 26.
[2] Види у »Прилозима,« на крају списа, бр 27.

похитити — отети; *резиденција* — столица.

Стријеле моjиjе злотвора, наперене на ме из руку простога далматинског народа. Моје последње рјешеније. Нечајано пришествије у Далмацију једног из турске земље владике. Моје путешествије умишљено до Париза, окончано благоуспјешно у Милану.

Међутим скупљено је било доста добровољаца у грчки баталион и баталионе краљеве, и стајали су које у Задру, које у Нину по квартирије. Овде су они неколико мјесеци пребивали, зашто ји по мору у Талијанску и Француску нијесу смјели послати од Енглеза, а такође и [по] суву, зашто би више поутјецало, него што би дошло на своје опредјељено мјесто. Ту су се млоги побољели, ненаучени лежати и без свакога посла стајати као у арешту. Млоги су такође из Задра и Нина поутјецали и, не смијући дома ићи, морали су подивјачити се и поајдучити. Тако су путником зло чинили, а обноћ у кога пароха и пријатеља долазили, да им даде штогод јести и пити.

Међу тијем временом наодио сам се ја у манастиру и проводио сам ту месојеђе и четиридесетницу, но моји исти непријатељи усију у уши како свем простом народу далматинском, тако и онијем, који су побјегли били из реченога баталиона, да сам ја сву Далмацију предао Французима, и да не будем ја ишао по Далмацији звати добровољце у баталион грчки, да нигда не би био ни помислио краљ

Нин — котарско место у Далмацији; *арешт* — затвор, хапс.

купити за се баталионе. Нијесу ли имали и сви поглавари римске цркве исту заповијест од проведитора генерала Дандула? Нијесу ли и римски пароси наповиједали, као и моји, с олтара, да иду служити свога краља? Нијесам ли ја исту заповијед давао парохима, да наповиде народу с олтара, да иду свога дужда венецијанског и своје отечество од Французâ бранити 1797. године, када је пропала венецијанска република и Французам потпала? Нијесам ли ја по заповијести гувернера австријског морао исто то парохима циркулирати, да с олтара наповиде народу, да иду у службу цесареву? Није ли сваки вјерни и поштен поданик, а сувише ако је у служби каквој, дужан извршивати краљеве декрете и заповиједи, и вјерно га служити? Како се дакле измислити или вјеровати могла ова клевета и лаж мојије непријатеља? Колико су пута долазили обноћ около манастира мога Крупе речени из службе бјегунци, да би ме могли уловити и нечајаној смрти предати. И да ме пријатељи моји не буду о томе извијестили и савјетовали да се чувам и да се у вече кроз прозор не помолим, не би се знао био чувати, и море бити да би се мојије непријатеља жеља била испунила.

Чувши ја ово, намислим ићи у Задар и казати све Дандулу и Мармонту, но како? Ваљало ми је виђети хоћу ли здрав из Крупе кроз пустињу 10 часова путовати, и да нећу упасти у руке реченим разбојницима? Скупим дакле 15 момака, све самије мојије рођака, и

узмем са собом два свештеника, пак се 25. марта 1808. године у полноћи одлучим из манастира, и безбједно стигнем у Задар. Идући преко Земуника у Задар, ђе дјелаху Арбанаси Дандулову интраду, заостане иза нас мало мој слуга Раде Бјелановић. Арбанаси њега запитају, који оно јаше путем? Он одговори: господин викариј Зелић. Онда га они почну псовати, говорећи: »Зашто га не убијеш? Он је све нас и нашу браћу продао Французима.«

Дошавши у Задар, искажем сву ову историју и све напасти, које би ми се могле случити од оније бјегунаца, Дандулу и запросим да ми од ове три прошње једну послуша: 1) да ми прими ринунцију; 2) ако ли неће, а оно да ми даде с чиме могу живити и стајати у Задру. Ако ли не да ни друго, а оно 3) да ме пусти, да идем изићи пред императора Наполеона и да просим правицу. Ако ми пак не повољи ниједну, а оно да ћу принуђен бити лишити се нама' мога отечества, за сачувати мој живот од пријетње разбојника, који су поутјецали из краљеве службе. На то се Дандуло осмјене и рекне да се император Наполеон налази сада у Бајони. Но ја му одговорим да ћу га ићи тражити, макар он био у Америци. Промисли се мало Дандуло, и рече ми: »Све то, што желиш, представи ми у писму, и нађи ми ко ће остати на твоје мјесто

Земуник — село близу Задра; *интрада* — доходак с пољског имања, па и само имање; *Арбанаси* — село, као подграђе задарско; *Бајона* — град у округу Доњих Пиринеја у Француској: ту је г. 1808. Карло IV. Наполеону уступио право наслеђа шпанскога престола.

и за вријеме служити, док се ти вратиш из Милана. Ја ћу ти дати пасош и препоруку до Милана, и ако те ту пусти вицекраљ, можеш ићи Наполеону у Париз.«

Док сам ја у Задру све пролеће до мога одлаза у Милан стајао, дође глас у Задар, да је у мјесецу маију дошао из Аустрије некакав епископ, и с великом прешом прошао кроз градове Книњ и Сињ у Сплит, да чека ту из Боке дуку од Рагузе Мармонта; но није му нико знао ни имена ни презимена. До мало дана разумијемо да је то онај исти протосингел, који је био код мене у Задру 1805. године и који је послије постао јепископом босанским, и да иде из Биограда. Онда мени падне на памет за који је узрок речени Миљареши послао преко мене писмо реченоме јепископу.

Међу тијем временом писао сам ја у манастир Крку, архимандриту Саватији Василијевићу, да дође у Задар, да му предам печат и карте од моје службе. Но он ми на то одговори да ни по што не море доћи нити се тога бремена примити. Послије тога пишем у Шибеник Матеју протопопи Веји, но и овај ми одговори да је стар и да нити море доћи нити се ове службе примити. Сад се истом ја у чуду нађем, не знајући што ваља чинити. Горе речена два неће моје службе да се приме, а другога нема у три манастира, који би талијански језик добро знали и за овај посао способни били. Пишем дакле јошт један пут реченоме Василијевићу, да дође у Задар, да

некакав епископ — Венедикт Краљевић (види стр. 182.).

му предам викарство, представљајући му да ће, ако се ја на путу преставим, до смрти остати генерал-викариј, и обећавајући му да ћу му, ако се жив из Талијанске вратим, то моје господство, само ако узоће, без крајцаре уступити.

На ово моје последње писмо склони се Саватија и дође у Задар, но међу тим прошла су била опет већ два мјесеца. Како се Васиљевић прими мога бремена и теготе, нама' представим генералу Дандулу ову прошњу.[1]

На ову моју прошњу дозволи ми Дандуло све што сам желио, т. ј. да идем у Милан, и даде ми јошт две препоруке: једну на државног секретара Алдини у Париз, а другу државном савјетнику Фести у Милан. Јево прве.[2]

Ево препоруке, коју ми је исти Дандуло дао државном савјетнику Фести у Милан.[3]

Осим ове две препоруке дао ми је исти Дандуло јошт препоруку на вицекраља Евгенија, на министра од култа Бувару, и каваљера Стратика, министра од Далмације.

Сад сам дакле код Дандула све оправио био; но морао сам јошт чекати Мармонта, док се врати из Боке, да ми даде и он препоруку, коју ми је обећао био дати на вицекраља у Милан. Међутим чујем да се већ вратио из

[1] Види у »Прилозима,« на крају списа, бр. 28.
[2] Види бр. 29. »Прилога« на крају списа.
[3] Види на крају списа, у »Прилозима,« бр. 30.

вицекраљ Евгеније — војвода Боарне (Beauharnais, 1781.—1824.), пасторак Наполеона I. који се оженио његовом матером Јозефином и године 1805. прогласио га за вицекраља Италије, а 1807. и усинио (умро као војвода лајхтенбершки); *министар од култа* — министар црквених послова.

Боке, и да ће се њеко време бавити у Сплиту. За не изгубити љетњег времена, које ми је нужно било к тако даљном путу, пођем ја из Задра у Сплит, да чекам ту Мармонта. Кад дођем у Сплит, нађем ту једног госта из далека, који је године 1805. долазио к мени у Задар, под именом протосинђела Синајске горе, да му допустим просити милостињу у Далмацији, то јест епископа Краљевића: и он је ту чекао на дуку Мармонта. Ја сам чекао у Сплиту Мармонта 12 дана, и једва сам га већ један пут дочекао. Када дође, отиде таки сутрадан речени јепископ са Миљарешем, својим толмачом, к њему, но и ја отидем тамо, и тако се сва тројица на један пут представимо. Како уђемо к њему, таки рекне Мармонт Миљарешу да упита епископа, како се Срби носе с Турци у баталијама, и коме се цару желе подложити; даље, шта Босна мисли? Епископ му по опстојателствам ондашњег времена на све одговори, обећавајући и подношајући у потребним случајима своју ко услугам францускаго владјенија готовост. На које му Мармонт није ништа одговорио, но примјетио сам да је радо слушао што му је епископ преко Миљареша говорио. Најпосле упита га Мармонт, ђе жели у Далмацији стајати? А он, по савјету Миљарешеву, одговори: у Шибенику, које му Мармонт дозволи, и јошт забадава квартир даде.

Послије овог разговора окрене се Мармонт к мени и запита ме, што сам дошао. На

баталија — бој; *опстојателства* — прилике, »околности.«

које му одговорим да желим да ми даде препоруку, коју ми је обећао, на вицекраља Евгенија у Милан. На то ми рекне: »Пођите у Задар, и чекајте ме ту до пет дана. Ја ћу међутим доћи и препоруку ти дати.« Са тим се поклонимо и вратимо у Сплит.

Из Сплита вратим се у Задар, камо до неколико дана и Мармонт дође. Ја му се јавим таки, и он ми даде препоруку на вицекраља у Милан. Узајмим 100 цекина на трошак и узмем са собом једнога дјакона, и пођем из Задра 2. јулија 1808. године. Ударим на Ражанац, а оданде по мору испод Велебита на Карлобаг, Сењ и Ријеку; а из Ријеке у Тријест, и по суву у Венецију, Падову, Виценцу, Верону, Брешу, Бергамо, и стигнем у славни град Милан 25. августа исте године. Понио сам био из Задра списак од цркви, манастира и душа славено-греческог восточног вјероисповједанија, а каваљер Стратико сачинио ми је био меморијал вицекраљу. После ме исти Стратико представи, са горе напоменутим Буваром, вицекраљу, 30. августа 1808. године.

Дошавши ја пред вицекраља, вручим му најпре писма Дандулово и Мармонтово, а кад оба у себи прочита, предам му молебно писмо и списак цркава и душа грчкије. Он и ова прочита с великом помњом и стрпљењем. Онда му станем ја по талијански овако говорити:

Ражанци — прим. место у задарском котару; *Карлобаг* — прим. град Баг; *Падова*, *Виченца* и *Верона* — знатни градови у старој млетачкој држави; *Бреша* и *Бергамо* — у Ломбардији; *Милан* — столица негдашње војводине Ломбардије (сада преко 400.000 становника); *меморијал* — »споменица,« *извештај; грчке* (цркве и душе) — православне, српске.

— Просим Ваше Императорско Височество, позволите ми поћи до њих Величества Императорскаго. О, Ваше Величество, да ми забиљежите плаћу, о дигните с мене ову тјаготу, коју носим толико година кромје маљејше помошчи и плаће.

— Не треба да Ви узмете толико далеки пут; вратите се Ви у Ваше отечество, које имаде потребу од Ваше персоне, а ја ћу писати моме оцу и императору, коме ћу послати Вашу прошњу и план, и кажите Вашијем Грцима да ће све получити што желе, а Ви имајте устрпљење, што бити хоћете у кратко вријеме награждени јошт сувишом честију.

Овоме је одговору свједок речени Бувара са Штратиком. Осим тога представио сам вицекраљу, у име клера и народа мога, од колико љета немамо јепископа, немамо семинарије ни школа нити икаквог ученија; и како је восточна црква више од 140 година при венецијанском владјенију утјеснена била. Млого ми је жао да не могу саопштити овђе копију од молебног писма, које сам, како генерал-викариј, представио у име мога отечества и народа славено-српског у Далмацији Њ. Величеству вицекраљу Евгенију, која ми је неђе заблудила оли украдена от кога. Ова је моја прошња била примљена и услишана, а жеља послије 19 дана, 19. септемвра исте године, испуњена, како што ће се доље видјети из декрета, даног у Паризу од бившег императора Наполеона.

о... о... (тал.) — или... или...; *тјагота* — тежина, терет, *кромје* — без; *маљејши* — најмањи.

Послије свега издаде вицекраљ декрет, да ми се из краљеве касе 1500 либара на трошак даде, да се вратим натраг у Далмацију.

Како примим декрет, пођем таки у краљеву касу, те получим реченије 1500 либара. И да ми не буде овај добри вицекраљ дао ове новце, не знам како би се био вратио и шта би се било догодило од мене, идући поштом кроз Италију, ђе су људи несити и постилиони неблагодарни. На свакој пошти, ђе се коњи промјењују, има ји по седам по осам: једни коње из штале изводе, други кола мажу, трећи водом поливају, четврти коње упрежу, пети зауздавају, шести сједа и вози, седми даје кочијашу камџију, а осми упућује куда ће се коњи окренути. Свима овима треба што дати, и ако се сваком од њи пружи по 10 или 15 солдина (добрије крајцара), а они избече очи и новце баце; јошт к тому почну псовати и човека срамотити. Сувише ово чине, кад им падне под руку какав инострани путник. А сав онај посао могла би лијепо двојица свршити. Путовао сам ја по цијелој Европи на пошти, и возили су ме Крањци, Нијемци, Мађари, Пољаци, Руси, Французи; но циганије онаке нисам нигђе виђео, као што је по свој Талијанској, јошт у онакој богатој земљи, која се море рајом земним нарећи.

Послије него сам био код вицекраља, остао сам у Милану јошт мјесец дана, за разгледати онај највећи и најславнији град у Ита-

---

либра — тал. новац (у вредности једнога динара); *постилион* — *пошт.* кочијаш; *солдин* (тал.) — новац од 5 пара дин.

лији или, право рећи, у Ломбардији. Покрај овога града испод тврдињице тече вода, уваћена у један канал, у коме се на њеколико мјеста вода диже и спушта на кључ, то јест отвора и затвора, када пролазе мали бродићи, који доносе трговине (еспап) у Милан и са свију страна долазе. То исто бива и на ријеци Бренти, идући из Венеције у Падову, или из Падове у Венецију, које ријеке утичу у Море Андријатическо код Фужине близу Венеције. У Милану има једна саборна црква неисказане величине, коју је начинио свети Карол Боромео, јепископ милански године 1574. Његово тијело цјелокупно и посве црно види се кроз стакло у кивоту под земљом и под великим олтаром. Она гробница, ђе лежи његово тијело, јест сва унаоколо окована плочама од чистога сребра, и сливена су на њој сва чудеса, која је свети за живота свога чинио. Ова је црква столпима марморнијем раздијељена на пет части, и има спријед петора велика врата, а унутра млого олтара од драгоцјенога мармора и различити колури украшена. Више великога олтара на крају стоји звоник посве висок, и када се човек навр њега попне, види доле људе малене, рекао би да су дјеца од пет до десет година Била је од прије покривена нешто оловом, а нешто плочама, но од како је почета, нигда није докончана била. Спријед је украшена различитим фигурама, изрезаним од бијелог мармора.

Брента — река (утиче у млетачки залив) и долина у северној Ломбардији; *столп* — стуб; колур — боја.

Кад је Наполеон узео Милан и видио ону величину и љепоту неописану, заповиједи да се има довршити сва унаоколо, као што је почето. Године 1808., кад сам ја био први пут у Милану, дјелали су мајстори около ње, и годинâ 1809. и 1810., кад сам кроз Милан ишао у Париз и враћао се из њега натраг, јошт није била довршена него је покривена била сва бијелим мармором.

Посјетио сам такође и видио цркву светога Амвросије, епископа медиоланског, која је посве стара и доста помалена, но по стародревном вкусу просто зазидана. Питао сам оније попова, који у њој служе, ђе је тијело истога светитеља, а они су ми рекли да се наоди невидимо под једним олтарем од мармора на десној страни. Овај је светитељ живио на концу четвртога вијека после рождества Христова, 374.

Стојећи ја у Милану онај мјесец дана, пребивао сам у гостилници, зовомој светога Павла. Једва сам се накањивао изилазити који пут у шетњу по граду, да прегледим његова украшенија. Причина томе била је ова, што би свагда, кад би изашао, по сто и по двеста дјеце (мушка и женска), а и велике господе, за мном, преда мном и около мене ишли и у очи завиривали. Шта више, кад би кроз коју улицу ишао, трчали би бирекини напријед у куће, и казивали би да изиђу и да ме виде. Толико сам пута примјетио ђе стоје и чекају ме жене на вратије с рукама од тијеста, које су оставиле мијесити хљеба и изишле гледати

причина — узрок; *бирекин* — мангупчић.

како ћу ја с мојим ђаконом проћи, колико да никада нијесу виђели капуцина с брадом, који су стотинама сваки дан кроз Милан ишли. Но то им је по свој прилици у очи пало, што сам ја имао манторос, панокамилавку и крст. Њеки би говорили да сам грчки патријарх; други да сам арменски епископ, а трећи да сам Јеврејин; но овим би четврти у ријеч пали, да Јевреји не носе крста: сви су пак мислили да ја не знам талијански говорити. Но послије њеколико дана, кад би дјечица около мене трчала, почео бисам им, осмијавајући се, по талијански говорити, да ми учине друштво и ишли са мном мало у шетњу. Онда би се људи около мене зауставили и зачудили, говорећи међу собом: »Међер знаде говорити талијански,« а послије би се таки разишли. Послије би ме дјечица млого пута сретала и у руку љубила, но не би више за мном трчала.

Прије него што сам отишао из Милана писао сам и благодарио вицекраљу.

Плод народу моме и отечеству од мог путешествија у Милан,

сирјеч указ императорски, по коме има у Далмацији бити епископ греческог восточног вјероисповједанија, и к томе сабрани се народни синод ради расужденија о начину, како би се добро устројило исто вјероисповједаније и пр.; моја пастирска грамата клеру и народу.

У горе назначеном писму пишем ја вицекраљу и благодарим му, препоручујући му моју

капуцини — калуђери особитог огранка фрањевачког реда (они носе браду); *манторос* — калуђерски огртач; *панакамилавка* — калуђ. капа с пуштеним острагу велом; *арменски* — јерменски.

прошњу, а не знам па је веће император Наполеон прије овога мога писма декретом једним све дозволио, што сам ја вицекраљу 30. августа представио, како што ће се доље виђети. — Из Милана вратим се у Венецију, ђе се једно 20 дана забавим. Један дан видим ја у фојетије Перина Петровића: императора Наполеона декрет, издан деветнајести дан послије него сам представио био вицекраљу молбено писмо и извјестије о бићу цркве восточног вјероисповједанија у Далмацији. Ево копије тога декрета, преведена такође и на славено-српски језик.[1]

Овај се царски указ већ по свој Далмацији разгласио био у новина, а ја нијесам о њему јошт ништа знао. Док сам се ја јошт у Венецији наодио, пише мени из Далмације мој више именовани вицевикариј Васиљевић, и јавља ми да неки трговци у Шибенику, Скрадину и Задру, избјекши испод турскога ига из Македоније и Босне, и дошавши у Далмацију, по градовије чине потписе и избирају себи за јепископа горе реченога иностраног. На ово писмо одговорим му ја из Венеције: нека чине трговци што им драго, а да гледа он своју дужност.

Не могу молчанију предати овде неке случаје, које сам слушао, а и очима гледао, и који свакоме, а особито Србљима, за науку и за право служити може. Ови су се случаји збивали у Леванту и у Светој Гори, у

[1] Види у „Прилозима", на крају списа, бр. 31.

избјегшиј — који је побегао; *молчаније* — ћутање.

манастиру грузијскоме, зовомом Филотеју, ђе сам ја стајао и служио по гречески за ефимерија више (од) 2 месеца, године 1785. Ту су ми казивали саборни старци како су прије мене на 6 година били примили и приопштили једнога калуђера, који се показивао да је свештеник, и будући да светогорци шаљу јеромонахе по свијету, за милостињу сабирати, тако су и они старци, када се други свештеник с пута вратио у манастир, послали другог, који је већ 3 године код њи поповао био, с једним старцем монахом, у Грецију за милостињу. Ови дођу у један ципрски град, у коме сви Турци говоре грчки, а турски или мало или нимало. Овде познаду нашега јеромонаха Турци, да је Турчин из истога града; зато га уставе и жени и деци предаду, а старца монаха поставе у тавницу, и ћели су га објесити, да нису Грци, житељи истога града, дали 15 кеса.

Случај други догодио се у Леванту 1791. године. Њеки лаживи јепископ путовао је кроз острове Занту, Кефалонију и Корф, ђе је свагди служио, ђаконио и попио, и дође у Тријест, ђе сам се ја нашао био и ђе сам га видио. Он је намјеравао ићи у Мађарску и Саксонију, но међу тијем временом задржавао се дуго путујући по мору до Тријеста. Међу тијет временом стигну из Цариграда у Тријест писма од патријарха и фермани, у којима се јављало да је он Турчин, а не благочестиви

ефимерије — дневничар (види 120. стр. I. св.): *Занта, Кефалонија* и *Крф* (Корфу) — острва у Јонском Мору; *ципрски град* — на острву Кипру (на ист. крају Средоземног Мора).

јепископ; и тако га гувернија у Тријесту ухвати и на једноме грчкоме корабљу пошље свезана у Цариград: но у корабљу побјесни онако свезан, и мало није убио капетана од оног грчког корабља. Ово је познато свему Тријесту и Леванту.

По возврашченију моме из Милана и Венеције у Задар представим генералу Дандулу списак од 80 лица најизбраније и најмогућније у Далмацији, како духовније из манастира и другог клера, тако и световније. Из овога списка избере Дандоло 40 лица, и позове декретом на сабор у Задар мјесеца нојемврa 1808. године. Тако се скупе на уречено време сва ова лица у Задру, учине сабор у парохијалној цркви светог и славног пророка Илије, и окончају га на свршетку декембра исте године. При почетку овога синода наложи мени исти речени генерал и предсједатељ синода нашег Дандуло: да напишем пастирско писмо, да га печатам српски и талијански, и пошљем свим по Далмацији парохима, да га народу наповиде. То сам ја учинио, и сваком министру у гувернији дан је био по један образац од овога писма. И самом вицекрaљу у Милан послао сам био један образац.

На ово моје пастирско писмо одговорио ми је с великим удовољствијем вицекраљ Евгеније талијански.

гувернија — влада; *корабаљ* — лађа; *Левант* — исток (у ширем значењу: све земље на исток од Италије; у ужем значењу: само обале Мале Азије, Сирије и Мисира); *министар у гувернији* — члан врховне земаљске управе.

Моје опредјеленије с народно-синодалном депутацијом ићи у Париз.

Међутијем рат међу Францијом и Австријом, и мени пригодивше се најбједствителније недоумјеније, у ком се наћи може отечестводубац, који што значи у свом отечеству. Пут преко опасног тада Мора Адријатическог, преко папине државе, Милана, Алпијских гора и Швајцарске у Францију до Париза.

Међутим опредјели синод послати од стране народа славено-греческог депутате у Париз, једно да пренесу благодарност Њиовом Императорском Величанству за указану себи милост, а друго да усмено просе, не би ли Њ. Величество благоволило даровати народу нашему у Шибенику манастир св. Салваторе за резиденцију јепископску и за училиште, т. ј. семинарију. За депутате избрана су била сљедујућа лица: од стране духовне архимандрит Васиљевић, а од световне Георгије Ђурић из Задра и Андрија Руђери из Шибеника. Осим тога опредјељено је било да с овом тројицом пође кавальер Јован Батиста Стратико, као президент и министер од Далмације, да представи Наполеону депутате.

Доклен се скупило од народа нешто трошка за депутате, прође сва зима и дође пролеће године 1809. Међу тијем временом престави се архимандрит Васиљевић, један од она три одређена депутата. Тако одреди Дандоло мене. Истог пролећа објави се рат међу Фран-

---

себи (по тал.) — њему, њима; *манастир св. Салваторе* — католички ман. св. Спаса, који су Французи (као и друге) тада били укинули, па га, по овој молби, предали православнима (тако је и црква доминиканска у Котору прешла у правосл. руке).

цуском и Австријом, зато собере дука од Боке и Рагузе Мармонт сву своју војску к себи у Далмацију. У то се вријеме налазио у Далмацији босански јепископ Краљевић, који се већ почео био, без сваке дане му од гуверније власти, мијешати у дјела црковна и у власт законитога генерал-викарија, из узрока, да се покаже као да он ревнује Французом, јербо је знао да су се ослободити желили Далматинци од францускога владања и да су једва чекали да дође австријско оружије у Далмацију, и да се с њима сложи. Зато писмено посовјетује народ восточног закона, да се до тог времена не буни. Народ далматински, имајући велико благовјејнство и почитаније према јепископа, послуша га и није се никуда макао. Тако прође Мармонт са својом војском мирно и благополучно кроз Кроацију, мјесеца маија 1809. года, и удари кроз Рватску и Крањску на Австрију, палећи и жарећи све до Беча.

Кад је био Мармонт на граници далматинској и австријској у Зрмањи, ту су ји дочекали Австријанци и најпре побили на мосту код Кравијега Брода. Но будући да австријски генерал Стојчевић није познавао француске Мармонтове хитрости, који је обноћ с неком чашћу своје војске прешао преко некије ужасније планина и долина, и зашао за леђа реченоме генералу, зато је послије ту војска австријска, која се лавовом храброшћу борила, француској уступити морала. У боју овом пало је много мртви и рањени и с једне и с друге стране, и сам генерал Стојчевић пао је

у руке Французима с њеколико официра и војника своји. Овога су послије послали Французи у Задар, ђе сам се ја онда налазио. Нико не море вјеровати каква ме је печал због овог нешчасног случаја онда објала, а и све Христјане у Задру и Далмацији, јербо исти случај бацио је био сву Далмацију у неко очајаније и сумњу, да се неће никада избавити Далматинци од владања француског и тешког њиовога данка.

Послије Мармонта дође мјесеца јунија у Далмацију једна част австријске војске, којом управљаше генерал Перица Кнежевић, полковник Рабовски и генерал-бригадир Франческо Данеж. У то доба није било млого Француза у Далмацији, и што ји је било, чувало је градове и тврдиње. Кад дођу Австријанци у Далмацију, пробуде се млоги пароси и трговци, отиду генералу Кнежевићу и оптуже Краљевића, да их [је] он својим совјетом уздржао, те се нису на Французе у Далмацији подигли, При том откriју му своје намјереније, да желе дојћи под благо и праведно владјеније цара австријског. Тако даде Кнежевић реченога јепископа под стражу и пошље га с њеколико другијем у Варадин, ђе је био све докле се није учинио мир у Бечу 14. октовра 1809. године. По уговору овога мира остане Далмација опет под Французима; и дука Мармонт дође за генерал-гувернера у њу, но столицу своју установи у Крањској, у граду Љубљани. Тако се

нешчасни — несрећни; *објала* — обузела; *Мармонт* — управљао *илирском краљевином* (1809.—1813.), коју је створио Наполеон од Крањске, Истре, дела Хрватске и целе Далмације.

после мира пусте и сви јузници из Петар-Варадина, сљедователно и јепископ Краљевић.

Возвративши се у прежњу свободу, јепископ дође у Љубљану, и ту се пред Мармонтом потужи како је страдао поради вјерности своје прама Французâ. Опомињајући се Мармонт што му је Краљевић у Сплиту 1809. године у присуству моме говорио и обећавао, и знајући да је заиста страдао, зато пише из Љубљане императору Наполеону и јави му ову ствар, придодавајући и то, да њеки далматински грађани желе да им буде јепископ. Истина је да су се њеки Далматинци и потписали били и искали да им буде јепископ, на које прогласи њега Наполеон декретом од 26. марта 1810. године за јепископа Далмације и Боке Которске.

Послије синода проведем ја сву зиму у Задру, не смијући поћи у манастир Крупу од упоменутије из баталиона бјегунаца. Један пут сједим ја у велики пост пред ноћ у мојој соби, ал' ето ти ми уђе један човек, кога нигда нисам виђео; скиде капу и пољуби ме у руку, пак онда клече. Видим из одијела да је из цесаревине; зато рекнем да устане, и шта тражи код мене? Устане он и запита ме, јесам ли ја архимандрит Зелић. Одговорим ја да јесам, а он почне онда казивати да га је послао генерал Стојчевић, мајор Угарковић и млоги цесарски официри, да ми каже да изиђем из Задра у Крупу, и да подигнем народ против Французâ. Каже ми даље да ми је

јузник (р. *узникъ*) — сужањ; *Петар-Варадин* (Peterwardein) — град и тврдиња Варадин на Дунаву (у Срему) спрођу *Новога Сада*.

послао цесар крст и да ћу бити таки јепископ у Далмацији, како се одузме ова од Французâ. Док је он ово мени казивао, мени се окрећала камара од страха. Упитам га ја, којега је закона? Одговори ми да је Србљин восточног закона из Радуча, и да се зове Сȁва Зељу. Запитам га ја, има ли он какво писмо од оне господе, која су га к мени послала. Одговори да нема. Онда се ја јошт већма бацим у сумњу, да ми лаже све што вели, размишљавајући у себи да су га послали Французи или други који мој непријатељ, да ме искуси што ја мислим, да би ме тако могао код Француза облагати, не би ли ме стрељали. Ово мислећи одговорим ја овако: »Драги мој! Да су тебе послали цесарски официри, није могуће да они не би мени штогођ писали били. Него иди ти од куда си дошао, и кажи онима, који су те послали, да сам ја вавијек био вјеран моме отечеству и сваком оном государу, који отечеством мојим влада. Ја сам био вјеран принципу и цесару; пак сам вјеран и Французима, и кажем опет да ћу свакоме ономе краљу бити вјеран, који с мојим отечеством узвлада. Ако ми пак донесеш од генерала Стојићевића његово захтевање писмено, онда ћу знати шта ћу чинити. Уз ове речи рекнем му и то, да нама' бјежи из Задра, и да ни једног минута не чека, зашто ћемо обојица главе изгубити, ако то Французи дочују. Ово је било око 4 часа послије подне.

таки — одмах; *камара* — соба; *Радуч* — село у Лици; *искусити* — искушати.

Послије него је изишао Са̂ва Зељу из Задра, размишљавао сам са̂м у себи: ако онај човек буде послан од Францу̂за̂, а ја не пођем њима овај случај јавити, онда ће они имати свагда сумњу на мене, и двоумиће о мојој вјерности; ако ли пак буду послали Австријанци, и ја тај случај Французом јавим, онда ни мени ни њему неће ништа бити. Мени зато, што сам случај тај јавио, и тако Французе о мојој вјерности увјерио; а њему зато, што је побјегао они час из Задра. Тако отидем Дандулу, и јавим све шта ми се случило и шта ми је онај посланик говорио. Кад то чује Дандуло, скочи на ме, да ме прождере, укоравајући ме, зашто сам тога човека пуштао и зашто га нисам одвео великој стражи? На ово му ја одговорим да ја нисам жандарм нити пандур, да ја људе у затвор терам, нити да то мени мој карактер дозвољава чинити. На овај мој одговор заповједи Дандуло нама' да се онај посланик по граду истражи; но нису га могли наћи, зашто је већ из Задра отишао био, а и ноћ се приближила била.

Бог је сам ћео да ми речени Стојчевић и официри нијесу онда ништа писали, зашто би се, може бити, као човек преварио био; а да будем послушао онда оне ријечи и изишао из града, не би само ја сам пропао био, него и сва моја фамилија, а и манастир Крупа не би на миру остао био, као што су онда толике куће попаљене и пожарене биле у Далмацији од генерала Делжона, што би се било догодило и манастиру Драговићу поради ар-

химандрита Стефана Дубајића, да не буде био развађен на Цетини Вуковића мост, тако да није могао Делжон преко воде прећи. И нијесам се чудио толико ономе простоме сељанину, који је био к мени послан, него сам се чудио онијем аустријскијем официрима, који су га без писма послали, а нит' сам ја њи познавао нит' они мене, ван ако су што за мене чули. Но да су ми и писали што и Бог зна шта објећавали, све би им залуд било, јер какав би ја духовни поглавар био, када би оставио мој род и моје стадо; шта би ми био свијет рекао? Та савјест би ме до гроба мучила и пребацивала би ми да сам род мој несрећним учинио. Најпосле би преступио заповијест Божију и заповијест императора Франца I-вог, који је 1806 године декретом својим препоручио свијем Далматинцем да будемо Наполеону у свему вјерни, како што смо били и њему. Истина да свако владање љуби оно, што му се издаје, но не љуби изданика, а судим и то, да онај, који једног свог господара изда, нигда не може бити поштен човек, зашто ће он издати и другога, само ако ту своју корист види.

Будући да се заратила била године 1809. Француска са Австријом, зато се мишљаше да веће депутати синода реченога неће моћи поћи императору, који се онда налазаше у Аустрији пред својом војском. Но послије него је Мармонт прошао кроз Рватску, Госпић, Оточац, Сењ, Љубљану и т. д., палећи и жарећи сва села и градове, у којима није нашао људи,

заповједи Дандуло да имају депутати поћи у Милан. И будући да се речени архимандрит депутат преставио, а мене одредио намјесто њега, и Руђер некојим начином извадио био да не иде са овим депутатима; зато дође мени нечајан декрет од Дандула, да се имам у три дана спремити и с господаром Георгијем Ђурићем у Милан поћи. Ми смо се двојица свакојако изговарали, говорећи да у Милану није вицекраљ Јевгеније, и да ми тамо не можемо ни по суву ни по мору отићи: по суву не можемо од Австријанаца, а по мору од Енглеза; но на то нам је одговорио Дандуло да и он за то зна, али да ће нас с куријером послати, који из Задра до Анконе сваке седмице иду. Тако се нас двојица спремимо у три дана, и пођемо с куријером француским 16. јунија 1809. године, преко Адријатическог Мора, у Романију, папину земљу. Други дан стигнемо у град Реканате, који лежи под Лоретом, на исток зимњи од Анконе; но мало што нијесмо упали у руке једној јенглеској фрегати, која нас је ћерала два добра часа, скоро до под Реканате; и, да се не буде вратила, за уватити друга два трговачка брода, који за нама идјаху у Анкону, били би нас заиста уватили и одвели у Малту. Тако би пропали били

Романија — *Ромања* (Romagna), негдашња област талијанска, која је обухватала покрајине: Болоњу. Ферару, Форли и Равену (сем Ромање у *папину* су *државу* улазиле и области: Умбрија, Марке и Рим; световна власт папина укинута је год. 1870); *Реканати* — град у приморској области Мачерати (у средњој Италији); *Лорет* и *Анкона* (Јакин) — приморски градови у области Анкони (у средњој Италији).

и ми и писма синодална, која смо носили, да представимо императору Наполеону, не би ли ји потврдио. Дошавши у град Реканате под Лорет, нађемо ту једног коња с двоколицама (чезе), и дођемо у један час послије полноћи у локанду. Сутрадан пођемо и дојђемо у Лорет.

Из Лорета стигнемо исти дан у Анкону (Јакин), и ту преноћимо. Сутрадан отидемо рано у цркву свете Ане, која је црква восточније Христјана, и будемо ту на светој литургији, молећи се Богу за благополучно наше путешествије. Ту је служио онда капелан јеромонах Антим. По обједу отидемо на конак у Синигају, Фано и Пезаро. Ова су четири града била мени и пре познана, зашто сам ји ја видио јошт онда, када су се Руси, Австријанци и Турци били с Французима 1798. године. Ове године опколе сајузници ови град Анкону, и 2. нојемврија ударе на њега и на капитулацију отму га Французом. Послије три мјесеца поврате се Французи у Италију и Романију, и освоје све горе имените градове, како и Рим и сву папину земљу, тако и Неапољ.

Трећи дан пођемо ја и мој сопутешественик из Пезара, и путујући кроз Цезену, Болоњу, Парму, Пијаченцу и толике друге слав-

---

локанда — гостионица; *Синигија* (Синигаља) — приморски град у области Анкони; *Фано* и *Пезаро* — приморски градови у пезарској покрајини (у средњој Италији); *капитулација* — предаја; *Цезена* — Чезена (Cesena), град у области Форли (у северној Италији); *Болоња* — од најстаријих и најбогатијих градова (има свеучилиште још од године 1119.) у северној Италији; *Парма* — главно место области Парме, на путу из Болоње у *Пијаченцу* (главно место негдашње војводине Пијаченце у северној Италији).

не градове у папиној држави и прочој Италији, дођемо дванајести дан у славни град Милан. Овде нађемо господина Стратика, президента далматинског, и поодимо неколико министра вицекраља Евгенија. Ови нам даду савјет, да пишемо вицекраљу, који се налазаше онда у Австрији код Наполеона, и да га молимо, да запита Наполеона, ђе заповиједа да му дођу депутати, послани од синода грекославенскога. То ми учинимо, напишемо писмо и потпишемо се сва тројица, а послије вицекраљу пошљемо.

Три мјесеца чекали смо у Милану на одговор. Најпосле нам пише вицекраљ да му је Наполеон рекао да онда, кад се мир учини и он врати у Париз, дођемо к њему. У ово вријеме били смо нас три на обједу код вицекраљице и код гран-ђудица (великога суда). Тако послије него смо два мјесеца стојали у Милану, отидемо ја и Ђурић у Венецију, а кажемо Стратику да нам пише, када прими одговор од вицекраља. Октовра 26. 1809. године примимо ми у Венецији од Стратика писмо, да се нама' вратимо у Милан. Тако пођемо 29. истог мјесеца из Мештре. Тако нас дочека послан од конта Димитрија Мирковића кочијаш с коњма, а имали смо своју кароцу. Из Мештра отишли смо у Сале, контију истога Мирковића, ђе смо стајали два дана и

гран-ђудиц — (тал.) велики судац, министар правде(?); *Мештре* — град у старој млетачкој држави; *Сале* — градић у области Александрији (у сев. Италији), која је некада чинила део старе млетачке државе; *контија* (contea) — имање контово, *кнежина.*

провели ји весело. Трећи дан узмемо у Падви коње од поште и стигнемо у Милан.

Дошавши у Милан, чујемо да је Наполеон у Паризу и да по заповиjести његовој, као што је он вицекраљу Јевгенију казао, ићи ваља у Париз. Тако се спремимо у Милану, и 4. нојемвра дадемо се нас тројица — Стратико, ја и Ђурић — на пут. Трећи дан нашег путовања дођемо на Алпијске планине, које се почитују као највише у Европи и које раздјељују Италију од Француске. У овим горама нађемо један манастир светог Бернарда, који је на врху ове планине сазидан још у стара времена. У њему стоје три до четири фратра францишкана, живећа од саме милостиње путника, зашто, кога ноћ у зло зимно вријеме ту затече, онога сваког приме и с оним што имају почасте; но зато им мора сваки, који њима дође, колико је могуће, милостиње дати. Заиста, може се казати да су оно прави пустињаци, који проводе на оној високој и бесплодној пустини и планини свој свети живот. Наполеон је истребио био из Француске све фратре, а ове је оставио да стоје, једно, што су, тако рећи, надвор од свијета, а друго, што им није имао ништа узети.

Падва (*Падуа*, *Падова*) -- знатан град, с чувеним свеучилиштем, у старој млетачкој држави (сада обласно место у северној Италији); *почитовати* - сматрати, узимати; *манастир св. Бернарда* — катол. августински манастир на брду Великом св. Бернарду (високом 2472 м.) у Алпима, чувен у свету по спасавању и неговању залуталих путника (с помоћу бернардских паса); *францишканци* — »фрањевци« (и *минорити* звани), познат калуђерски ред у католика̂ (основао га св. Фрања Асиски г. 1208. у Напуљу); *надвор* — напољу, изван.

У Швајцерској прођемо кроз градове Сион и Геневру. Кроз овај град тече ријека, на којој има лијеп мост. Овде смо један дан стајали и отпочинули, виђели смо у њему љепоту сваку, а особито примјетили смо да овђе има млого сајџија, то јест художника, који сатове (уре) праве. Овђе смо видили једне уре, које су начињене, на подобије округле птичије кебе, висеће насред камаре. Одздол се виде уре, а унутра насред кебе види се један канарин од злата. Када бије сваки четврт, онда пјева канарин и окреће се, мичући кљун и крила. Пре него што су ми казали, мислио сам да је канарин птица жива, и могао сам се сто пута за то заклети. У овоме граду, и скоро у свој Швајцерској, повећа част житеља јест закона Мартина Лутера. Ту смо били у њиовој саборној цркви, на којој се виде балкуни и од стакла различите боје прозори, састављени из различитије фигура и светаца. Гледајући у њи, рекао би ко да је питура, но није, него све од стакла састављени хитрошћу искусније мајстора древније врјемена. Види се такође и познаје, по онијем од стакла фигурама, да су у старо вријеме живили овде благочестиви Христјани, зашто је и црква, по обичају грчкоме, к ис-

---

Сион (или *Ситен*) — град у кантону Валису на десној обали Роне (у Швајцарској); *Геневра* (по тал. Ginevra) — Женева, друга по величини и по значају швајцарска варош, на женевском језеру: кроз Женеву (и даље кроз женевско језеро) протиче река Рона; *художник* — уметник, вештак; *кеба* (тал.) — крлетка (кавез); *канарин* — канаринка (птица); *питура* — живопис, сликарство; *хитрост* — вештина, окретност; *искусан* — вешт, умешан; *капуцини* — католички калуђери (види стр. 195.), *тако названи по капуци*, тј. по капуљачи, коју носе на глави.

току окренута. Ваља да у овоме граду никада нијесу видили калуђера или капуцина с брадом до мене, зашто, кад би из квартира изишао, не би могао од народа кроз улице проћи: сваки би се турао, и један би на другог скакао, само да ме мало прије види. То је био узрок, што сам понајвише у квартиру бивао и што нијесам могао виђети млогије лијепије ствари. Стратико и Ђурић нијесу ћели са мном да иду, а ја без њи нијесам могао, зашто нијесам знао француски. Зато велим, кад би се могао помладити, јошт би једанпут желио виђети свијета, а особито Рим, Лондон, Неапељ и Бар, ђе почивају мошчи светитеља Николаја; но онда би морао браду обријати и свијетске аљине обући. Сједећи у коли носио сам на глави од фелуба и колура мелевишаста капу, скројену на подобије попова греческије у Леванту.

Тако идући од Ђеневре низ једну велику планину, ђе су Ђурић и Стратико сишли били, бојећи се да се ђе не превали кароца, и ја сам са слугом остао у кароци, дођемо пред вече у њеки град, ђе је пошта. Овђе сам ја пређе дошао него Ђурић и Стратико, зашто су кароце низ брдо брже од њи ишле. Кад дођемо к пошти, изиђе господар од поште из куће, и видећи ме са бијелом брадом и под оном капом, запита француски мога слугу, да

Бар (тал. Bari) — приморски град и знатно пристаниште у југоист. Италији (у Пуљи); у њему је чувена катол. *црква светога Николе,* у којој се чувају моћи овога свеца и којој су и наши Немањићи слали богате прилоге; *фелуб* — можда »велуд« (кадива); *мелевишаст колур* — вишњева боја.

ја нијесам свети отац папа, који је у оно вријеме стајао под арестом француским у граду Савони. Мислио је, дакле, да је папа и да иде у Париз, ђе су прије њега позвани сви његови кардинали од Наполеона. Слуга је знао мало француски, али није знао шта домаћину одговорити, а ја сам непрестано сједио у кароци, доклен нијесу дошли Ђурић и Стратико. Кад ови дођу, сиђем се и ја, а домаћин нас уведе у једну великољепну салу. Ту почне питати јесам ли ја папа, на које му Стратико одговори да нијесам, него да сам грчки абат. Послије се застиди домаћин, и отиде. Одавде се види да се јошт наодило у Француској људи вјерни и одани своме закону и свете римске цркве поглавару, премда се био цио француски народ опио и против цркве своје побунио.

Тако путујући дођемо здраво и благополучно у велики и славни престолни град Париз 19. нојемвра, око 10 часова прије полдне, и нађемо квартир близу Тољерија, то је близу царске палате.

Савона — приморски град у ђеновској области (у Италији); *свети отац папа* — папа Пије VII. (1742.—1823.), који је г. 1804. миропомазао Наполеона, кад се овај сам за цара прогласио; год. 1808., дошавши с њим у сукоб, Наполеон је заузео Рим, г. 1809. укинуо папину државу и самог папу Пија VII. одвео у ропство (најпре у Гренобл. затим у Савону); истом г. 1814., после пада Наполеонова, папа се вратио у Рим и повратио своју државу; *Тољерије* — Тиљерије (Tuileries), чувена краљевска палата (замак) у Паризу, разорена 1871., али доцније поновљена.

нашег депутацијалног посланства опслуженије. У дуљем ту нашем бављењу моја особена прошња у императора и краља, да би не презрео ни моје многољетне трудне генерал-викаријалне службе моме отечеству и вјероисповједанију, коме најпослије исходатајствовао и јепископску столицу. Судбина исте столице и моја, прије мог отшествија из Париза ријешена, но мени далеко послије дознана.

Други дан нашег пришествија у Париз јавимо се најпре министру од Италије Маришкалку и секретару од стата Алдини, који су обојица родом из Болоње. Тако нас 21. представи речени министер Маришкалки Наполеону, и то у 11 часов прије полдне, у неђељу, баш кад су многи краљеви и кнезови били у царскоме двору. Ја сам стајао у сриједи, Ђурић с десне, а Стратико с лијеве стране мене. Ђурић је држао карте од синода у књигу свезане, а Стратико је говорио Наполеону из карте похвално слово. Наполеон је стајао баш преда мном, и често је погледао уза ме и низа ме, а сувише гледао је у мој крст на прсије.

Кад је Стратико очитао похвално слово, проговори нам Наполеон овако: »Io son' stato ultimamente poco contento dei Dalmatini,« то јест: »Ја сам био најпосле мало задовољан с

Ферд. Марескалки (1764.—1816.) — председник директорије цисалпинске републике, доцније »министар« (тј. посланик, у Паризу) краљевине Италије; *Ант. Алдини* (1756.—1826.) — најпре адвокат и професор, затим председник државног савета тал. републике, па »државни секретар« (министар) краљевине Италије.

Далматинцима.« На ове његове ријечи одговорим му ја овако: „Maesta! In generale [i] Dalmatini non sono cattivi, solo un piciolo numero era sedotto da suoi vicini,“ т. ј. »Ваше Величество! Воопште Далматинци нијесу злочести, само је једно мало число било преварено од њиовије ближњије.« Ово је Наполеон говорио из тог узрока, што је из Задра генерал Подвен неправедно дао написати у новинама, које су послије долетиле у Париз, да послије мира бечкога неће Далматинци да се подложе Французом. На ове ријечи Подвенове одговорио је Дандуло такође у новинама и бранио је Далматинце, и похваљивао ји је, да не може боље бити.

Кад смо овај први пут били пред Наполеоном, нашли смо у његовом кабинету више краљева, два брата његова: Лудовика, краља холандскога, и Ђерасима, краља вестфалскога; затим зета његовог Мирата, краља неаполитанског. Осим ови затекли смо ту другог зета Наполеоновог, Боргежа, принципа од Савоје и његовог посинка, принца и вицекраља од Италије Евгенија, потом краља виртемберршког, баварског, и све њиове супруге, краљице. Били су такође код њега министри имбашјадури: из Русије принцип Куракин, из Австрије принцип

ближњи — суседи, тј. Аустријанци; *Лудвик* Луј Бонапарта, 1778.—1846.) — краљ холандски (1806.—1810.), отац потоњега цара француског Наполеона III.; *Ђерасим* (Жером Бонапарта, г. 1784.—1660.) — вестфалски краљ (1807.—1813.); *Мира* (Murat) — најславнији ђенерал Наполеонов 1767. — 1815.); *Боргеж* (Camillo Filippo Lodovico Borghese, (1755.—1832.) — војвода гвасталски; *министри имбашјадури* — амбасадори, посланици.

Шварценберг, и од свију други држава у Европи, и сами турски и персијански посланици, осим самог англеског.

Но не само ови дан, него су се сваке неђеље скупљали у 11 часов код Наполеона сви његови сенатори, маршали, генерали и свакога чина официри, како Французи, тако и фурешти официри, и све краљице и даме, како гођ и 40 кардинала. Једном ријечју: двор царски од Тољерија има велике три сале, и у сваку салу море стати близу 1000 лица, пак су свагда у то вријеме биле пуне. И, како гођ што смо се у сваку неђељу скупљали около 11 часов у царскоме двору, тако су нас исто у четвртак у вече око 7 часова позивали ћамберлани Наполеонови с билетама, да дођемо у кабинет и у театер од корте, ко оће. И ја сам био три пута у театру. Но будући да сам морао у њему или стојати или сједети ђе на клупи, зато нијесам ћео више ићи у њега, него сам се разговарао у реченијем салама с кардинали и с маршали, а сувише с маршалом од Данцика, који се бијаше у мене уљубио и млого жељаше разговарати се са мном које о чему.

Париз је сазидан на лијепу и равну мјесту. Град је посве велик, зашто су нам казивали да у њему има од 6 до 7 стотина хиљада житеља. Кроз сред Париза тече једна

фурешт — туђински, иностранн; *ћамберлан* — шамбелан (коморник); *театер од корте* — дворско позориште; *маршал од Данцика* — франц. маршал и војвода од Данцига (Гданска) Фр. Ј. Лефевр (1755.–1820.): војводску је титулу добио по заузећу Данвига (1807. г.) од Пруса.

велика ријека, која се Сена зове. На њој има много каменије мостова, преко који могу три кароце напоред ходити, осим што с оба краја могу пјешаци безбједно и угодно ходити. Накрај Париза има један мост сав од гвожђа, кога је дао Наполеон начинити. У њему нема ни једног дрвцета, и стао је неколико милиона франка. Овај се мост зове мост од Австерлица. Свака кароца, која преко овог моста прелази, мора дати шест француские солдина, а чоек и жена свако по два солдина. Дворови су по Паризу посве лијепи и високи, тако, да једни имају по пет и по шест тавана. А покривени су с неком плочом, која има такву боју, као олово, и, ко не зна, би се заклео да је све олово. Кров је од кућа врло стрм, а то зато, да се зими море снијег брже топити и с кровова падати.

Около Париза има млого гора, а највише растовије, који су растови јошт у стара времена посађени, и то све управ по концу. Има такође лијепије башча, у којима се види различито воће и дрва, како гођ и цвијеће од сјемена американскога и индијског, које даје љупке мирисе у пролећно и летно вријеме. Накрај Париза покрај Сене, близу моста од Австерлица, има зверињак царски, ђе смо видили различитије дивије звјерова, као: лава,

мост од Австерлица — мост преко Сене, подигнут у славу Наполеонове победе (над Русима и Аустријанцима) на Аустерлицу 1805. године; *француски солдин* — су, марјаш (пет пара); *млого гора* и *лијепије башча* — много шума, тј. великих паркова и градина (Булоњска шума, Сенжерменска шума, Јелисејска поља, Тиљеријска градина, парк Монсо итд.); *зверињак царски* — у чувеној градини Jardin des plantes, у којој је и велики природњачки музеј.

црније медвједа, тигра, леопарда, вукова, хијена, лисица и пр., којим имена трудно јест изрећи. Бијаше ту такође и различитије птица и један женски слон, то јест елефант, а мушки казаше да се прије нас смакао.

Насред Париза има велика саборна црква, која се зове француски *Notre dame* (нотр дам) а српски би се могла казати: *Наша госпа*. На сриједи има једно велико и високо кубе, и када се на вр његов попнеш, онда се види Париз на све четири стране. Около њега нема бедена нити какве тврдињице, само се види неколико канона (лумбарда) и код њи инвалида, то јест рањени официра и простије војника.

Били смо такође виђети фабрику, ђе се ткају тапеји или убори, којим се постиру собе дворова намјесто картина У ове су тапеје утткане различне фигуре, човеческе и звјерске, и то од различите боје, но кад ји човек гледа, рекао би да нијесу уткане, него само набојадисане. Ја не могу довољно описати различита рукодјелија и богатства, која се свуда налазе куд год човек очи окрене; особито се пак налазе у палати краљевој, у којој су може бити древни краљеви стајали, зато се овамо зове по француски *Палерија*. Ова палата има четири тавана, и на све четири стране једнако зданије, но само има двоја велика врата, но и на ова не улазе коњи и ка-

---

Норт дам — чувена Богородичина црква у Паризу; *картине* (р.) — слике; *тапеј* — тепих, простирка, ћилим; *канон* (тал.) — топ; *Палерија* — Палероајал (Palais Royal), чувена краљевска палата (двор) у Паризу, сазидана још г. 1629 за кардинала Ришељеа (стога се најпре звала Кардиналска палата).

роце. Са све четири стране јесу бутиге, и с једне стране троструке. Ту се продаје свака галантарија, што се само може наћи у свијету и помислити. Ту ћеш наћи све од злата и сребра, све позлаћено и посребрено, и на што гођ погледиш, за све ти запињу очи. Коју гођ ствар видиш, сваку зажелиш имати и купити; и, да имаш пуну какву сандучину луиђа, потрошио би све, и не би ни једнога из Париза изнео, само кад би хотио од сваке оне галантерије по мало купити. Пред палатом од Тољерија био је Наполеон на триумфу високо поставио четири коња, однешена из Венеције изнад врата од цркве светога Марка и упрегнута у једну откривену и позлаћену полукароцу. Ове су коње држали с обе стране за узде два Арапа од бронзе; но по паденију Наполеоновом повраћени су опет Венецији и постављени су 1815. године на своје старо мјесто, то јест на цркву светога Марка. Ови су коњи управо из Цариграда у Венецију донешени.

Били смо такође и у Вонтеблу, ђе је фабрика од финог порцулана, подобног англескоме, и у Ст. Клуду, ђе су палате, ђардини и делиције царске. Овде се виде скерци (игре) од воде с различним фигурама и статуама, саливеном од бронце. Види се такође под вели-

бутиге — продавнице, дућани; *луиђи* — лујдори (златан новац, као и наполеондор, од двадесет динара); *четири коња... упрегнута у позлаћену полукароцу* — види о том у I свесци на стр. 65; *Вонтебло* — Фонтебло (Fontainebleau), град и двор (замак) са чувеном шумом, 60 км. од Париза, на левој обали Сене; *Сен Клу* — Seint-Cloud, град, замак и двор (Наполеонов), на левој обали Сене, између Париза и Версаља; *ђардин* (тал.) — градина, башта; *делиција* — место за уживање, теферич; *скерци (игре) од воде* — водоскоци, шедрвани.

ким испод земље волтом, који је дугачак четврт мљетачке миље, ђе стоје зими питери од лимунова и неранџи. Ту ми је казивао башчован да има некијем стубовима од лимунова више од двеста и триста година, која су дебела више од пол лакта. А како сване пролеће, све оне питере на колиције извезу на двор и на сунце, да се питају наравним тијелом и врућином.

Осим дана послије него што смо били први пут код Наполеона, позову нас, да дођемо у Тољерије, то јест његов царски двор, на објед. Ми пођемо, но онда није био ту с нама Наполеон, него је у горњем челу седио принцип његов Дурок. На обједу томе било је с нама до осамдесет лица, које сенатора, које маршала, које депутата, дошавши, како и нас тројица, да се од стране и у име свога народа поклоне Наполеону и освједоче му своју приврженост и покорност. Ко би мого избројити јела и начине сваког јела, које су нам доносили? Ми смо узимали скоро од сваког, само за виђети шта је и какво је то. Послије смо призивани били на обједе од принципа и првога министра Камбацереса, од министра Маришкалка, и секретара од стата Антонија Алдини. Исти овај министер Маришкалки представио нас је онај дан, кад

волат — свод; *стуб* стабло; *питер* — лонац (за цвеће), саксија; *Дурок* (Duroc, 1772.—1813.) — војвода фријулски, ђенерал и велики маршал Наполеонов; *Камбацерес* (Cambacéres, 1753.—1824.) чувени франц. државник, под директоријом министар правде, затим други консул, 1804. канцелар (и министар спољних послова) Наполеонов.

нас је први пут одвео пред Наполеона, и императрици Јосефини у истоме двору; а сутрадан одвео нас је Летицији, матери Наполеоновој, матери велим, која је родила императора.

Идући сваке нећеље и свакога четвртка у циркул, упитао би ме млого пута Наполеон, како ми је и како ми се допада Париз. А ја би му одговорио да је Париз посве лијеп и да је достојан имати њега на престолу своме. Ишао сам такође сваке нећеље, кад би и Наполеон ишао, на мису, у капелу царску, која се налази у двору. Ти би били сви краљеви и краљице, принципи, министри, маршали и имбашадури; затим даме и дворјанке с императрицом Јосефином. Познавајући ме сви министри француски и маршали, за учинити ми чест, уступили би ми у цркви мјесто близу императора. Док би се миса свршила с музиком, коју су правиле различите свирале и уз коју су и човечески гласови пјевали, трајало би то један добар час. Наполеон би стајао на средини цркве и насред онога доксата, а миса се доље при земљи служила, ђе стоје такође, клече и сједе 40 кардинала. С десне стране Наполеона стојали су сви краљеви, а с лијеве императрица, краљице и даме од корте. Кардинал Фес, Наполеонов ујак (материн брат),

императрица Јосефина — прва жена Наполеонова (1763. —1814.), а пре тога била удата за војводу Боарне (оца вицекраља Јевђенија); *Марија Летиција* — мати Наполеонова (1750. до 1836. г.), чувена са племенитости и разума свог; *циркл* — »серкл,« круг (види спреда на стр. 21); *имбашадур* — амбасадор, посланик; *даме од корте* — дворске госпође; *Фес* — Јосиф Феш (1763.—1829.), полубрат Наполеонове матере, од 1806. арцибискуп лионски и кардинал.

стајао би за њим, обучен у црквене одежде, и држао би позлаћену књижицу. Кад би ћео, узео би Наполеон ову књижицу и читао. Кад би било посветилиште, клекао би и он и сви они који имају пред собом банак. Сваки би минут видио ђе вади из џепа бурмутицу и трпа бурмут у нос. Много сам пута видио да у бурмутици нема ништа, и онда би је само палцем или великим прстом отро изнутра и пртт к носу принео. Ја би у њега вавијек гледао, а кад би он често у ме погледао, онда би ја нама' бацио очи на оне поред мене стојеће музиканте.

Кад би се миса свршила, онда би морали сви прије њега поћи из цркве у двор, и стали сваки на своје место. Он би најпосле изишао, шетао би се полагано кроз онолико стотина душа и кроз три велике сале, и ђе с којим министром, маршалом и послаником проговорио би. Једном по миси дође к мени, и упита ме: »Come le hà piaciuto la musica?« то јест: »Како вам се допада музика?« — Ја му одговорим: »Maestà! Bene; l'armonia angelica mi hà piaciuto assai,« т. ј. »Ваше Величество! Добро; гласови анђелски јесу ми се много допали.« — Запита ме послије: »E buona quella messa per voi? (Је ли добра ова миса за вас?).« Ја му одговорим: »E buona, perche in tutte le chiese a un Iddio (Јест добра, зашто је један Бог у свијем црквама).« — На овај мој одговор осмјене се он и рекне ми: »E vero,

---

посветилиште — најглавнији део католичке службе, када се освећује причешће (у правосл. »освећење дарова«).

havete la ragione,“ то јест: «Истина је, имате право.« С тим отиде.

У оно осам мјесеци, док сам се у Паризу бавио, дошао ми је најмање 30 пута које што по двије по три ријечи запитати. Ја сам га свагда слободно дочекао и слободно на оно одговорио, што ме је питао. Он је к мени долазио и питао ме којешта, понајвише зато, не би ли се ја препао и смео, да му не умијем шта одговорити, мислећи, да ми је сада првина с царем говорити. А није знао да сам ја до то доба имао чест већ са три цара говорити: с императором Јосифом II., Леополдом и Францом, тако с русијском императорицом Екатарином, с краљем пољским Станиславом и Евгенијом вицекраљем Италије.

Стојећи у Паризу, савјетују ме Стратико и Ђурић, да представим императору моје услуге, које сам до сада моме отечеству, цару и народу учинио, и да му представим прошњу, да ме именује јепископом. И ја нијесам хотио то учинити, пуштајући на моју судбину и Наполеонову правицу, него сам му поднео прошњу, у којој сам само награжденије за речене услуге моје искао, коју сам му предао у недељу, и мислио сам да ће ми што одговорити, но није ми ништа рекао. Долазио сам и послије сваке неђеље и четвртка у његову салу, и свагда сам се надао да ће ми шта казати, но узалуд: он ми није никад ни ријечи проговорио. Већ сам мислио да и код њега нећу имати среће.

По малом времени отиде он из Париза у Конпијењ, 60 миља мљетачкије од Париза удаљен. Међу тим желио сам који пут отићи у толико мјесеци русијскоме министру, принципу Куракину, у његову капелу, да чујем ту свету литургију. Он би ме истина млого пута просио, кад би ме неђељом и четвртком у циркулу видио, да га посјетим, но то ми политика није допушћала. Млого пута приступио би к мени на сред сале, поздравио би ме и узео по русијском обичају благослов, и пољубио би ме пред свијем свијетом у руку. И томе су се дивили сви Французи и Талијанци, зашто они нису имали поњатија о оном благоговјејнству, које имају Руси прама свештеника свога закона, нити су они могли постигнути како се море онако велики принцип понизити и једнога архимандрита у руку пољубити. А не знаду да и сами благочестиви цари у Русији взаимно цјелују руку архијерејем и архимандритом, када ови дођу пред њега. И ја сам имао част 1787. године пјеливати у Кијеву десницу императорице Екатарине, која је и мене послије взаимно у руку пољубила.

Док смо били у Паризу, ишли смо сваке неђеље посјетити министра од култа. Овај бијаше закона луторанског, но старац посве добар. Овога ми запитамо, би ли слободно било мени поћи у цркву русијског министра, а и

Компјењ (Compiègne) — франц. град на север од Париза (у департ Оазу), чувен са свога замка, који су зидали Луј XIV. и XV., а поновио га Наполеон; *поњатије* — појам, разумевање; *благовјејнство* — побожност, страхопоштовање; *взаимно* — узајмице.

самога Куракина посјетити? На које нам одговори да ће нам умјети казати, када други пут дођемо к њему. Послије десет дана поодимо га опет, а он ми онда каже да могу поћи слободно у руску капелу и руском министру Куракину. У капели код овога министра служаше један протопоп, по имену Јоан, који ме млого пута мољаше, да служим који пут у капели. Тако сам најпре служио на светога Николаја, послије на Рождество Христово, на Богојавленије и на светога Јоана претечу. Принцип Куракин звао ме је млого пута на објед, али у осам мјесеци нијесам више био него три пута, зашто ми не допуштаху моји другови: Ђурић и Стратико.

Ми смо имали у Паризу квартир близу царскога двора и близу пијаце Вандом, и плаћали смо за једну част куће на мјесец сваки по 30 луиђа, а за кароцу и коње од гале, у којој смо ишли цару и министрима, опет 30 луиђа; и слуги од пијаце на дан по талир у сребру, осим што смо ми трошили за јело и пиће и на двије слуге. Међутим именује император Наполеон 26. Марта 1810. године у реченоме граду Компјењу декретом једним за јепископа у Далмацији господина Венедикта Краљевића, а мене именује за његовога великога викарија у Боку од Котора, налагајући ми управљеније црквено у Боки Которској закона греческог. Ево тога декрета.[1]

[1] Види у »Прилозима,« на крају списа, бр. 32.

пијаца Вандом — пијаца (place Vendôme), на којој је *чувени вандомски стуб* (са статуом Наполеоновом); *од гале* — *парадна (кола и коњи)*; *слуга од пијаце* — носац, амалин.

Стојећи ми толико вријеме у Паризу, нијесмо знали кога је у Далмацији за епископа именовао Наполеон и каква је мени судбина одређена, докле нијесмо дошли из Париза у Венецију. Прије него смо мислили из Париза одлазити, желили смо имати од императора отпуст. Зато пишемо министру Маришкалки, да нам одржи код императора допуштење, да му се моремо представити прије нашега из Париза отшествија. На ово нам одговори секретар од стата Алдини, пишући из Компијење, да дођемо к императору. Тако најмимо пошту и за дан дођемо у Компијење. Сутрадан, т. ј. у суботу, позову нас у двор код имератора на објед, на коме буде 80 персона. Намјесто императора сједио је ту с нама маршал Дурок.

Сутрадан у нељељу, 24. априла, када је Наполеон изишао из своје капеле, чекали смо у једној сали, ђе је било 200 душа у два реда. Шест депутата из Милана стајало је с десне стране, а нас три с лијеве, и то близу врата његовије од кабинета. Наполеон, идући уз она два реда и по нешто ђекојим говорећи и молебна писма примајући, дође и пред нас. Ми му се поклонимо, а он нам почне по талијански говорити овако: «Andate in Vostra Patria, e rendete il conto. come siete stato qui trattato; e ditte ai Dalmatini: ch' io tengo in una mano la giustizia e in altra la spada, per premiare i boni e castigare i cattivi, e farò per essi,» то јест: «Ајдете у Ваше отечество, и кажите како сте били овђе дочекани; и реците Далматином да

одржати (по тал.) — израдити, добити.

ја држим у једној руци правицу, а у другој мач, за наградити добре и казнити зле, и учинићу за њи.» С тим се окрене од нас и отиде депутатима из Милана, те и тамо неколико ријечи с њима француски проговори, пак затим у свој кабинет отиде.

Исти дан по обједу вратимо се из Ком пијења у Париз, и пошли смо у горе именованије министра код који смо били на обједије, затим у друге неке господе и знанце, поздравити се и благодарити истијем за њиово угошченије и странољубије. Овђе не могу, молчанијем прећи њекога свештеника и пароха у Паризу, по имену Енрика Газеру, који ми је одвећ наклоњен био. Млого пута одлазио сам њему у вече, и онда би ме частио пунчом и свакојакијем слаткијем и деликатнијем јелама. Прије него што ћу поћи из Париза добијем нечајано од њега писмо, које овако гласи:

In Parigi Contrada di Sant Benedetto N. 18. Ii 29. Aprile 1810.

Enrico Gazzara Dottore in Theologia dell' accademia di Parigi, membro dell' instituto delle arti etc.

Monsignore Archimandrita e Vicario Generale Zelich!

Le scrivo per augurarle un buon viaggio e ottima consideratione; se le piace conservare questa lettera potra rammentarsi del mio indirizzo a Parigi e darmi di sue nuove, indicando mi la sua residenza: Ella sa quanto io sio ambizioso di aprire e conservare una corrispondenza con Vostra Signoria reverendissima: mi creda suo

affemo. e obbmo. servitore

Gazzera.

У Паризу, улици Ст. Венедета чис. 18. 29. априла 1810.

Енрик Газара, доктор Теологије академије париске, член заведенија художества, и прочаја и прочаја.

Мој господине архимандрите и генерал-викариј Зелић!

Пишем Вам за желити срећан пут и најбоље благополучије. Ако узволите сачувати ово писмо, можете се опоменути мога пребивања у Паризу и дати ми Ваше новине, јављајући ми Ваше пребиваније. Ви знате колико ја љубим отворити и сохранити корешпонденцију с Вашим пречесњејшим господством; верујте ми

Вашем наклоњејшем и послушном слуги

Газера.

Поздрављајући ми прије нашега одлученија из Париза министре Наполеонове и млога друга благородна лица, како грађанска тако и војена, које смо које јошт у Далмацији познали, а које у Паризу, запитао нас је скоро сваки, јесмо ли од императора примили на дар коју почест, то јест орден гвоздене круне краљевства талијанског или који други знак почести, што је њему обично било давати депутатима, који су му долазили. Ми смо им одговорили да нијесмо примили ништа, што је било за чудо свијем, а највише нама трема. Ми смо судили да је томе највише био крив генерал Подвен, који је клеветама својима из Задра омразио код Наполеона све Далматине, а сувише восточног закона народ. Он је, сирјеч писао да

мога пребивања у Паризу — моје адресе (места становања) у Паризу; *дати ми Ваше новине* — јављати ми о себи новости; *љубим отворити и сохран. корешп....* — желим почети и одржати преписку; *верујте ми Вашем....* — верујте да Вам је....

послије мира у Бечу 1809. године неће Далматини да положе оружје и да се предаду по други пут Французима. Истина је да су сви Далматини, и сувише греческог вјероисповједанија Христјани, желили да остану, као што су и прије били послије републике мљетачке, под орлом и престолом просвијетле круне австријске и нашега премилостивог оца и покровитеља Франца Перваго. Но кад је цар уступио Далмацију Наполеону, онда су се сви Французу предали, осим њеке части, од које су једни од Француза стрељани, други пак под крило цесарево и турско побјегли. Послије су вјерно Наполеону служили, докле није небесна промисао опет повратила Далмацију и Боку Которску владјенију австријском љета 1813. у мјесецу октовру.

Нас три депутата синода грчкога у Далмацији веће смо заборавили били и из главе извадили да ћемо примити икакав дар од императора Наполеона, али овај није био то заборавио, него нам је послије нашег одлученија из Париза послао за нама свакоме по једну од злата бурмутицу са својом цифром. Ове бурмутице биле су озгор од басута, а наоколо биле су с брилијанти обложене. А биле су послане преко Милана, и ту препоручене сенатору и каваљеру конти Симеону Стратига. У Милану су цијењене до 200 луиђа. Мени је моја послана у Задар, ђе сам је и примио, вративши се из Боке 1811. године.

цифра — шифра, монограм (почетна слова нечијег имена).